

Gene Sharp

Bruce Jenkinsi kaasabil

**Elanikele
toetuv
KAITSE**

**POSTMILITAARNE
RELVASÜSTEEM**

INFORMARE
TALLINN, 1994

CIVILIAN-BASED DEFENCE : A POST-MILITARY WEAPONS SYSTEM
by Gene Sharp
with the assistance of Bruce Jenkins

© Princeton University Press, 1990

© Tõlge eesti keelde
Gene Sharp, 1994

ISBN 9985-816-03-X

AS INFORMARE
Disain V. Vinn
Foto H. Leppikson

Saateks Gene Sharpi raamatule

Eesti rahva ajaloos ja võitluses oma koha eest päikese all iseseisva ja iseotsustava rahvana võib tuua sadu näiteid vägivaldast vastupanu rakendamisest. Spontaanne protest ülekohtu vastu on inimlik omadus.

Juhul, kui ülekohtus omab arvestatavat ülemvõimu, nõuab vastupanu kodanikult, kodanike grupilt või kogu riigi kodanikkonnalt tervikuna tugevat moraalselt ettevalmistust ning rahvuslikele traditsioonidele toetuvaid põhimõtteid. Loomulikult on professor Sharpi töö vastavasisuliste ajalookogemuste analüüsimisel ning teaduslikult põhjendatud süsteemi loomisel hindamatu.

Tänapäeva maailmas võimutsevad siiski veel relvad. Nende saatesõnade kirjutamise ajal vaatasin filmi "Küünlad pimeduses" (Candles in the Dark), mille sisuks oli Eesti taasiseseisvumise aegse vastupanu kujutamine. See film tunnistati Ameerika nädala filmiks. Tegin ise Eesti vabadusvõitluses kaasa kõige tulisemais punktides 1989.a. suvel, 1990.a. mais, 1991.a. jaanuaris ja sama aasta augustiputši päevil, kus tõeline iseseisvus lõpuks taastati.

Vene väed on Eestist lahkunud. Me oleme jõudnud oma iseseisvumise uuele tasandile. Me ei saa unustada, et mitte iseseisvus ei ole meie eesmärk, vaid ta on parimaks vahendiks meie põhieesmärgi - Eesti rahva, keele ja kultuuri säilitamiseks.

Meie jõud on nõrk ja me peame kasutama kõiki võimalusi oma iseseisvuse kindlustamisel ning hoidmisel.

Õppigem ja sisendagem endale seda Taaveti kavalust ja Kalevite rahva kangust kasutades. Professor Gene Sharpi raamat on meile unikaalseks teejuhiks.

Enn Tupp
Eesti Vabariigi kaitseminister

Sisukord

Eessõna	1
Eessõna eestikeelsele väljaandele	3
I peatükk	
Kaitse ilma sõjata?	6
<i>Vajadus kaitsta</i>	6
<i>Elanikele toetuv kaitse</i>	8
<i>Ajaloolised eeskujud</i>	9
<i>Improviseeritud võitlus riigipõõrete vastu</i>	10
<i>Improviseeritud võitlus invasiooni vastu</i>	13
<i>Baas sülsteemseks edasiarendamiseks</i>	15
<i>Märkusi</i>	16
II peatükk	
Võimuallikate ärakasutamine	18
<i>Ootamatud jõuvarud</i>	18
<i>Sõltuvad valitsejad</i>	19
<i>Võimuallikate kindlaksmääramine</i>	20
<i>Sõltuvus valitsetavatest</i>	20
<i>Repressioonidest ei piisa</i>	21
<i>Ühise vastupanu võimalikkus</i>	23
<i>Nõuded rakendamise korral</i>	23
<i>Rahva kontrolli struktuuraalne alus</i>	24
<i>Vabaduse struktuuraalne alus</i>	24
<i>Kaitse alglähted ühiskonnas</i>	25
<i>Märkusi</i>	26
III peatükk	
Võimu oskuslik kasutamine	27
<i>Vägivallatute relvade süsteem</i>	27
<i>Vägivallatu tegevuse meetodid</i>	29
<i>Võimu oskuslik kasutamine</i>	34
<i>Strateegia tähtsus</i>	35
<i>Võimukeskuste tähtsus</i>	36
<i>Vastaste raskused</i>	36
<i>Repressioonid</i>	37
<i>Võitlusvõimeline vägivallatu distsipliin</i>	38
<i>Poliitiline džudžitsu</i>	39
<i>Neli muutuste mehhanismi</i>	40
<i>Sundi ja lagundamist mõjutavad tegurid</i>	43
<i>Võimuallikatest ilmajätmine</i>	44
<i>Läbikukkumine või edu?</i>	47
<i>Muudatused võitlusgrupis</i>	49

<i>Isegi diktatuuri vastu</i>	49
<i>Märkusi</i>	50
IV peatükk	
Elanikele toetuv kaitse	54
· <i>Uue kaitsepoliitika väljaarendamine</i>	54
<i>Agressioon maa anastamiseks või genotsiid</i>	54
<i>Rändaja nõgemus sihtidest ja edust</i>	55
<i>Rändaja heidutamine elanikele toetuva kaitsega</i>	56
<i>Võitlusvõime elanikele toetuva kaitse puhul</i>	57
<i>Seaduslikkus ja omavalitsusvõime säilitamine</i>	58
<i>Kaitsestrateegia valik</i>	59
<i>Agressori vägivaldale vastupanu osutamine</i>	61
<i>Kaks strateegiat võitluse algstaadiumi jaoks</i>	62
<i>Kaitsevõitluse käigus kasutatavad strateegiad</i>	66
<i>Rahvusvaheline toetus elanikele toetuvale kaitsele</i>	70
<i>Edu või läbikukkumine</i>	71
<i>Märkusi</i>	74
V peatükk	
Ümberrelvastumine	75
<i>Improviseeritud vägivaldatu võitlus ja elanikele toetuv kaitse</i>	75
<i>Elanikele toetuva kaitse kasutamise motiivid</i>	75
<i>Kas põhjalikud muudatused on hädavajalikud eeltingimused elanikele toetavas kaitstes?</i>	76
<i>Poliitika vaagimine erakonnavälisest vaatevinklist</i>	79
<i>Ümberrelvastumise protsess</i>	80
<i>Poliitika vaagimise ja ümberrelvastumise mudeleid</i>	82
<i>Elanikele toetuv kaitse ja suurriigid</i>	89
<i>Elanikele toetuvast kaitsepoliitikast saadav potentsiaalne kasu</i>	91
<i>Kodanikukaitse edasine vaagimine</i>	93
<i>Märkusi</i>	94
Täiendavat kirjandust elanikele toetuva kaitse kohta	96

Käesolev raamat on kavandatud kui põhjalik sissejuhatus arenevasse elanikele toetuva kaitse poliitikasse. Relvastuse asemel rakendab elanikele toetuv kaitse sisemise võimuanastamise ja välismaise invasiooni ärahooldamiseks ja enese kaitseks ühiskonna enda jõudu. Relvad on psühholoogilised, sotsiaalsed, majanduslikud ning poliitilised. Neid kasutavad kogu rahvas ja ühiskonna institutsioonid.

Raamatus püstitatakse kaks teesi: sisemise võimuanastamise ja võõragressioonivastast elanikele toetuva kaitse poliitikat on võimalik välja arendada, ja võimsa vägivaldliku võitluse pidamise võime abil saab diktatuuri ja rõhumist vältida ning neile lõpu teha. Ulatusliku koostööst keeldumise ja vastupanu eesmärgiks oleks takistada ründajaid ennast kaitsva ühiskonna üle tõhusat kontrolli kehtestamast, mitte lastes neil oma eesmärgi saavutada ja õõnestades nende ametnike ning sõjaväe usaldusväärst.

Elanikele toetuv kaitse esitatakse teaduslikuks uurimiseks ja rahvale ning valitsustele hindamiseks. Mõnedes maades on selle poliitika mõningaid aspekte juba lähtitud olemasolevasse kaitsepoliitikasse.

Osalt on minu eesmärk olnud koostada selline raamat, mis stimuleerib mõtlema neid inimesi, kes otsivad paremaid vastuseid meie kaitseküsimustele. Eesmärk on olnud ka esitada uut teavet, kontseptsioone ja valikuvõimalusi, mis vääriksid kaitse analüüsijate, julgeolekuspetsialistide, valitsusametnike, sõjaväeohvitseride, vägivaldliku võitluse strateegide, teadlaste, õliõpilaste ja ühiskondlike organisatsioonide liikmete tähelepanu, kes mängiksid elanikele toetavas võitluses asendamatu osa.

Vastupidiselt minu varasemale raamatule "Making Europe Unconquerable" pööratakse käesolevas teoses tähelepanu mitmesugustele julgeolekuküsimustele, mis võivad tekkida paljudes maades, mitte üksnes maailma ühes osas. Seega pakub see käsitlus demokraatia- ja iseseisvusiha olemasolu korral huvi väga erinevatele maadele. Kõik riigid, mistahes poliitiline või majanduslik staatus neil ka on, peavad tundma muret võimaliku võõrsissetungi või sisemise võimuanastamise pärast. Just need on küsimused, mida selles raamatus käsitleme. Kasutades sellist avarat lähenemist, saavad praktiliselt kõigi maade rahvad hinnata elanikele toetuva kaitse potentsiaali oma ühiskonnas, selle traditsioonide, julgeolekuprobleemide ja sõjaliste võimalustega.

Selle raamatu kirjutamist soovitas mõned aastad tagasi Sanford Thatcher Princetoni Ülikooli kirjastusest. Tema julgustus, asjatundlikud soovitusel, kriitilised märkused, toetus ja kannatlikkus on aidanud sellel projektil lõppeks teoks saada. Pärast hr. Thatcheri lahkumist kirjastusest juhtis ühiskonnateaduste toimetaja pr. Gail Ullman käsikirja oskuslikult läbi lõppetapi. Charles Ault samast kirjastusest andis suurepäraselt redaktsioonilist nõu.

Viimasel aastal on mul Albert Einstein Institute'is olnud erakordne õnn saada raamatu ettevalmistamisel väga tõhusat abi Bruce Jenkinsilt. Tema uurimistöö, asjalik ning põhjalik kriitika ja ettepanekud, samuti tema toimetajaoskused on teinud selle raamatu väga oluliselt paremaks, kui see muidu oleks olnud.

Olen tänulik Albert Einstein Institute'ile ja tema sponsoritele ning personalile, tänu kellele see töö sai võimalikuks. Kui selliste organisatsioonide toetus laieneb, saavad võimalikuks veel paljud teised uurimused vägivaldliku võitluse kui agressiooni, diktatuuride, genotsiidi ja rõhumise vastase vägivalda asendaja olemuse ja potentsiaali alal.

1980. aastatel olime tunnustajaks vägivaldliku võitluse seninägematule levikule ja praktilisele kasutamisele üle kogu maailma. Tallinnast Nabluseni, Ranguunist Santiagoni, Pretooriast Prahani, Pekingist Berliinini kasutavad inimesed kogu maailmas üha enam vägivaldlatut võitlust.

et panna maksma oma õigust vabadusele, sõltumatusse ja õiglusele. Nüüd vajatakse teaduslikke uuringuid, asjalikke hinnanguid ja viimistletud strateegilisi analüüse, et seda meetodit paremini mõista ja tema efektiivsust tõsta. See raamat on vaid üks paljudest, mida oleks vaja kirjutada vägivaldliku võitluse olemuse, probleemide ja potentsiaali kohta. Need aitaksid meil hinnata, millist osa vägivaldliku võitluse ja elanikele toetuv kaitse võivad mängida diktatuuri, genotsiidi, rõhumise ja sõjaga seonduvate probleemide käsitlemisel ning lahendamisel.

Gene Sharp

Albert Einsteini Instituut
3 Cambridge, Massachusetts

10. jaanuar 1990

Eessõna eestikeelsele väljaandele

Käesoleva raamatu ingliskeelse väljaande valmimisest 1990. aastal on maailmas palju muutunud - Nõukogude Liit on lakanud olemast, endised liiduvabariigid on saanud iseseisvaks, kllm sõda Ida ja Lääne vahel on lõppenud, mis on oluliselt vähendanud sõjalisi pingeid Euroopas, kaks Saksamaad on taasdihinenu.

Need on sündmused, mis annavad lootust. Teiselt poolt on aga põhjusi kaineks suhtumiseks. Verine sõda on lõhestanud endise Jugoslaavia Föderaalse Sotsialistliku Vabariigi, kusjuures Bosnia ja teiste piirkondade elanikud kannatavad kirjeldamatuid sõjakoledusi. ÜRO nõudmised relvastatud sekkumiseks konfliktidesse üle kogu maailma on järsult kasvanud. Kahjuks ei ole kllma sõja lõppemine vähendanud maailmas eluohtlikke konflikte. 1992. aastal oli käimas 29 ulatuslikumat sõda, see on rekordarv sõdu ühe aasta kohta. Sõjas surmasaanute arv oli suurim viimase 17 aasta kohta.¹ Samal aastal toimus vähemalt kuus edukat riigipööret ja kümme riigipöördekatset.² Globaalses ulatuses ei ole kaitse- ja julgeolekuprobleemid kahanenud.

Need sündmused, millest mõned on täiesti lootustandvad, teised sõlgavat rahutust tekitavad, peaksid panema kahtlema traditsioonilises lähenemises kaitsele ja julgeolekule. Mis laadi ohtu julgeolekule võib tulevik kaasa tuua? Kuidas on võimalik sõda ära hoida ning säilitada kaitsevõime või seda isegi tugevdada ajal, mil paljud maad, ägades ulatuslike sõjaliste kulutuste koorma all, vähendavad oma sõjalist eelarvet? Kuidas saavad riigid, eriti need, kus toimuvad kiired ühiskondlikud muutused või need, mis võitlevad kõikehõlmava vaesusega, vältida ohtu, et rajatav tugev sõjaline võimsus ei pöördu hiljem nende endi vastu ja nad ei pea kannatama võimu haaranud sõjaväelise kliki karmi valitsuse all? Kuidas saavad riigid end paremini kaitsta riigipöördede eest? Kuidas saaks riik muutuda oma kaitsevõime tagamisel sõltumatumaks, nii et ta ei oleneks teiste riikide sagedasti muutlikust poliitikast?

Oleme veendunud, et nende ja teistele ülioluliste küsimustele vastuste otsimisel väärib hoolikat vaagimist elanikele toetuva kaitse poliitika. Kasvav toetumine ühiskonna sotsiaalsetele, poliitilistele ja majanduslikele jõududele sõja- ning riigipöördedeohu *otsesel* ärahoidmisel ning samuti kaitstes, võib aidata suuresti kaasa paljude julgeolekuprobleemide lahendamisele üle kogu maailma.

Elanikele toetuv kaitse, sotsiaalsete, majanduslike, poliitiliste ja psühholoogiliste "relvade" (nagu streigid, boikotid ja ulatuslik koostööst keeldumine) *ettevalmistatud* ja *planeeritud* kasutamine välisagressiooni ja sisemise võimuanastamise ärahoidmisel ning kaitstes nende vastu on viimastel aastatel pälvinud tõsist tähelepanu, seda eriti Balti riikides. Tahaksime käesolevas eessõnas anda neist sündmustest lühilõelvaate, et valgustada selle poliitika sobilikkust tänaste probleemide lahendamisel.

Oma hiljutises võitluses Nõukogude Liidust sõltumatuse saavutamise eest loobusid eestlased, lätlased ja leedulased kasutamast terroristlikku või partisanisõja taktikat ning rakendasid suurel hulgal ägavallatuid tsiviilelanikele toetuvaid võitlusmeetodeid. Teatud aegadel püüdsid Balti riikide sõltumatu valitsusasutused organiseerida selliseid aktsioone juba ette. Nii näiteks tõttasid Eesti valitsusametnikud ja Rahvarinde liikmed 1991. aasta jaanuaris välja vastupanuplaani, mida nimetati kodanikuallumatuseks. Nõukogude rünnaku korral soovitati kõigil inimestel

¹Vt. Ruth Leger Sivard, *World Military and Social Expenditures 1993* (Washington, DC: World Priorities, 1993), lk. 20.

²Andmed riigipöördete kohta on võetud Reuteri raportitest 1992. aasta kohta.

suhtuda kõigisse Eesti seadustega vastuolus olevatesse korraldustesse kui ebaseaduslikesse; viia kõigi Nõukogude kontrolli tugevdamise katsete suhtes läbi ranget allumatuse ning koostööst keeldumise poliitikat; keelduda Nõukogude võimuorganitele olulise info andmisest ja kui vaja, kõrvaldada tänavanimed, liiklusmärgid, majanumbrid jne.; mitte lasta end provotseerida mõtlematu tegevudele; dokumenteerida kirjalikult ja filmilindil kogu Nõukogude tegevus ja kasutada kõikvõimalikke kanaleid selliste dokumentide säilitamiseks ja rahvusvaheliseks levitamiseks; säilitada Eesti poliitiliste ja ühiskondlike organisatsioonide tegutsemine, näiteks tugiorganisatsioonide loomise ja oluliste seadmete peitmise abil; rakendada vajaduse korral massiaktioone; pidada potentsiaalsete vaenujõududega loovat dialoogi.³

Leedus kutsus Landsbergise valitsus 1991. aasta jaanuaris rahvast üles kaitsma sõltumatut parlamenti Nõukogude rünnaku eest. Kui Nõukogude sõjaväelased olid tapnud Vilniuse teletorni juures 14 inimest ja jätkasid kogu Leedumaal teatud hoonete hõivamist, teatas Leedu Ülemnõukogu, et Nõukogude täieliku sõjalise okupatsiooni korral on kõik valitsusasutused kohustatud mitte tegema koostööd okupatsioonijõududega ja isikutega, kes teenivad nende režiimi ja inimestel paluti järgida allumatuse, vägivaldlastu vastupanu ja poliitilisest ning sotsiaalsest koostööst keeldumise põhimõtteid kui *esmatõhtsaid meetodeid võitluses iseseisvuse eest* (autorite rõhutus).⁴

Ka Läti astus Nõukogude kallaletungi kartuses samme elanikele toetava kaitsepoliitika suunas. 1991. aasta juunis kiitis Läti Ülemnõukogu heaks Vägivaldlastu Kaitse Keskuse loomise. "Läti Vabariigi vägivaldlastu kaitse põhiprintsiipides", mille see keskus välja töötas, kuulutati: "Vägivaldlastu kaitse on mõeldud vahendina Läti Vabariigi kaitsmiseks kõigi Läti iseseisvust toetavate elanike mobiliseerimise abil vägivaldlastu võitluseks... Selle aluseks on täielik koostööst keeldumine ja järeleandmatus vastasele." Töötati välja juhendid riigiorganitele, eraorganisatsioonidele ja üksikisikutele selle kohta, mida teha Nõukogude Liidu mahitusel toimuva riigipöörde korral ja kuidas jätkata võitlust, kui kogu maa peaks okupeeritama. Nende soovitude väljatöötamine viidi lõpule ja soovitusel jagati välja Nõukogude Liidus 18.-21. augustil 1991 toimunud riigipöördekatse ajal. Läti, nagu ka Leedu ning Eesti riiklikud ja poliitilised organid võtsid kiiresti omaks putšile kaasaaitamisest keeldumise ja selle tõrjumise poliitika, kuid riigipöördekatse kiire lõpetamine Moskvas tegi edasise vastupanu mittevajalikuks.⁵

Need Balti riikide sõltumatute valitsuste aktsioonid on mõned esimestest ametlikest sammudest kriisi ootuses elanikele toetava kaitse rakendamise suunas. Seal kus on paika pandud viimistletud kodanikukaitse poliitika, toetaksid sellised valitsusotsused organiseeritud vastupanuinfrastruktuurile ja rahvale, kes on saanud koostööst keeldumise ja vastupanu alase väljaõppe. Üheski kolmest Balti riigist ei olnud (üsnagi loomulikult) 1990. ja 1991. aastal elanikele toetava kaitse institutsionaalset baasi. Tulevik näitab, kas Balti riigid arendavad edasi oma toetumist kodanikukaitsele.

1991. aasta vanameelsete riigipöördekatse nurjumine Nõukogude Liidus näitab, millist potentsiaali omab elanikele toetuv kaitse võitluses siserünnaku vastu. Nõukogude Liidu

³Visandanud Steven Huxley oma avaldamata artiklis "Civilian Disobedience and the Defense of Estonia" (21. veebr. 1991), lk. 3.

⁴Parliamentary Information Bureau News Bulletin, Release No. 145, 28. veebruar 1991, New York, USA.

⁵Läti aktsioonide ja elanikele toetavat kaitset puudutavate dokumentide tõlgete kohta vt. Olgerts Eglitis, *Nonviolent Action in the Liberation of Latvia*, Monograph Series No. 5 (Cambridge, MA: The Albert Einstein Institution, 1993).

asepresidendi, peaministri, kaitseministri, KGB esimehe ja siseministri juhitud riigipöörde püüdis välja tõrjuda president Gorbatšovi ning kehtestada neostalinistlikku režiimi. Hoolimata sellest, et putšistide käsutuses olid tohutud sõjalised ja majanduslikud ressursid, sai riigipöördekatse lüüa tänu rahva massilisele vastupanule ja sõjaväe avalikule keeldumisele koostööst. Ehkki kodanikuvastupanu oli planeerimata ja organiseerimata (ja seega ei kujutanud endast elanikele toetava kaitse näidet, sest see nõuab eelnevat planeerimist ja väljaõpet), osutus see küllalt tugevaks, et võtta putšistidelt igasugune võimalus end seaduslikuks kuulutada ja paistab, et sellel oli ka oluline osa lahkkelide õhutamisel sõjaväe ridades.

Eelpoolesitatud dramaatilised näited vastupanu tsiviilvormidest on mõned kõige hiljutisemad pika, kuid sageli unustusehõlma vajunud ajaloo ilmingud. See on ajalugu, mis kätkeb endas olulist õppetundi kõigile riikidele, kellel on agressioonioht, olgu see riigi sisest või -välist päritolu. Koos käesolevas raamatus esitatud juhtumitega võib neid näiteid vaadelda kui potentsiaalselt võimsa uue kaitse mudelid.

Käesolevas raamatus püüame tõestada, et elanikele toetuv kaitse võiks sõlvendatud uurimistöö, analüüsi, planeerimise ning väljaõppe kaudu oluliselt tugevdada riigi võimet ära hoida ja jagu saada välisvasioonist ja -agressioonist ning sisemisest võimuanastamisest. Lugeja on teretunud seda väidet kriitiliselt uurima.

Võrreldes ingliskeelse väljaandega on eestikeelset väljaannet veidi ümber töötatud, et peegeldada viimastel aastatel toimunud poliitilisi muutusi. Tahaksime väljendada sügavat tänu raamatu tõlkijale Tiia Kaarele, kes pühendas sellele tööle palju jõudu ning töötas hoolikalt läbi antud valdkonna sageli küllalt raske terminoloogia. Oleme tänulikud ka Tiina Etsile, kes vaatas tõlke läbi ja aitas kaasa selle valmimisele. Laine Luup ja tema kolleegid AS Informarest lubasid lahkelt selle raamatu kirjastada ja tegutsesid suure hoole ja kõrge professionaalsusega. Me oleme neile väga tänulikud.

Gene Sharp
Bruce Jenkins

Albert Einstein Institution
50 Church Street
Cambridge, MA 02138 USA

1. detsember 1993

I peatükk

Kaitse ilma sõjata?

Vajadus kaitsta

POLITIKA ja rahvusvaheliste suhete tuleviku osas on kaks asja kindlad: konfliktid on vältimatud ja kodumaiste võimuanastajate ning välisagressorite vastu on vaja efektiivset kaitset.

Kõik ühiskonnad, mis ei taha osutada selliste rünnakute ohvriks, vajavad - muude asjade hulgas - julgeolekupoliitikat ja mingit tüüpi relvastusteemi rünnakute vastu võitlemiseks. See poliitika ja relvastusteem peavad suutma täita kahte ülesannet: ära hoida rünnakut ning kaitsta.

Kõigepealt peab relvastusteem olema piisavalt tugev ja küllalt hästi ette valmistatud, et suuta sisemist võimu anastamist ning välisagressiooni suure tõenäosusega ära hoida. Rünnaku *ärahooldmise* eesmärk on veenda võimalikke ründajaid mitte ründama, sest rünnaku tagajärjed oleksid nende jaoks vastuvõetamatult kulukad, sealjuures ei suudaks nad ikkagi oma eesmärke saavutada. Rünnaku *ärahooldmine* on olulise tähtsusega osa palju laiemast protsessist - *ümberveennmisest*, mis tähendab potentsiaalsete ründajate mõjutamist rünnakukavatsusest loobuma, kasutades selleks mitmesuguseid mõjutusvahendeid, sealhulgas ratsionaalseid argumente, moraalile apelleerimist, kõrvalejuhtimist ja mitteprovotseerivat poliitikat ning samuti ründaja heidutamist.

Siin on aga üks oluline probleem. Ümberveennmine võib läbi kukkuda ja ühegi heidutamismeetme puhul ei ole garantiid, et see suudab ründajat mõjutada. Järelikult peavad rünnaku *ärahooldmise* ja valitud relvade kasutamise nurjumise tagajärjed olema ülcelatavad ja kõrvaldatavad.

Teiseks, kui ründaja heidutamine nurjub, peab relvastusteem olema suuteline efektiivseks kaitseks. Kaitset tuleb sõna-sõnalt mõista kui kaitsmist, säilitamist ja ohu *ärahooldmist*. Kaitseks kasutatavad vahendid peavad suutma rünnakut neutraliseerida ja seda lõpetada, ei tohi aga kaitstavat ühiskonda hävitada. Kaitsevõime peab suutma panna ründajaid pealetungist loobuma ja tagasi tõmbuma või neist jagu saama, sealjuures ka taastama ühiskonna endise rahu ja autonoomia seisundi ning valitud konstitutsioonilise korra.

Enamus inimesi ja valitsusi on seni uskunud, et vaid sõjalised vahendid suudavad välisagressiooni ära hoida ja selle vastu kaitset osutada. Arvamused selles suhtes, kui võrd sõjaline poliitika suudab neid ülesandeid täita ja kui tõsisel probleemil see endas kätkeb, on erinevad. Ühe äärmusena kuulub eriarvamuste hulka seisukoht, et tugevad sõjalised vahendid on ainus realistlik valik rahvusvahelise ohu korral ja et nende vahendite nõrgendamine - või veelgi halvem, likvideerimine - on nii poliitiliselt kui moraalselt vastutustundetu. Teiseks äärmuseks on patsifistlik seisukoht, et sõda ise on halvem kui mistahes teine poliitiline pahe ja seetõttu peaksid üksikisikud ning terved ühiskonnad seisma vastu igasugustele sõjalistele aktsioonidele ja ettevalmistustele ning keelduma neis osalemast. Nende kahe äärmuse vahele mahub palju muid seisukohti ja arvamuste kombinatsioone.

Käesolev raamat ei käsitle neid seisukohti. Siinse analüüsi vooruste, puuduste ning asjakohasuse hindamine ei sõltu suhtumisest sõjalise poliitika suhtelisse piisavusse ega veendumustest "õiglaste sõdade" või "patsifismi" vastuvõetavuse küsimustes. Tegelikult võivad need mõlemad äärmuslikud seisukohad praegustes oludes osutada nii poliitiliselt kui moraalselt küündimatuiks ja ebapiisavaks. Oluline on siin see, et tänapäeval ei väida praktiliselt mitte

keegi, et sõjalised vahendid on täiuslikud ega eita seda, et need on seotud tõsiste probleemide ja ohtudega. Sealjuures ei väida praktiliselt keegi, nagu oleks võimalik sõjaliste vahenditega omi eesmärke alati saavutada. Lisaks ulatuslikule hävingule on ka lüüasaamine alati võimalik.

Moodsa sõjatehnika erakordne hävitusjõud on tinginud väga erinevaid reageeringuid ja erinevate alternatiivide väljapakumist. Vähesed neist pühivad rünnakut ja purustamist ära hoida või piirata ning samas pakkuda kaitset selles tähenduses, nagu meie seda defineerisime.

Üheks reageeringuks on olnud üleskutte sõjaliste jõudude ümberstruktureerimise rangelt kaitsehuvideist lähtudes. Selline lähenemine, mida nimetatakse nii "kaitsvaks kaitseks", "mitteründavaks kaitseks" kui "mitteprovotseerivaks kaitseks", on Lääne-Euroopas hästi välja arendatud ja see sarnaneb oluliselt Sveitsi pikaajalise kaitsepoliitikaga. Sveitsis on nii relvastus kui ka strateegiline planeerimine suunatud eranditult kaitsele, kusjuures ei tehta ettevalmistusi ega omata võimsusi võimaliku agressori territooriumile vasturünnaku sooritamiseks.

Selle mitmeid variante omava lähenemise pooldajad on soovitanud, et sõjalised jõud oleksid varustatud väiksema purustusjõuga relvadega, millel on piiratud mobiilsus ja ulatus, mis teeb need sobimatuks ründeeesmärkidel kasutamiseks. Nii näiteks eelistatakse tankidele tankitõrjevahendeid, pika lennuulatusega pommitajatele ja raketitele lühimaa hävitajaid. Mõned selle poliitika pooldajad on soovitanud ka selliste seadmete kasutamiseks vastu võtta rangelt defensiivne strateegia, mille raames ei tehta kaasnevaid plaane ja ettevalmistusi ofensiivseks rünnakuks või isegi vasturünnakuks. Väidetavalt vähendavad sellised defensiivse struktuuriga sõjalised jõud teiste maade ohutunnet, tehes seega ennetavad rünnakud vähem tõenäoliseks. Mõnedes maades nagu näiteks Lääne-Saksamaal on sellised ideed saavutanud teatava aksepteerimise. Need ideed väärivad tõsist kriitilist uurimist poliitika kujundamisel, mis aitaks ilma massihävitusrelvadeta kaasa ründe ärahoidmisele ja kaitsele.

Siin ei ole võimalik esitada "kaitsva kaitse" üksikasjalikku kriitikat, tuleb aga märkida, et see lähenemine kätkeb endas selgelt mõningaid tõsiseid probleeme. Esiteks jääb eskalatsioonioht võimalikuks. Agressori seisukohalt vaadatuna - kui piiratud sõjalised kaitsemeetmed osutuksid edukale agressioonile tõsiseks takistuseks, suurendaksid ründajad tõenäoliselt oma rünnaku ägedust ja purustusjõudu. Kaitsja seisukohalt - kui piiratud sõjalisi kaitsemeetmeid ei peeta piisavaiks, tekiks surve suurema purustusjõuga relvade kasutamiseks, kui selleks ollakse võimeised (või kui vastavaid relvi saaks kiiresti luua või hankida).

Teiseks tooks "kaitsev kaitse" suure tõenäosusega tsiviilelanikkonna hulgas kaasa tohutuid ohvreid. Sõjaline konflikt traditsioonilise rindejooneta ja arvukate üle kogu riigi territooriumi hajutatud väikeste sõjaliste üksustega nõuaks rohkeid ohvreid. (Ettepanek vähendada seda ohtu linnaliste asulate kuulutamiselega "avatud linnadeks", mida sõjaliselt ei kaitsta, ei kõrvaldaks seda probleemi.) Teatud seisukohalt vaadatuna ei ole "kaitsev kaitse" midagi muud kui moondatud kujul kaitseotstarbeline partisaanisõda, mille raames lüldjuhul kasutatakse kõrgtehnoloogiaga relvi täppisrünnakuks sissetungijate vastu. Peamised kaitseotstarbelise partisaanisõjaga seonduvad probleemid on omased ka "kaitsvale kaitsele". Seetõttu on sellel poliitikal rakendamise korral tõenäoliselt olulist sarnasust partisaanisõja kogemustega paljudes maades, sealhulgas Jugoslaavias, Nõukogude Liidu natside poolt okupeeritud osades, Alžeerias ja Vietnamis. Sellistel juhtudel oli surmasaanute arv kaitsva rahva hulgas erakordselt suur, sageli enam kui 10% kogu rahvastikut. Tähtpiline oli ka tohutu füüsiline ja sotsiaalne purustustöö. Tihedalt asustatud Kesk-Euroopas, kus "kaitsva kaitse" põhimõttele arvatavasti tahetakse rakendada, võiks ohvrite ja purustuste tase osutada katastroofiliseks. Isegi võidu korral tooks konflikt endaga kaasa tõenäoliselt pikaajalisi sotsiaalseid, majanduslikke, poliitilisi ja psühholoogilisi tagajärgi, hõlmates ka ühiskonna institutsioonidele tekitatud kahju ja sõjaliste süsteemide ülesehitamist.

Seetõttu paistab, et sõjaline "kaitsev kaitse" ei ole lahendus meie ühisele dilemmale - mis ühelt poolt kätkeb vajadust võimalikku ründajat heidutada ning end kaitsta ja teiselt poolt võtab

arvesse moodsa sõjatehnika tohutut purustusvõimet. Mis iganes me sõjaliste kaitsevahendite kui selliste kohta ka arvame, on ülivajalik uurida, millised mittesõjalised alternatiivid on olemas või milliseid saaks luua, et rahuldada ühiskonna vajadusi välisrõnnaku ja kodumaise võimu anastamise ärahoidmisel ja kaitset nende vastu.

Meil on aga olemas teatud piiratud ressursse selliste alternatiivsete mittesõjaliste heidutamise- ja kaitsevahendite leidmiseks. Reaal juhtudel on juba kasutatud ulatuslikku improviseeritud koostööst keeldumist ja trotsivahendite kaitse välisagressiooni ja kodumaiste võimu anastajate vastu. Need juhtumid ei ole üldiselt hästi tuntud ja nende võimalikku tähtsust kaitseprogrammide kujundamisel on harva tõsiselt uuritud. Ometigi on nad olemas, tõestades sellega, et vähemalt teatud tingimustes on riigi kaitseks sõjalistele ja poolsõjalistele vahenditele olemas alternatiiv. Seega muutub oluliseks küsimus, kuidas arendada mittesõjalise võitluse potentsiaali nii, et selle võimsus tõesti ründajaid erinevates tingimustes heidutaks ja kui vaja, osutaks efektiivset kaitset. Kas saab olla efektiivset postmilitaarset kaitsepoliitikat, mis hoiab ära rünnaku ja kaitseb, kuid samal ajal väldib moodsa sõja ohtusid?

Elanikele toetuv kaitse

Sedalaadi alternatiivset kaitsepoliitikat nimetatakse Ameerika Ühendriikides "tsiviilelanikele toetuvaks kaitseks" ja Euroopas tavaliselt kas "kodanikukaitseks" või "ühiskonnakaitseks". Termin viitab sellele, et kaitset osutavad tsiviilelanikud (eristatuna sõjaväelastest) kasutades tsiviilmeetmeid (eristatuna sõjalistest ja poolsõjalistest meetmetest). Selle poliitika eesmärk on vältida ja jagu saada nii välisagressioonist, okupatsioonist kui ka sisemisest võimu anastamisest. Viimane hõlmab nii võimu usurpeerimise juhtide poolt kui ka palju tavalisemad riigipöörded, mis tähendab riigimasina üle füüsilise ja poliitilise kontrolli haaramist, sageli poliitilise, sõjalise või poolsõjalise valitsussisese või -välise eliitgrupi poolt. Selline riigipööre võidakse teostada üksnes sisejõududega või selleks võidakse saada toetust ja abi välismaalt.

Välisagressiooni ja sisemise võimuhaaramise ärahoidmiseks ning nende vastu võitlemiseks tuleb kasutada sotsiaalseid, majanduslikke, poliitilisi ja psühholoogilisi relvi. ("Relvade" all mõtleme siin neid vahendeid ja meetmeid, mitte tingimata materiaalseid, mida saab võitluses kasutada, olgu konflikt sõjaline või vägivaldne.) Elanikele toetavas kaitse kasutatakse neid vägivaldsete relvi keeldumaks koostööst ründajatega ja osutamaks neile otsustavat vastupanu. Eesmärk on nii takistada ründajaid oma eesmärgi saavutamast kui teha võimatuks tegusa valitsuse moodustamine, olgu selleks siis välisadministratsioon, nukurežiim või usurpaatorite valitsus. Koostööst keeldumist ja trotsi kombineeritakse ka teiste tegevusliikidega, mille eesmärk on õnnestada ründajate vägede ja funktsionäride lojaalsust ja usaldatavust repressioonikäskude täitmisel, ning õhutada neid isegi mässule.

Elanikele toetuv kaitse kujutab endast vägivaldsete aktsioonide ehk vägivaldset võitlust viimistletud ja väljaarendatud üldpõhimõtete rakendamist riigikaitse küsimuste lahendamisel. Seda peab rakendama kogu rahvas, ründaja eesmärkide ja tegevuse tõttu kõige enam kannatavad grupid ja ühiskonna institutsioonid. Milline neist on suurima tähtsusega, see sõltub ründaja eesmärkidest, sellest, kas need on majanduslikud, ideoloogilised või mingit muud laadi.

Elanikele toetuvat kaitset teostavad rahvas ja tema institutsioonid tuginedes eelnevale ettevalmistusele, planeerimisele ja väljaõppele. Nende aluseks on omakorda vägivaldset vastupanu fundamentaaluuringud, ründaja poliitilise süsteemi süvaanalüüs ning intensiivsed uuringud selliste probleemide lahendamiseks, nagu näiteks kuidas suurendada rahva võimet jätkata võitlust ränkade repressioonide korral või kuidas kallale tungi tingimustes kõige paremini säilitada efektiivseid sidekanaleid. Eduka elanikele toetuva kaitse strateegia vundamendiks on kõigi vägivaldset võitlust

vormide võimalikult efektiivseks muutmise vajaduse mõistmine ja põhjalik ülevaade ründaja nõrkuste silvendamise teedest.

Elanikele toetuva kaitse aluseks on teooria, mille kohaselt poliitiline võim, olgu see kodu- või välismaist päritolu, tuleneb iga ühiskonna *sisesest* allikatest. Rahvas saab kontrollida valitsejaid ja saada võidu välisagressorite üle sellega, et ta takistab nende võimuallikate kasutamist. Seda teooriat käsitleme lähemalt II peatükis. III peatükis vaatleme selle "sõltuvate valitsejate" teooria rakendamist ulatuslikuma vägivaldliku võitluse meetodi abil, millest elanikele toetuv kaitse on omaks võtnud mitmeid tahke. IV peatükis visandame võimaliku elanikele toetuva kaitsepoliitika põhijooned. Seda poliitikat, nagu enamikku teisi kaitsemeetmeid tuleb rakendada varasema ettevalmistuse, planeerimise ja väljaõppe alusel. V peatükis käsitleb mitmeid samme, mida saab astuda (või mida paljudel juhtudel ongi juba astunud) elanikele toetuva kaitse poliitika uurimisel, ettevalmistamisel ja rakendamisel.

Ajaloolised eeskujud

Varem toimunud improviseeritud võitlus pakub meile olulisi kogemusi, millest me saame õppida elanikele toetuvaks agressioonivastaseks kaitseks valmistumisel. Uurides väga erinevaid situatsioone sisaldavaid juhtumeid, saame õppida tundma vägivaldliku võitluse olemust ja potentsiaali.

Nagu järgnevad näited tõendavad, on vägivaldliku võitluse pärand küllaltki mitmekesine ja tema eesmärgid on olnud märksa laiemad kui ainult riigikaitse. Vägivaldliku võitluse on mänginud olulist osa vastupanu diktatuuridele, võitluses suurema vabaduse eest ja sotsiaalse surve vastu, soovimatute poliitilistele muudatustele vastupanu osutamises ja võitluses koloniaalike vastu ning rahvusliku sõltumatuse eest. Vastupidiselt tavaarusaamale on need võitlusvahendid - protestiavaldused, koostööst keeldumine ning anastajate tööd häiriv sekkumine - mänginud olulist ajaloolist rolli maailma kõigis osades. Selliste kogemuste hulka kuuluvad ka juhtumid, kus ajalooline tähelepanu on keskendunud esmajoones vägivaldiale, mis konflikti lahendamisel kaasnes vägivaldliku võitlusega kas samaaegselt või hiljem.

Meid huvitavad vastupanuliikumised ja revolutsioonid siserõhumi ja diktatuuride vastu viimastel aastakümnetel on Poola liikumised aastatel 1956, 1970-1971 ja 1976; Poola tööliikumine 1980. aastast 1989. aastani sõltumatu ametiühingu ja poliitilise demokratiseerimise eest; 1944. aasta vägivaldne revolutsioonid kehtivate sõjaväliste diktatuuride vastu El Salvadoris ja Guatemaalas; võitlus kodanikuõiguste eest Ameerika Ühendriikides 1950. ja 1960. aastatel; 1978.-1979. aasta revolutsioon šahhi vastu Iraanis; ülestõus Ida-Saksamaal 1953. aastal; Ungari 1956.-1957. aasta revolutsiooni põhiaspektid; buddistide kampaania 1963. aastal Lõuna-Vietnami Ngo Dinh Diemi valitsuse vastu ja 1966. aastal Saigoni režiimi vastu; 1953. aasta streigiliikumine Vorkutas ja teistes Nõukogude Liidu vangilaagrites; võitlus kodanikuõiguste eest ja juudi aktivistide tegevus Nõukogude Liidus 1970. ja 1980. aastatel.

Varasematest poliitiliselt tähtsatest vägivaldliku võitluse juhtudest kodumaise ühiskonna ja võõra võimu vastu tuleks nimetada Ameerika kolooniate vägivaldlikku revolutsiooni (1765-1775), mille käigus ameeriklased saavutasid olulisi võite ja vahetasid Põhja-Ameerika kolooniates välja enamuse Briti administratsiooni; Ungari passiivset vastupanu Austria võimule, eriti aastatel 1850-1867; Soome allumatust ja Venemaaga koostööst keeldumist aastail 1898-1905; Vene 1905. aasta revolutsiooni olulisi aspekte ja Veebruarirevolutsiooni 1917. aastal (enne bolševike riigipööret oktoobris); Korea (ebaõnnestunud) vägivaldlikku protesti Jaapani ülemvõimu vastu 1919.-1922. aastal; mitmeid Gandhi poolt juhitud iseseisvuskampaaniaid Indias, eriti aastatel 1930-1931.

Maad, kus 1970. ja 1980. aastatel toimus olulise tähtsusega vägivallatu võitlus on Tšiili, Iraan, Brasiilia, Mehhiko, Hiina, Nõukogude Liit, Haiti, Filipiinid, India, Lõuna-Aafrika Vabariik, Birma, Ungari, Lõuna-Korea, Uus-Kaledoonia, Tšehhoslovakkia, Pakistan, Panama ja Iisraeli poolt okupeeritud Palestiina alad.

Paljude inimeste häämmastuseks sai vägivallatu võitlus 1989. aastal Hiinas demokraatliku liikumise üheks põhijooneks. Mitmeid nädalaid olid massiline näljastreik, tänavademonstratsioonid ja Taevaliku Rahu väljaku rahumeelne hõivamine sümboliseks väljakutseks Hiina Kommunistliku Partei autoriteedile. 4. juuni jõhker tapatalgu näitas nii seda, kui tõsiselt kommunistliku partei liidrid suhtusid sellesse vägivallatusse väljakutseks kui ka meeleehtlikku vajadust vägivallatuid aktsioone hoolikalt planeerida.

Hiljem raputasid vägivallatud revolutsioonid 1989. aastal veel häämmastava kiirusega Ida-Saksamaad, Tšehhoslovakkia ja Bulgaariat, tuues neis maades kaasa kommunistliku partei valitsuse kokkuvarisemise (ja lõppkokkuvõttes Ida-Saksamaa surma Lääne-Saksamaaga taasühinemise läbi).

Nõukogude Liidus kasutati 1980-tel aastatel rahvuslikes vabadusliikumistes esmajoones vägivallatuid vahendeid nii kommunistliku partei legitüümsuse kui ka Moskva kontrolli õõnestamiseks. Need liikumised olid eriti väljendusrikkad Balti riikides, mida tõendab Leedu trotslik iseseisvusdeklaratsioon 11. märtsist 1990. Kui vanameelsete riigipõrdekatsel 1991. aasta augustis sai lüüa kodanike massilise vägivallatu vastupanu ja sõjaväe koostööst keeldumise tõttu, said ka teised rahvuslikud liikumised kuulutada oma sõltumatust, mis tõi kaasa Nõukogude Liidu kokkuvarisemise.

Vähemtund on faktid, et lisaks eelpoolkirjeldatud laadi juhtudele on peamise kaitsevahendina võõrvallutajate ja kodumaiste võimu anastajate vastu kasutatud ka vägivallatu võitluse viimistlemata vorme.

Anname käesolevas peatükis ülevaate neljast rahvuslikuks kaitseks peetud improviseeritud vägivallatu võitluse juhtumist, kaks neist olid suunatud sisemise riigipõrde vastu ja kaks võõramaise sõjalise invasiooni ning okupatsiooni vastu. Riigipõrdevastased juhtumid on vastupanu Kappi putšile Weimari Saksamaal 1920. aastal ja vastuseis Alžeerias paiknevate Prantsuse ohvitseride katsele kukutada 1961. aastal president Charles de Gaulle'i valitsus. Agressioonivastased juhtumid on sakslaste katse kaitsta Ruhri Prantsuse-Belgia invasiooni ja okupatsiooni eest 1923. aastal ning rahvuslik vabadusvõitlus Tšehhoslovakkias Nõukogude Liidu ja teiste Varssavi lepingu osaliste maade invasiooni ja okupatsiooni vastu 1968-1969. aastal.

Valisime need näited, kuna niivõrd kui praegu teada on, on need kõige selgemad vägivallatu võitluse rakendamise juhud konstitutsiooni ja riigi kaitseks ning nende kohta on olemas piisav hulk ajaloolist materjali. Kõigil neljal juhul oli aga vastupanu improviseeritud ja rahval, tema institsioonidel ning valitsusel puudus vägivallatus võitluses ilmselt igasugune ettevalmistus, organiseeritus, väljaõpe, vastav varustus ja planeerimine (mis sõjalise kaitse puhul on tavaliselt olemas). Kõige selle puudumine on neis näidetes tõsine nõrkus. Võib ette kujutada, kui edukad oleksid sõjad, kui ei oleks eelnevalt organiseeritud sõjavägesid, sõdurite väljaõpet, relvade ning laskemoona väljatöötamist ja varumist, sõjapidamisstrateegia uurimist, ohvitserkonna ettevalmistamist, transpordi ning side korraldamist ja puutumatu verevarusid ning ettevalmistust arstiabi osutamiseks. Neljal allpool kirjeldataval juhul aga just sellistes tingimustes tegutseti.

Improviseeritud vägivallatu võitluse näiteid riigikaitstes on teisigi. Siia kuuluvad olulised aspektid hollandlaste vastupanust natsismile 1940.-1945. aastal, taanlaste vastuseis Saksa okupatsioonile 1940.-1945. aastal (sealhulgas Kopenhaageni üldstreik 1944. aastal), suur osa norralaste vastupanust Quislingi režiimile, valitsuse ja rahva tegevus juudivastaste meetmete nullimiseks mitmetes natside liitlasmaades ja natside poolt okupeeritud riikides nagu Bulgaaria, Itaalia, Prantsusmaa ja Taani.

Kõik need improviseeritud kaitse juhtumid väärivad tõsiselt uurimist, tundmaõppimist ja analüüsi, kuigi nad ei ole alati edukad. (Edukad ei ole olnud ka kõik ettevalmistatud sõjalised kaitsevõitlused, seda eriti eesmärkide saavutamise osas.) Need näited demonstreerivad üksnes oma olemasoluga, et seda tüüpi kaitsevõitlus on võimalik. Nende tulemused näitavad, et vägivallatu võitlus võib kaitstes olla võimas ja tulemuslik. Nad heidavad ka olulist valgust selliste konfliktide dünaamikale ja probleemidele.

Improviseeritud võitlus riigipõõrete vastu

Kaks siin kirjeldatavat riigipõõrde vastu suunatud tsiviilelanike võitluse juhtu on väga erinevad. Ent mõlemad näitavad, et seadusliku valitsuse võib päästa vägivalla mitte kasutatavate tavaliste inimeste, riigiametnike või sõjaväelaste tegevus. Juhtumid Saksamaal ja Prantsusmaal ei ole aga ainsad näited.

On huvitav, et pärast riigipõõret Venemaal 1917. aasta oktoobris seisis vana bürokraatia oma koostööst keeldumisega mitmeid aastaid Leninile vastu. Valitsusametnikud põhjustasid uuele, kommunistlikule valitsusele väga tõsiseid raskusi pärast seda, kui riigiaparaat oli ajutiselt valitsuselt ja mitmetelt konkureerivatelt revolutsioonilistelt parteidelt üle võetud. Probleemid olid tõsised veel enam kui nelja aasta pärast. Venemaa Kommunistliku Partei XI kongressil 1922. aasta märtsis kuulutas Lenin, et 1921. aasta poliitiline õppetund seisnes teadasaamises, et kontroll võimukeskuste üle ei tähenda tingimata kontrolli bürokraatia üle. Ta väitis, et kommunistid "puistavad käske paremale ja vasemale, aga tulemused erinevad tugevasti neist, mida soovitakse".

Uurimist ja analüüsi väärivate juhtude hulka kuuluvad veel üldstreik Haitiil ajutise presidendi Pierre-Louis' vastu 1957. aastal, edukas koostööst keeldumine sõjaväelise riigipõõrdega Boliivias 1978. aastal ja Poola rahva keeldumine koostööst kindral Jaruzelski režiimiga pärast 1981. aasta riigipõõret (ehkki vastupanu bürokraatia, politsei ja sõjaväelaste hulgas ei olnud ulatuslik).

Saksamaa 1920. aastal

1920. aastal tabas juba niigi tõsistes majanduslikes ja poliitilistes raskustes olevat noort Weimari Vabariiki dr. Wolfgang Kappi ja kindralleitnant Walter von Lüttwitzi organiseeritud riigipõõre, mida toetas kindral Erich Ludendorff, kes 1917. aastal oli Saksamaal praktiliselt diktaator. Kui suurem osa Saksa armeest jäi neutraalseks - ei osalenud riigipõõrdes ega seisnud sellele vastu, siis endistest sõduritest ning tsiviiliskikutest koosneva Vabakorpuse üksused hõivasid 12. märtsil Berliini. President Friedrich Eberti seaduslik demokraatlik valitsus põgenes, jõudes lõpuks Stuttgarti.

Ajal, mil kappistid kuulutasid Berliinis välja uue valitsuse, kuulutas peidus viibiv seaduslik valitsus, et kõikide kodanike kohuseks on kuuletuda ainult temale. Liidumaadele anti käsk keelduda igasugusest koostööst nendega, kes vabariigile olid rünnaku sooritanud.

Pärast seda, kui Berliinis oli puhkenud tööliste riigipõõrdevastane streik, avaldas Sotsiaaldemokraatlik Partei president Eberti ja teiste sotsiaaldemokraatidest ministrite nimel (ehkki nende ametliku toetuseta) üleskutse üldstreigile. Kappi grupp pörkas peagi kokku ulatusliku keeldumisega koostööst. Riigiteenistujad ja konservatiivsed valitsusametnikud keeldusid töötamast koos ebaseaduslikult võimu haaranutega. Kvalifitseeritud töötajad keeldusid vastu võtmast isehakanute režiimi ministrikohti. Kõikjal keeldusid inimesed tunnustamast usurpaatorite võimu ning nendega koostööd tegemast. 15. märtsil keeldus seaduslik valitsus kompromissist usurpaatoritega ja kappistide võim lagunes veelgi. Pealinna visati lennukilt arvukalt vastupanule

vahendeid, lootis Debré vägivallatutele abinõudele, sest ta kutsus rahvast üles veenma sõdureid, keda võidakse kohale tuua, taas alluma seaduslikule valitsusele: "Niipea kui kõlavad sireenid, minge sinna [lennuväljale], kas jalgsi või autoga, et veenda eksinud sõdureid nende kohutavas veas."

De Gaulle'i Prantsusmaal peetud kõnet kuulasid Alžeerias transistorraadiote abil tsiviilelanikud ja sõjaväelased, kellest paljud olid kutsesalused. Kõne teksti paljudati ja levitati laialdaselt. De Gaulle'i sõnul oli tema kõne see, mis kutsus esile ulatusliku koostööst keeldumise ja allumatuse: "Sealtpeale kohtas mäss kohapeal iga tunniga lõha ilmsemat passiivset vastupanu."

24. aprillil kell viis pärastlõunal võttis sümboolselt üldstreigist osa kümme miljonit töölisi. De Gaulle rakendas oma erakorralisi volitusi, milleks presidendil on konstitutsiooni kohaselt õigus. Paljud parempoolsed mässu toetajad arreteeriti. Lennuväljadel valmistasid inimesed ette veokeid, mida panna maandumisradadele, blokeerimaks lennukite maandumist. Valitsushoonete juurde paigutati valvurid. Alžeeriale kuulutati välja finants- ja mereblokaad. Sel õhtul teatas kindral Crépin, et Prantsuse väed Saksamaal on valitsusele ustavad. Järgmisel hommikul kästi neil tulla Pariisi.

Prantsuse väed Alžeerias tegutsesid de Gaulle'i valitsuse toetuseks ja mässuliste nõrgestamiseks. Teisipäevaks olid kaks kolmandikku transpordilennukeist ja paljud hävituslennukid Alžeerias välja viidud, seega ei saadud neid Prantsusmaale tungimiseks kasutada. Teised lennurid blokeerisid lennuvälju või teesklesid, nagu oleks lennukitel tehnilisi rikkeid. Maaväelased jäid lihtsalt oma kasarmutesse. Palju oli meelega korraldatud tõrkeid, kus mässuliste ohvitseride käsud ja toimikud läksid "kaduma" ja side ning transport ei funktsioneerinud. Kutsesalused mõistsid üldiselt oma koostööst keeldumise jõudu seadusliku valitsuse toetamisel. Riigipöörde juhid pidid kasutama paljusid oma käsutuses olevaid jõudusid, et püüda säilitada kontrolli Alžeerias endas paiknevate Prantsuse sõjaväelaste üle ja hoida nende seas korda. Paljud ohvitserid hoidusid ajutiselt pooli valimast, oodates, kuidas võitlus kulgeb ja eelistades liituda võitjaga.

Prantsuse tsiviilisikud Alžeerias, sealhulgas Alžiiri politsei toetasid algul riigipöört. Kuid riigiametnikud ja kohaliku valitsuse ametnikud avaldasid sageli vastupanu, peites dokumente ja lahkudes teenistusest, et neid ei peetaks riigipöörde toetajateks. Teisipäeva, 25. aprilli õhtul hakkas Alžiiri politsei taas toetama de Gaulle'i valitsust. Mässujuhtide seas tekkisid sisemised vastuolud, kusjuures mõned neist toetasid vägivalla kasutamist. Tol õöl läks eestrisse de Gaulle'i käsk lojaalsetele vägedele tulistada mässulisi, kuid selleks ei olnud vajadust. Riigipöörde oli juba saatuslikult nõrgestatud.

Mässajate juhid otsustasid lõpetada riigipöördekatse. Ja õöl vastu 26. aprilli lahkus Alžiirist Esimese Võõrleegioni Langevarjurügement ning mässajad lahkusid valitsushoonetest. Kindral Challe andis alla ja teised kolm mässu juhtinud erukindralit pugesid peitu.

Alžeerias ja Pariisis oli mõningaid ohvreid, arvatavasti kolm tapetud ja mõned haavatud. Rünnak sai otsustavalt lõpua tänu julgele vastupanule ja allumatusele. De Gaulle jäi presidendiks ning Alžeeria sai 1962. aastal iseseisvaks.

Improviseeritud võitlus invasiooni vastu

Näiteid võõramaise okupatsiooni vastu peetud vägivallatu võitluse kohta on väga palju, olgu selline režiim siis kehtestatud aastaid, aastakümneid või isegi sajandeid tagasi. Siia kuulub näiteks suur osa iirlaste vastupanust Inglismaa valitsemisele, ungarlaste vastupanu Austria

valitsemisele 1850.-1867. aastal ja kampaaniad Indias Briti okupatsiooni vastu XX sajandi esimesel poolel. Järgmised näited aga on veelgi ilmsemalt seotud meie aruteluga. Esiteks algas vastupanu praktiliselt kohe pärast invasiooni ja jätkus okupatsiooni ajal. Teiseks oli mõlemal juhul olemas valitsuse ja ühiskonna tähtsamate institutsioonide ametlik toetus. Seetõttu sobivad nad paremini lähtepunktiks sellele, mida võiks edasi arendada.

Saksamaa 1923. aastal

Arvatavasti on ajaloos esimeseks juhuks, mil välisinvasiooni vastu oli vägivallatu vastupanu valitsuse ametlik poliitika, Saksamaa võitlus Ruhris Prantsuse ja Belgia okupatsiooni vastu 1923. aastal.

Võitlus Ruhris, mis jääb ajavahemikku 1923. aasta 11. jaanuarist 26. septembrini, oli eriti komplitseeritud. Alljärgnevas nimetame mõningaid sellele iseloomulikke jooni. Prantsuse ja Belgia invasioon toimus (I maailmasõja) reparatsioonide maksmise tähtaegadest kinnipidamise tagamiseks, kuigi Saksamaa oli erakordsetes rahalistes raskustes, taotleti ka muid, poliitilisi eemärke (nagu Reinimaa lahkulõõmine Saksamaast).

Sakslased võtsid okupatsiooni vastu koostööst keeldumise poliitikaga, mille kohta langetati otsus vaid mõni päev enne tegelikku invasiooni. Mingeid ettevalmistusi ei olnud tehtud, kuid Saksa valitsus pidi vastupanu finantseerima. Ametiühingud olid tungivalt nõudnud sellise poliitika kasutamist. Üks nende esindaja väitis: "Kui riigiametnikud ja töölised katkestavad tööd, mil iganes sissetungijad ilmuvad, ja tööandjad keelduvad täitmast Prantsuse-Belgia komisjonide nõudmisi, peaks olema võimalik jätta komisjonid ja sõjalised jõud ilma vahenditest oma ülesannete täitmiseks."

Tegelik koostööst keeldumine arenes järkjärgult. Vastupanuvõtete hulka kuulus okupatsioonivägede korralduste täitmisest keeldumine, vägivallatud vastupanuaktsioonid, kivisõbekaevanduste omanike keeldumine sissetungijate teenindamisest, massidemonstratsioonid kohtute juures vastupanijate protsesside ajal, Saksa politseinike keeldumine võõraid ohvitseri tervitamast, tööliste keeldumine tööst raudteel prantslaste heaks, raudteeseadmete demonteerimine, poepidajate keeldumine võõrsõduritele kaupade müümisest, tavaliste inimeste keeldumine isegi nälja puhul okupantide organiseeritud supikõõkide kasutamisest, paljudest keeldudest hoolimata trotslik ajalehtede avaldamine, vastupanuülelasketse ja lendlehtede levitamine ja keeldumine kivisõbe kaevandamisest.

Repressioonid olid rängad. Siia kuulusid sellised meetmed nagu piiramisulokorra kehtestamine, vastupanu osutajate väljasaatmine Saksamaa okupeerimata aladele, sõjakohtud, kõriloikajate ja röövlite jõukude talumine, vangistamine ilma kohtuta või väga pikkade vanglakaristuste määramine, peksmised, mahalaskmised, tapmised, raha ja isikliku vara konfiskeerimine, ajakirjanduse allutamine oma kontrollile, sõdurite majutamine kodudesse ja koolidesse, isikutunnistuste sisseeadmine ja suure hulga mitmesuguste repressiivsete määruste vastuvõtmine. Vastupanust ja repressioonidest johtuv toidunappus tõi kaasa ränga nälja.

Vastupanu raskendasid mitmesugused sabotaaživormid, sealhulgas seadmete lõhkumine, millega mõnikord kaasnes okupatsiooniametnike hukkumine. Selline sabotaaž seostus nuhkide ja informaatoritega ning kahtlustatavate informaatorite mõrvamisega. Vägivallaaktide tagajärjena kahanes välisriikide kaastunne Saksamaa vastu. Preisimaa siseminister Severing, ametiühingud ja suurem osa okupeeritud alade elanikkonnast mõistis teravalt hukka väljastpoolt tulnute poolt kordasaadetud sabotaaži, mis lõhestas vastupanu endist ühtsust. Sabotaaž tõi kaasa ka rängad repressioonid ja karistused, nii ametlikud kui ka spontaansed vihaste okupatsioonisõdurite poolt. Üheks repressioonimeetmeks oli maanteedel liiklemise keelamine. Vohasid tõrpuudus ja nälg,

millega kaasnes jätkuv erakordselt kõrge inflatsioon. Vastupanuliikumise ühtsus ja ka tahe vastupanu osutada murdusid lõpuks.

26. septembril lõpetas Saksa valitsus koostööst keeldumise kampaania, kuid rahva kannatused suurenesid. Algasid keerukad läbirääkimised. Seistes silmitsi rea kommunistlike ja paremäärmuslaste ülestõusude ning riigipöördekatsetega mitmetes liidumaades, stabiliseeris Saksamaa lõpuks oma raha.

Paljud belglased protesteerisid oma valitsuse tegevuse vastu. Mõned prantslased, keda nimetati "advocats des boches", toetasid Saksamaa üritust. 1923. aasta lõpupoole mõõnis peaminister Poincaré Prantsuse Rahvuskogule, et tema poliitika on läbi kukkunud. Saksamaa ei olnud küll võitnud, kuid sissetungijad tõmbusid lõpuks tagasi ning Reinimaad ei lahutatud Saksamaast. Sissetungijad ei saavutanud ei oma majanduslikke ega poliitilise eesmärke.

Suurbritannia ja Ameerika Ühendriigid astusid vahele ning saavutasid reparatsioonimaksude ümberkorraldamise. Reparatsioonide, okupatsioonikulude ja Saksamaa makevõime küsimustega ning Saksamaale laenu andmisega tegelemiseks töötati välja Dawesi plaan, seda tehti eeldusel, et Saksamaa jääb ühtseks.

1925. aasta juuniks viidi kõik okupatsiooniväed välja.

Tšehhoslovakkia 1968.-1969. aastal

Teise maailmasõja järgsetel aastakümnetel põhjustasid rahvarahutused Nõukogude hegemooniale Ida-Euroopas tõsiseid probleeme, ohustades monikord mitmetes maades Nõukogude kontrolli. Need esinesid mitmesuguses vormis, nii vägivaltatutena (streigid, paraadid, trotslikud demonstratsioonid ja võimu ülevõtmine rahva poolt) kui ka vägivaldseina (nagu mässud ja isegi sõjaline tegevus). Demokratisemise liikumine Tšehhoslovakkias 1968. aastal ja Tšehhi-Slovaki rahvuslik vastupanu aastatel 1968-1969 kuuluvad tähtsaimate kodanikuvõitluste hulka.

Tšehhoslovakkia võitlus 1968.-1969. aastal on äärmiselt ebatavaline ja seni arvatavasti olulisim katse kodanikuvõitlust rahvuslikuks kaitseks improviseerida. Lõpptagajärjeks oli lüüasaamine, kuid see ei toimunud kiiresti. Vastupanu osutamise esimene nädal on kõige ilmekam näide koostööst keeldumise ja trotsi rakendamise kohta. Isegi hiljem suutsid tšehhid ja slovakid kaheksa kuu vältel takistada Nõukogude ametnikel oma poliitilise eesmärgi saavutamist, milleks oli kehtestada Nõukogude soovidele kuulekas režiim. Räägitakse, et Nõukogude ametnikud ootasid sõjalist vastupanu ja arvasid, et nad suudavad selle murda, seada sisse nukurežiimi, siis tagasi tõmbuda ning seda kõike mõne päevaga.

Nõukogude juhid arvasid, et ligi poole miljoni Varssavi Lepingu Organisatsiooni sõjaväelase sissetung purustab Tšehhoslovakkia armeed ja jätab rahva segadusse ning lüüsaamisele. Invasioon teeks võimalikuks riigipöörde Dubčeki reformirežiimi asendamiseks. Vastavalt sellele plaanile arreteeriti mitmed Tšehhoslovakkia tippjuhid, nende hulgas Kommunistliku Partei esimene sekretär Aleksander Dubčeki, peaminister Oldrich Černíki ja Rahvuskogu president Josef Smrkovský ning Rahvusrinde esimees František Kriegeli. Vabariigi presidenti Ludvík Svoboda ei arreteeritud, kuid teda peeti kinni Hradčany lossis.

See aga ei tähendanud Tšehhoslovakkia murdmist. Kui Tšehhoslovakkia juhid oleksid otsustanud avaldada sõjalist vastupanu, oleks olnud peaaegu kindel, et tohutult suurem Varssavi lepingu invasioonarmee oleks nende armeest kiiresti jagu saanud. Selle asemel aga andsid Tšehhoslovakkia ametnikud sõjaväele korralduse jääda kasarmutesse ja algas hoopis teistsugune vastupanu.

Selle vägivaldliku võitluse omapära põhjustas sissetungijatele tõsiseid logistika- ja moraaliprobleeme. Aruanded näitavad, et lühikese aja jooksul osutus vajalikuks välja vahetada suur osa esialgsetest invasioonijõududest, seda tehti kohati mõne päevaga.

Tänu vastupanule mitmetes strateegilistel tähtsates punktides tõkestati kollaboratsioonistliku valitsuse moodustamine. Vastupanu algas invasiooni esimestel tundidel, kui valitsuse uudisteagentuuri töötajad keeldusid edastamast teadet, nagu oleksid Tšehhoslovakkia kommunistliku partei ja valitsuse juhid ise palunud invasiooni. President keeldus alla kirjutamast stalinistlike kommunistide grupi dokumendile. Salajane kaitseraadio õhutas osutama rahumeelset vastupanu, edastas teateid vastupanuaktioonidest ja kutsus kokku mitmed invasioonivastased ametlikud organid.

Valitsusametnikud, parteijuhid ja organisatsioonid mõistsid invasiooni hukka ja Riigikogu nõudis arreteeritud juhtide vabastamist ning võõrvägede viivitamatut väljaviimist. Esimese nädala jooksul löi ning kujundas kaitseraadiovõrk mitmeid koostõbbest keeldumise ja opositsiooni vorme. Kaitseraadio kutsus kokku erakorralise XIV parteikongressi, kutsus üles tunniajalistele üldstreikidele, palus raudteelastel aeglustada Vene sidevahendite ja raadiosaadete segamise seadmete transporti ja laitis maha koostõbb. Raadio veenis kuulajaid vägivaldse vastupanu asjatuses ja vägivaldliku võitluse arukuses. Nõukogulastel osutus võimatuks leida piisavalt kollaboratsiooniste nukurežiimi moodustamiseks.

Ehkki oldi sõjaliselt täiesti edukad, leidsid Nõukogude ametnikud, et nad ei suuda maad oma võimule allutada. Kohates tsiviilelanikkonna üksmeelset vastupanu ja arvestades oma vägede jätkuvat demoraliseerumist, viisid Nõukogude ametnikud Svoboda Moskvasse läbirääkimistele, seal aga nõudis Svoboda Tšehhoslovakkia arreteeritud liidrite kohalolekut.

Tõõtati välja kompromiss - see oli vahest suurim strateegiline viga -, mis seadustas Nõukogude vägede kohaloleku ja tõi ohvriks mõned reformid Tšehhoslovakkias. Paljud olulised reformid jäid aga kehtima ja reformigrupp pöördus tagasi Prahasse oma ametikohtadele. Üldsus nägi kompromissis lõõtsasaamist ja keeldus seda nädal aega aktsepteerimast.

Hoolimata paljudest nõrkustest js kompromissidest jäid reformirežiim ja paljud reformid augustist kuni järgmise aasta aprillini kestma, siis aga andsid mõned Nõukogude-vastased meelevaldused, nende seas rünnakud Aerofloti kontorile Prahast ettekäände Nõukogude surve tugevdamiseks. Seekord Tšehhoslovakkia ametnikud kapituleerusid, tõrjusid valitsusest ja parteikohtadelt välja Dubtšeki reformigrupi, asendades selle vanameelsema Husáki režiimiga.

Nõukogude ametnikud olid oinud sunnitud minema esialgselt sõjaliste meetmete kasutamisel üle järkjärgulisele poliitilisele survele ja manipulatsioonidele ja nende põhieesmärgi saavutamine lõtkus kaheksa kuu võrra edasi. Kui täieliku Nõukogude kontrolli saavutamist oleks selliste ülekaalukate jõudude vastu kaheksa kuud edasi lükatud *sõjaliste* vahenditega, oleks selle võitluse võinud panna samasse klassi lahinguga Termopülilide juures, kus väike arv kreeklasi võitles viimse meheni tohutud ülekaalus oleva Pärsia armee vastu.

Tšehhoslovakkia kaitse olemuse ja saavutused on paljud juba unustanud ja kui neid mainitakse, siis sageli moonutatult. Kaitsevõitlus sai lõpuks lõõtsa Tšehhoslovakkia ametnike kapituleerumise, mitte vastupanu enda võitmise tõttu. Vägivaldliku vastupanu pidas vastu Nõukogude võimu pealesurumisele tervelt kaheksa kuud - augustist aprillini - mida oleks olnud võimatu saavutada sõjaliste vahenditega.

Kõike seda tehti ilma ettevalmistuse ja väljaõppeta, veel vähem oli olnud mingit planeerimist ettenägematuteks olukordadeks. Hoolimata lõõtsasaamisest neis erakordselt ebasoodsates tingimustes, näitab see saavutus, et viimistletud, ettevalmistatud ja treenitud vägivaldliku vastupanu tegelikult *kaitseks* võib omada potentsiaali, mis on suuremgi kui sõjalistel vahenditel.

Baas süsteemseks edasiarendamiseks

Käesolevas peatükis kirjeldatud ja mainitud juhtumid võivad saada aluseks uut tüüpi kaitseprogrammi süsteemseks arendamiseks, mis suudaks võõrinvasiooni ja sisemist ebaseaduslikku võimuhaaramist ära hoida ning nende eest kaitsda.

Seni on vastavaid meetodeid poliitiliselt vähe arendatud. Need on sama vähe viimistletud, kui oli sõjategevus viis tuhat aastat tagasi. Nagu eeltoodust nähtub, on vägivallatus võitluses osalejatel alati puudunud eelnev organiseeritus, ettevalmistus, täiustatud relvastus, väljaõpe ja põhjalikud teadmised varasemate konfliktide ning strateegiliste põhimõtete kohta, mis sõjaliste vahendite kasutajail on olnud olemas tuhandeid aastaid. Vaid teadlikud pingutused relvastuse, organisatsiooni, väljaõppe ning sõjategevuse strateegia parandamiseks suurendasid sõjaliste vahendite efektiivsust lahingus ja tõstsid nende purustusjõudu.

Taolisi pingutusi ei ole kodanikukaitse arendamiseks seni tehtud. Hoolimata sellest olulisest puudusest, on riigi kaitse eesmärgil vägivallatu võitluse rakendajad saavutanud märkimisväärsed tulemusi. Nüüd tuleb pöörata tähelepanu küsimusele, kuidas on nii palju saavutatud ja kas - ning kui jah, siis kuidas - võiks tulevikus tarvis ette valmistada efektiivse kallaletungi ärahoidmise ja kaitse poliitika, kasutades selleks ka eelpooltoodud ajaloolisi näiteid.

Märkusi

Selles peatükis esitatud punktide täiendavat analüüsi ja infot nende kohta võite leida raamatutes Gene Sharp, *Social Power and Political Freedom* (Boston: Porter Sargent, 1980), lk. 263-284 ja Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action* (Boston: Porter Sargent, 1973), lk. 63-105.

Siin esitatud "kaitsva kaitse" käsitlus sisaldab selles valdkonnas tehtud arvukate ettepanekute kõige üldisemaid jooni. Sellise lähenemise tähtsamate pooldajate hulka kuuluvad Horst Afheldt, Anders Boserup, Norbert Hannig, Jochen Löser, Albrecht von Müller ja Lutz Unterseher. Vastava sissejuhatava lõevaate leiatae Jonathan Deani artiklis "Alternative Defence: Answer to NATO's Central Front Problems?" - *International Affairs*, kd. 64, nr. 1 (talv 1987/1988), lk. 61-88 ja Stephen J. Flanagan artiklis "Nonprovocative and Civilian-Based Defenses" rmt.-s Joseph S. Nye, Jr., Graham T. Allison, Albert Carnesale (toim.), *Fateful Visions: Avoiding Nuclear Catastrophe* (Cambridge, Mass.: Ballinger Publishing Co., 1988), lk. 93-109. Vt. ka Frank Barnaby, Egbert Boeker, "Defence Without Offence--Non-nuclear Defence for Europe" (Bradford, England: University of Bradford, Peace Studies Paper No. 8, 1982). Tähtsamad trükised selles valdkonnas on Horst Afheldt, *Defensive Verteidigung* (Reinbek, Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1983); Anders Boserup, "Non-Offensive Defense in Europe" (University of Copenhagen; Centre of Peace and Conflict Research, Working Paper No. 5, 1985); Norbert Hannig, "Verteidigung ohne zu Bedrohen" (Universität Stuttgart: Arbeitsgruppe Friedensforschung und Europäische Sicherheit, Paper No. 5, 1986); Hans-Heinrich Nolte, Wilhelm Nolte, *Ziviler Widerstand und Autonome Abwehr* (Baden-Baden: Nomos Verlag, 1984); Lutz Unterseher, *Defending Europe: Toward a Stable Deterrent* (Bonn: Studiengruppe Alternative Sicherheitspolitik, 1986).

"Kaitsva kaitse" käsitluse Sveitsi kaitsepoliitika kontekstis võite leida Dietrich Fischeri artiklis "Invulnerability Without Threat: The Swiss Concept of General Defense" rmt.-s Burns H. Weston (toim.) *Toward Nuclear Disarmament and Global Security - A Search for Alternatives* (Boulder, Colo.: Westview Press, 1984), lk. 504-532.

"Kaitsva kaitse" kohta rakendatuna Briti kaitstes vt. Alternative Defence Commission, *Defence Without the Bomb* (London and New York: Taylor and Francis, 19893).

Lenini ingliskeelne tsitaat pärineb teosest V. I. Lenin: *Selected Works in Three Volumes* (New York: International Publishers, 1967), kd. 3, lk. 692-693.

Ülevaade vastupanust Kappi putšile tugineb järgmistele materjalidele: Wilfred Harris Crook, *The General Strike* (Chapel Hill, N.C.: University of North Carolina Press, 1931), lk. 496-527; Donald Goodspeed, *The Conspirators* (New York: Viking, 1962), lk. 108-188; Erich Eyk, *A History of the Weimar Republic* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1962), kd. 1, lk. 129-160; Karl Roloff (pseud.: Karl Ehrlich), "Den Ikkevoldelige Modstand: den Kvalte Kapp-Kupet" rmt.-s K. Ehrlich, N. Lindberg, G. Jacobsen, *Kamp Uden Vaaben* (Copenhagen: Levin & Munksgaard, Einar Munksgaard, 1937), lk. 194-213; ja John Wheeler-Bennett, *The Nemesis of Power* (New York: St. Martin's Press, 1953), lk. 63-82. Vt. ka Sharp, *The Politics of Nonviolent Action*, lk. 40-41 ja 79-81.

Prantsuse Alžeerias toimunud riigipöördele osutatud vastupanu käsitluse aluseks ja tsitaatide aluseks on Adam Roberts "Civil Resistance to Military Coups" - *Journal of Peace Research* (Oslo), XII, nr. 1 (1975), lk. 19-36.

Ruhri võitluse kirjelduse aluseks on Wolfgang Sternstein "The Ruhrkampf of 1923" rmt.-s Adam Roberts (toim.), *Civilian Resistance as a National Defense* (Harmondsworth, England, and Baltimore, Md.: Penguin Books, 1969), lk. 128-161.

Tšehhoslovakkia vastupanu ülevaate allikmaterjalid on järgmised: Robert Littell (toim.), *The Czech Black Book* (New York: Praeger, 1969); Robin Remington (toim.), *Winter in Prague* (Cambridge, Mass: M.I.T. Press, 1969); Philip Windsor, Adam Roberts, *Czechoslovakia 1968* (New York: Columbia University Press, 1969); ja Vladimir Horsky, *Prag 1968: Systemveränderung und Systemverteidigung* (Stuttgart: Ernst Klett Verlag ja Munich: Kösel-Verlag, 1975). Vt. ka H. Gordon Skilling, *Czechoslovakia's Interrupted Revolution* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1976).

II peatükk

Võimuallikate ärakasutamine

Ootamatud jõuvarud

KUIDAS TEISITI oleksid eelmises peatükis vaadeldud võimu anastajate ja agressorite vastased vägivaldlatu vastupanu juhtumid võinud teoks saada kui mitte juhuslikult või erakordsetes oludes? On's sellistel sündmustel ka muud tähtsust, kui talletada ajaloo jaoks see, mis juhtus just neil aegadel ja neis kohtades? On ehk võimalik, et need juhtumid on teatud üldise tegevuslaadi väljenduseks, millel on laiem tähendus?

Kiiresti kerkib üles uusi küsimusi. Kas vägivaldlatu vastupanu võiks tulevikus olla edukas võitluses diktatuuri vastu ja kui jah, siis kuidas? Kas seda meetodit kasutavad inimesed võiksid tõesti takistada uute survesüsteemide tekkimist? Kas kogu ühiskond saaks edukalt välja töötada ja kasutusele võtta sellel meetodil põhineva kaitsepoliitika riigipõõrete ja välisagressiooni ärahoidmiseks ja nurjamiseks?

Enamik inimesi peab kummaliseks kui mitte absurdseks mõtet, nagu võiks rahvas ilma sõjaväe, tankide, lennukite, pommide ja rakettideta purustada diktatuuri, muuta võimetuks sissetungiva armee, tõkestada konstitutsioonivastase riigivõimu haaramise ja võita agressorid.

See aga ei ole sugugi kummalised idee, kui see, mis oli mõnede üksikute teadlaste mõtteis 1930. aastatel. Oletati, et mingid tibatillukesed seninähtamatud aineosakesed, mida nimetati aatomiteks, kätkevad endis sellist tohutut jõupotentsiaali, mida võiks rakendada inimajaloos pretsedenditu plahvatusvõime tekitamiseks. Tänapäeval on selle idee paikapidavus ilmne, kuid 1939. aastal oleks enam "terve mõistusega" inimesi nii natside kui liitlaste poolel selle kõrvale heitnud. Puudusid selliste relvade näidised, ei kõige mahajäänud ega tehniliselt arenenumad agressorid polnud neid ka väikeses ulatuses katsetanud.

Kui poleks olnud tolle sõja erilisi tingimusi, oleks võinud miljonite tillukeste aatomite pommideks muutmine jääda lõpmatuseni vaid mõnede intellektuaalide kummaliseks ideeks. Kuid vastuseks sügavale rahvusvahelisele kriisile anti teadlaste ja tehnikute käsutusse tohutud inim- ja materiaalsed ressursid, et püüda muuta tillukeste aatomite jõupotentsiaal maailma kõige laastavamateks relvadeks. Tagajärjed on hästi teada.

Poliitilise jõu kohta eksisteerib üks intuiitiivne idee, millel võivad olla võrdlemisi äärmuslikud, kuid resultatiivsed tagajärjed. Seni on seda vaid piiratud ulatuses ära kasutatud. Idee seisneb selles, et ühiskonnas on selline jõupotentsiaal, mida saab nii efektiivselt kasutusele võtta ja rakendada allasurumise ja türannia hävitamisel, agressiooni ärahoidmisel ning võitmisel, et sõjalist relvaarsenali ei ole enam vaja. On tõenäoline, et lähematel aastatel ja aastakümnetel on sellel jõuallikal poliitikas ja rahvusvahelistes konfliktides suurem mõju, kui vaevalt keegi oskab ette kujutada. See on võimuallikas mida kasutati, ehkki väga piiratud, esimeses peatükis kirjeldatud juhtudel.

Nagu järgnevatel peatükkides näitame, saab seda jõupotentsiaali viimistleda ja tema efektiivsust oluliselt tõsta. Seda veelgi tugevdatud jõupotentsiaali võib tulevastes teravates konfliktides kasutada ja tõenäoliselt osutub see võimeliseks nii kaitset pakkuma kui ka ära hoidma rünnakut, kasutatamata selleks massihävitusrelvi või tohutut tavarelvade arsenal, millel tänapäeval puudub võime *kaitsta*.

Neljal eelmises peatükis kirjeldatud juhul ei olnud rahvas tegelikult abitu või relvitu. Inimesed olid tõepoolest "relvastatud", kuid *teistsuguste* -- psühholoogiliste, sotsiaalsete ja poliitiliste relvadega. Need relvad suutsid usurpaatorite või agressorite võimuallikatele anda otselõhgi. Just sellest tulenebki suuresti selliste relvade võitlusvõime sellises vägivallatus võitluses.

Põhjus, miks koostööst keeldumise ja vaenlast trotsivad liikumised on aegajalt suutnud ka võimsaid valitsejaid võimust ilma jätta, on see, et need liikumised tabavad kõigi valitsuste Achilleuse kanda: valitsused sõltuvad inimestest ja lühiskondadest, mida nad valitsevad. Rahva keeldumine teha koostööd agressorite ja diktaatoritega vähendab ja võib ära lõigata juurdepääsu võimuallikatele, millest kõik valitsejad sõltuvad. Juurdepääsuta neile võimuallikatele valitsejate jõud nõrgeneb ja lõpuks häähub. Selles peitub käesolevas peatükis esitatud poliitilisest jõust arusaamise olemus.

Sõltuvad valitsejad

Kordamist vajab ilmne, lihtne, kuid sageli eiratud intuiitiivne arusaam, millel on suur teoreetiline ja praktiline tähtsus, et kõige kõrgemal tasandil valitsevate ja otsuseid langetavate üksikisikute ja gruppide - keda me lühiduse huvides nimetame valitsejateks - võim ei ole neile sisemiselt omane. Nad ei ole koos sellega sündinud ega oma seda ja nad ei rakenda seda isiklikult. Pigem saavad nad seda võimu kasutada vaid nii kaua, kui see neile kättesaadavaks tehakse.

Poliitilise võimu all mõistame me kõigi mõjutamis- ja surveabinõude kogumit, sealhulgas sanktsioone (või karistusi), mida lühiskonnas kasutatakse poliitika kujundamisel ja ellurakendamisel. Poliitilist võimu võivad omada valitsused, riik, institutsioonid, opositsiooniliikumised ja teised grupid. Seda võimu võib rakendada otseselt või hoida reservis, seega näiteks on võim olemas nii läbirääkimistel kui sõjas. Konfliktide puhul kätkevad endas võimu nii võitja kui kaotaja pool. Poliitilist võimu võib mõõta suhtelise võimena rakendada survemeteodeid, omada kontrolli olukorra, inimeste ning institutsioonide üle ning mobiliseerida inimesi ning institutsioone mingi eesmärgi saavutamiseks.

Valitsejad ei ole kõikvõimsad ning neil puudub ka isegeneeruv võim. Poliitiline võim peab oma olemuse tõttu tulema väljastpoolt valitsejate isikuid. Üksinda ei ole valitsejatel ei füüsilisi ega vaimseid võimeid kõige soovitu kordasaatmiseks. Et valitsejad omaksid poliitilist võimu, peab neid tunnustatama autoriteeti omavainana, nad peavad suutma juhtida teiste inimeste käitumist, toetuma laialdastele inim- ja materiaalsetele ressurssidele, juhtima oma poliitika rakendamisel bürokraatiaaparaati ja käsutama repressiiv- või lahinguorganisatsioone. Kõigi nende võimuallikate kättesaadavus sõltub rahva ja valitsetava lühiskonna rohkearvuliste gruppide ning institutsioonide koostööst ja kuulekusest. See tähendab, et need komponendid ei ole automaatselt potentsiaalsete valitsejate käsutuses.

Täielik koostöö, kuulekus ja toetus suurendavad vajalike võimuallikate kättesaadavust ja järelikult valitsejate võimu. Koostöö piiramine või selle lakkamine aga vähendab otseselt või kaudselt juurdepääsu vajalikele võimuallikatele või lõikab selle täiesti ära. Nagu vee voolu kraanist saab reguleerida kraani keeramisega, saab koostöö pakkumise või sellest keeldumisega kontrollida valitsemiseks vajalike ressursside kättesaadavust.

Loomulikult on valitsejad tundlikud oma suvakohase tegutsemise piiramise suhtes. Selliste ideede levikus võivad nad kergesti näha ohtu. Seepärast on tõenäoline, et trotsi murdmise eesmärgil ähvardavad ja karistavad valitsejad neid, kes ei kuuletu, streigivad või ei tee koostööd. Kuid see pole veel kõik.

Kui repressioonidest hoolimata on võimalik küllalt pikka aega piirata võimuallikaid, nende kasutamist takistada või võimatuks teha, võib esialgseks tagajärjeks olla režiimisene ebakindlus ja segadus. Sellele järgneb tõenäoliselt valitsejate võimu tunduv nõrgenemine. Aja jooksul on

võimuallikatele juurdepääsu tõkestamise tulemus režiimi halvatus ja võimetus ning rasketel juhtudel isegi lagunemine. Olgu aeglaselt või kiiresti, valitsejate võim hääbub poliitilise näilja tõttu.

Sama poliitilise võimu põhimõtet väljendas 1548. aastal Etienne de la Boétie. Tõrannist rääkides kirjutas ta: "Sellel, kes sind nii halvasti kohtleb, on vaid kaks silma, kaks kätt, üks keha ja peale nende eeliste, mida sina talle annad oma hävitamiseks, ei ole tal midagi, mida ei oleks suurel ja lõpmatul hulgal kõige väiksemal inimesel sinu linnades." Boétie väitis, et just kannatavate inimestelt ammutab tõrann kõik, mida ta valitsemiseks vajab: seaduslikkuse, raha, abistajad, sõdurid ja isegi noored naised, kellega ta oma õõd mõõda saadab. Boétie teeb järelduse, et kui tõrannidele "ei anta midagi, kui neile ei kuuletuta ilma võitluseta, ilma löõki andmata, jäävad nad alasti ja nende laul on lauldud ning nad ei saa enam midagi edasi teha, olles nagu juur, millel puudub pinnas ning toit, ja oks närbub ning sureb."

Võimuallikate kindlakstegemine

Poliitiline võim tuleneb kõigi või osa allpool esitatud allikate koostoimest.

Autoriteet. Valitsejate autoriteedi või seaduslikkuse tunnustamise ulatus ja tugevus alluvate poolt on oluline tegur, mis mõjutab valitsejate võimu. Kui ulatuslikult, sõgavalt ja kindlalt inimesed usuvad valitsejate õigust neid valitseda? Kui valitsejate autoriteet on tugev, on suurem tõenäosus, et neile tehakse kättesaadavaks teised võimuallikad ja on tõenäoline, et vajadus ähvardada või kasutada sanktsioonide kuulekuse ja koostõõ tagamiseks on väike.

Inimressursid. Valitsejate võimu mõjutab kuuletuvate, koostõõd tegevate ja erilist abi pakkuvate inimeste ja gruppide arv, nende inimeste osatõhtsus kogu rahvastikus ja nende organisatsioonide ulatus, vormid ning tugevus. On oluline kui palju inimesi ja organisatsioone aitab või keeldub aitamast.

Oskused ja teadmised. Valitsejate võimu mõjutavad ka nende inimeste ning gruppide oskused, teadmised ja võimed, kes on valmis kuuletuma ja valitsejaid abistama, samuti ka nende suutelisus rahuldada valitsejate vajadusi. Kas neil on sellised võimed, nagu valitsejad vajavad? Millisel määral sõltuvad valitsejad nende oskustest, teadmistest ja võimekusest?

Varjatud tegurid. Valitsejate toetamisel on olulised ka psõhholoogilised ja ideoloogilised tegurid ning tunded ja uskumused. Siia kuuluvad tavad ja suhtumine kuulekusse ja allaandmissesse ning õhise usu, ideoloogia või missioonitunde olemasolu või puudumine. Kui need tegurid on tugevad, on valitsejatele tõenäoliselt ka teised võimuallikad kergemini kättesaadavad, kui aga need faktorid on nõrgad või puuduvad, on ka teiste võimuallikate kättesaadavus kõõsitavam.

Materiaalsed ressursid. See, millises ulatuses valitsejad otseselt või kaudselt vara, loodusrikkusi, finantsressursse, majandussõsteemi ja side- ning transpordivahendeid kontrollivad, aitab määrata kindlaks valitsejate võimu piirid. Kas need materiaalsed ressursid on valitsejate eesmärkide teenimiseks kergesti kättesaadavad või ei ole?

Sanktsioonid. Valitsejate võimu viimaseks allikaks on nende kasutuses olevate sanktsioonide (karistuste) laad ja ulatus. Sanktsioonidega võib ähvardada või neid võib rakendada valitsejate endi alamate vastu, kui need on sõnakuulmatud või hoiduvad koostõõst, ja riikide ning välismaiste valitsejate jõudude vastu, kellega ollakse konfliktis. Seetõõtu kerkivad järgmised kõõsimused. Millised surveabinõud, karistused ja võitlusvahendid on valitsejatel sellistes olukordades kasutada? Kas need on kergesti, usaldusvõõrselt ning tõielikult kättesaadavad või on siin piiranguid?

Peaegu alati on kõõsimus selles, mil määral mõned või kõik need võimuallikad on olemas. Vaid harva, kui õõldse, on kõik need valitsejatele tõielikult kättesaadavad või puuduvad hoopis. Nende allikate kättesaadavus muutub pidevalt. Muutused toovad kaasa valitsejate võimu

tugevnemise või nõrgenemise. Valitsejate võimu ulatuse, tugevuse ja kestvuse määrab see, mil määral neil on piiramatu juurdepääs neile võimuallikatele.

Sõltuvus valitsetavatest

Valitsejate võimuallikate lähem analüüs näitab, et nad sõltuvad suuresti või täielikult (olukorrast olenevalt) valitsetavate kuulekusest ja koostööst. Vaadeldes neist allikaist ilmajäämise tagajärgi.

Kui alluvad eitavad valitsejate õigust valitseda, võtavad nad neilt ära üldise või grupi nõusoleku, mis teeb olemasoleva valitsuse funktsioneerimise üldse võimalikuks. Autoriteedi või seaduslikkuse kaotamine käivitab valitsejate võimu nõrgenemise või lagunemise. Kus kaotus on väga suur, seal on ohus antud valitsuse olemasolu. Seepärast on sisemiste võimuanastajate ja välisagressorite autoriteedi eitamine elanikele toetuva kaitsevõitluse võtmelement, kui selle võitluse eesmärk on tõkestada uue, sise- või välisanastajate valitsuse kehtestamine. Kui elanikkond kord on eitanud valitsejate autoriteeti, on tõenäoline, et piiratakse koostööd, kuulekust ja abi või keeldutakse neist täielikult. Allumatus ja koostööst keeldumine on tõsine probleem iga režiimi jaoks.

Iga valitseja vajab suure osa alluvate kogemusi, teadmisi, tööd ja haldusoskusi. Mida ulatuslikum ning üksikasjalikum on valitsejate kontroll, seda enam seda laadi abi nad vajavad. Nii näiteks ulatub panus valitsejate võimu tugevdamisele tehnilise eksperdi eriteadmistest, teadlase uurimistöödest ja osakonnajuhataja organiseerimisvõimetest kuni masinakirjutajate, vabrikutöölise, arvutispetsialistide, sidetehnikute, transporditöölise ja farmerite abini. Nii majandus- kui poliitiline süsteem funktsioneerib tänu paljude üksikisikute, organisatsioonide ja alagruppide panusele.

Valitsejate võim sõltub kogu sellise abi pidevast kättesaadavusest, see ei kehti mitte ainult üksikute ekspertide, ametnike ja teiste taoliste teenustajate kohta, vaid hõlmab ka allorganisatsioonid ja -institutsioonid, koos nende osakondade, büroode, filiaalide ja komiteedega, mis kõik kokku moodustavad süsteemi kui sellise. Nagu võivad koostööst keelduda üksikisikud ja sõltumatud organisatsioonid, nii võib keelduda andmast piisavat abi valitsejate positsiooni säilitamiseks ja nende poliitika ellurakendamiseks ka iga allorganisatsioon.

Kui alamad ja ühiskonna institutsioonid, mis varem abistasid valitsejaid tehes neile kättesaadavaks mitmesugused võimuallikad, keelduvad uute valitsejate autoriteeti tunnustamast, ohustab see nende juurdepääsu võimuallikatele. Rahvas ja institutsioonid, mis kunagi pakkusid usaldusväärset abi, võivad nüüd valitsejate soove vaid ebaefektiivselt täita, võivad isegi tühistada teatud otsuseid või kindlalt keelduda varasemast abist, koostööst ja alluvusest valitsejatele.

Ilma paljude töötajate kohusetundliku ja usaldusväärse tööta puuduvad haldus- ja bürokraatia-aparaadi funktsioneerimiseks olulised oskused, teadmised ja inimressursid. Majandussüsteem ei funktsioneerigi tõhusalt arvukate tööliste, põllumeeste, tehnikute, juhtide, transporditöölise, sidetöötajate ja teadlaste usaldatava osaluseta. Kui politsei ja sõdurid ei täida kuulekalt oma ohvitseride käskle, ei suuda repressiivorganid tegutseda vastuhakkajate suhtes usaldusväärsetl.

Käsitäitmisest keeldumine ei sõltu Henry David Thoreau või Mohandas K. Gandhi tööde hoolikast tundmaõppimisest. Väga väiksed lapsed ja paljud noorukid ning täiskasvanud omandavad allumatuse tõeisti loomulikult suure osavuse. See on nähtus, mida meie ühiskonnas tuntakse laialt ja selle olemust annab edasi vanasõna: "Sa võid viia hobuse vee juurde, aga sa ei saa teda jooma sundida." Allumatuse ja poliitilisest koostööst keeldumise võime juured on pigem meie loomulikus inimlikus kalduvuses kangekaelsusele, kui see meile sobib, kui poliitilise teooria sūgavas mõistmises, teatud religioossete doktriinide tunnustamises või moraalse arengu kõrgema taseme saavutamises. Ent kui seda rakendavad ühiselt tegutsevad rahvamassid kindla eesmärgi

nimel, muutub see võimsaks jõuks, sest see langeb kokku tegevuse laadiga, mida nõuab poliitilise võimu põhiolemuse mõistmine.

Repressioonidest ei piisa

Valitsejad ei tunne trotsiva käitumise üle head meelt ja nad ei lepi sellega kergesti. Tõepoolest, nagu eespool märkisime, peetakse koostööst keeldumises väljenduvat heakskiidust loobumist kõige tõenäolisemalt tõsiseks ähvarduseks. Kui režiim ei ole valmis muutusteks, et rahuldada rahva nõudmisi, on ta poliitiliste rahulolematuste kartuses üha enam sunnitud toetuma survele.

Et taastada või kindlustada abi, kuulekust ja koostööd, mida ametnikud vajavad, võivad nad ähvardada karistustega ja neid ka rakendada. Karistuste hulka võivad kuuluda peksmine, vangistamine, piinamine ja hukkamine. Sellised sanktsioonid on tavaliselt võimalikud hoolimata laialdasest rahulolematusest režiimiga, sest väga sageli jääb üks osa rahvast kuulekaks ja soovib aidata režiimil püsida ja ellu viia oma poliitikat. Sellisel juhul võivad valitsejad kasutada ustavaid alamaid politseinike või sõduritena ülejäänud rahva karistamisel. Siiski ei ole sanktsioonid selle režiimi säilimise otsustavaks teguriks. Seda kahel põhjusel. Valitsevat gruppi (kodu- või välismaist) hoiab ikkagi koos miski muu kui sanktsioonid, näiteks religioon, majanduslikud huvid, ideoloogia, usk oma missiooni ning muu taoline. Pealegi tuleneb ja sõltub valitsejate võime kodus või võõrsil sanktsioone rakendada alluvate endi tõhusast abist.

Sanktsioonid on valitsejate poliitilise võimu säilitamisel tähtsad, seda eriti kriisiolukorras. See aga ei tähenda, et need karistused suudavad alati taastada allumise ning kuulekuse, olgu siis lühikeseks või pikaks ajaks.

Kui valitsejate karistused ka toovad esialgu kaasa mingi välise järeleandmise, ei piisa sellest kestva tulemuse saavutamiseks. Valitsejad vajavad enamast kui vastumeelset, välist päriolekut. Sunnitud allumine toob sageli kaasa ebatõhusa kohustuste täitmise, kui mitte sihiliku töötempo aeglustamise. Niikaua kui valitsejate autoriteedi ulatus ja tugevus alluvate seas on piiratud, pole ka ähvarduste ning karistustega saavutatud allumine küllaldane pideva ja täieliku võimu tagamiseks.

Valitsejad ei saa olla kindlad, et vastupanu osutava rahva karistamine suudab lühiajaliseltki taastada võimule allumise kindel pole seegi, et neil on sanktsioonide rakendamiseks alati täielik võimalus. Isegi kui represseerijate sanktsioone tõrksa rahva vastu rangelt rakendatakse, ei pruugi need alati tingimata võimule kuuletumist ja nendega koostööd kindlustada. Karistuste efektiivsus oleneb alamate allumise mudelist. See ei sõltu üksnes sellest, kui täielikult rahvas tavalistes oludes käse ja juhiseid täidab, vaid ka sellest, kas antud ajal ja antud eritingimustes on alluvad valmis kuuletuma ja koostööd tegema või kas nad on valmis jätkama valitsejate trotsimist *hoolimata* karistamisega ähvardamisest või karistustest.

Isegi kui vastupanu osutajad seisavad silmitsi karistustega, on ruumi tahteavalduseks, valiku tegemiseks. Nad võivad valida allumise, vältides sellega sanktsioone, mida allumatuse korral ähvardati rakendada. Nad võivad ka otsustada mitte alluda ja riskida, et nende suhtes rakendatakse sanktsioone. See ei pruugi tingimata olla poliitiliselt väga komplitseeritud küsimus. Paljud väikesed põikpäised lapsed ja mässumeelsed noorukid riskivad korduvalt karistustega, ehkki mitte nii ränkadega.

Kui inimesed ei taha järele anda muidu kui karistuse ähvardusel, peavad nad sanktsioone *karma*, et need oleksid efektiivsed. Inimesed peavad pidama nende tagajärgi vähem soovituks kui allumise oodatavaid resultate. Ähvardatavad või rakendatud karistused toovad kaasa kuulekuse ja allumise vaid siis, kui nad mõjutavad alluvate mõtteid ja tundeid, kui alluvad kardavad sanktsioone ja ei taha nende all kannatada. Sanktsioonid ei anna iseenesest soovitud tulemusi: läbipekstud meelevaldaja võib järgmisel päeval tagasi tulla, vangistatud streikija ei

tee ikkagi tööd ja hukatud mässaja ei täida enam eales käsku. Karistustel on edu vaid siis, kui nad suurendavad allumist niivõrd, kui võrd on vaja valitsejate eesmärkide saavutamiseks.

Tuleb arvestada, et kui hirm karistuste ees ei valda alluvate meeli, siis ei ole repressioonidel tõenäoliselt edu. Nagu sõdadeski, ei pane füüsiliste vigastuste või surma tõenäosus sõdureid eesliinilt põgenema või alla andma. Kui võitlevad jõud - sõjaväelased või tsiviilelanikud, vägivaldsed või vägivallatud - usuvad piisavalt oma õritusse, on tõenäoline, et nad jätkavad võitlust hoolimata neid isiklikult ähvardavast ohust. Sellistes tingimustes võivad repressioonid isegi sõlvendada rahva ebasõbralikkust režiimi suhtes ja suurendada vastupanu osutajate arvu.

Valitsejate võim on haavatav veel teiseltgi moelt. Nagu märkisime, tuleneb sanktsioonide rakendamise võime vähemalt mõnede alluvate kuulekusest ja koostööst. Arreteerimisteks, vangistusteks, peksuks ja muude repressioonide läbiviimiseks on vaja politseid, armeed, poolsõjaväelisi ja teisi jõude ning sageli ka mingit abi üldsuselt. Repressioonide teostajate soov selliseid karistusi rakendada peab olema usaldusväärne. Mõningatel juhtudel see nii ei ole.

Politsei, sõdurid jmt. võivad mitte enam tunnustada varasemate valitsejate või valitsejaks pürgijate õigust anda selliseid käskke. Ka võivad otsuseid täideviivad isikud tegelikult olla solidaarsed või muutuda osavõtlikuks vastupanu osutava rahva õrituse suhtes ja seega kõhelda selle õrituse nimel võitlevate inimeste karistamisel. Politsei ja sõjaväelased võivad meelega täita korraldusi ebatõhusalt, kui nad arvavad, et nad vähemalt näiliselt peaksid kuuletuma oma ülemustele. Ka on politsei ja sõjaväelaste kogemused vägivallaga seotud repressioonide rakendamisel *vägivaldada mitte kasutatavate* vastupanu osutajate suhtes paljudel juhtudel vähendanud nende endi kuuletumisvalmidust. Mõnikord on tagajärjeks olnud isegi ulatuslik poolehoidu kaotamine, varjatud allumatus või avalik mäss vägivaldada mitte kasutatava rahva suhtes julmade repressioonide jätkamise vastu. See on üks oluline põhjus, miks vägivallatu distsipliini säilitamine, mida käsitleme III peatükis, on nii oluline.

Kõiki neid kolme tähtsat tegurit - autoriteedi eitamist, poolehoidu vastupanu osutajate õritusele ja vastumeelsust rakendada vägivaldada mitte kasutatava rahva suhtes - saab teadlikult kasutada moel, mis võiks oluliselt nõrgendada valitsejate võimu, kui mitte seda lõpetada.

Ühise vastupanu võimalikkus

Kui tahetakse piirata valitsejate võimu jättes nad ilma abist ja kuulekusest, peab ulatuslikku koostööst keeldumist ja allumatust säilitama hoolimata võimule taasallumise saavutamiseks rakendatavatest repressioonidest. Ulatuslik allumatus ja koostööst keeldumine on võimalikud, kui alluvate hirm on kord oluliselt vähenenud või sellest on üle saadud ja kui muudatuste hinnana ollakse valmis taluma sanktsioone.

Siis muutub selline tegevus poliitiliselt tähtsaks ja valitsejate võime suruda peale oma tahet väheneb võrdeliselt sõnakuulmatute alamate arvuga ja valitsejate sõltuvusega alamaist. Vastus näiliselt ohjeldamatu poliitilise võimu probleemile võib seepärast peituda selles, kuidas alustada ulatuslikku koostööst keeldumist ja kuidas seda repressioonidest hoolimata jätkata.

Teooria, et poliitiline võim tuleneb vägivallast ja et võit läheb tingimata sellele poolele, kellel on suurem vägivalla kasutamise võime, on ekslik. Võidu kindlustamisel surveavaldajate, ütrannide ja agressorite üle, kellel on peaaegu piiramatult võime hävitada ja tappa, omavad suurt tähtsust otsus allumisest keelduda, tahe vaenlase käske trotsida ja võime vastupanu osutada.

1943. aasta juulis mõõnis Hitler, et "inimeste valitsemise vallutatud maades on, võib öelda, kahtlemata psühholoogiline probleem. Üksnes jõuga ei saa valitseda. Muidugi on jõud otsustava tähtsusega, kuid sama oluline on omada seda psühholoogilist "midagi", mida vajab loomataltsutaja, et olla looma premees. Nad peavad olema veendunud, et meie oleme võitjad."

Mis siis juhtub, kui inimesed keelduvad tunnustamast sõjaliselt edukat sissetungijat kui uut potentsiaalset peremeest? Mis juhtub, kui inimesed tõrjuvad tagasi oma riigi sõjaliste jõudude pretensioonid, kes on pealinna vallutanud, valitud ametnikud arreteerinud või tapnud ja kuulutatavad, et mässulised väed on uus valitsus? Kui rahvas mõistab oma potentsiaali, mis tuleneb poliitilise võimu olemusest, annavad need küsimused alust realistlikeks, ehkki väheuuritud valikuvõimalusteks.

Nõuded rakendamise korral

Kui tahetakse ära kasutada seda arusaama poliitilisest võimust, on võtmeküsimuseks *kuidas* seda teha. Teadmiste puudumine, kuidas tegutseda survet rakendavate olemasolevate valitsejate vastu ja kuidas takistada uute esilekerkimist, on olnud üks olulisemaid põhjusi, miks inimesed ei ole seda ideed sagedamini efektiivselt kasutanud ja sellega juba ammu tlrannia ning surve ära kaotanud. Selle idee kasutamisel on vähemalt kaks peamist nõuet.

Esiteks, inimesed peavad tlrannliku valitsuse mittetunnustamist aktiivselt väljendama koostõöst keeldumisega. Seda võib teha mitmel viisil. Vähesed neist on hõlpsasti rakendatavad, paljud on ohtlikud ja kõik nõuavad jõupingutusi, vaprust ning arukust.

Teiseks, tegevus peab haarama gruppe või masse. Kui valitsev vähemus on ühtne ja hästi organiseeritud, kuid valitsevat enamust on lõhenenud ja ilma iseseisva organisatsioonita, on inimesed tavaliselt nõrgad ja pole võimelised kollektiivseks vastupanuks. Nendega saab üksikhaaval toime tulla. Tõhusaks tegevuseks on vaja *ühist* vastupanu ja trotsi. Tavaliselt on valitsejate võim ohus vaid siis, kui abist, koostõöst ja allumisest keeldub samaaegselt suur hulk alluvaid, st. tšhiskonna grupid ja institutsioonid.

Näiteks dissidentliku kirikuõpetaja jutlused saavad mõjutada vaid väheseid kohalikke andunud koguduseliikmeid, kuid kui režiimi mõistab ebaseaduslikuna hukka kogu kirik kõneldes tervele rahvale, võib see viia valitsuse langemisele. Käputäie töölt minema jalutanud töölisi võib lihtsalt vallandada, kuid tuhandete vankumatu liidu hästiorganiseeritud streik võib sundida olulistele järeleandmistele. Mõningaid käske ignoreerivaid valitsusametnikke pannakse vaevalt tähele, kuid suurema osa bürokraatiaaparaadi keeldumine koostõöst teeb täidesaatva võimu võimetuks.

Seetõttu on organisatsioonide ning institutsioonide allumatus ja keeldumine koostõöst oluline. Järelikult on selliste organite võime tõkestada juurdepääs võimuallikatele määrava tähtsusega.

Rahva kontrolli struktuuriline alus

Rahva võimet kollektiivselt tegutseda valitsejate kontrollimiseks mõjutab tugevasti tšhiskonna mitteriiklike organisatsioonide ja institutsioonide olukord, sest just nende kaudu saavad inimesed tegutseda tšhiselt. Need mitteriiklikud organisatsioonid ja institutsioonid on võimukeskused, tšhiskonnas on nad võimu kandvad ja koondavad ning seda ka rakendavad.

Nende võimukeskuste täpne sisu ja vorm muutuvad tšhiskonniti ja samas tšhiskonnas situatsiooniti. Ent tšhiselt kuuluvad nende hulka sellised sotsiaalsed grupid ja institutsioonid nagu perekonnad, tšhiskonnaklassid, religioossed rühmad, kultuuri-, rahvus- ja erialagrupid, majanduslikud grupid, külad, alevid ning linnad, provintsid ning regioonid, väiksemad valitsusorganid, vabatahtlikud organisatsioonid ning parteid. Kõige sagedamini on nad traditsioonilised, kindlalt välja kujunenud, formaalsed tšhiskonnagrupid ja -institutsioonid. Kuid mõnikord on võimukeskused formaalselt ka vähem organiseeritud. Mingi eesmärgi saavutamise või vastupanuvõitluse enda arenemise protsessis võidakse neid kas taaselustada või isegi luua.

Igal juhul aga määrab organisatsioonide ja institutsioonide kui võimukeskuste staatuse nende võime tegutseda iseseisvalt, võimu enda käes hoida ja reguleerida teiste võimukeskuste või riigiparaati käsutavate valitsejate võimu.

See iseseisvate üksuste ja võimuhete kompleks moodustab valitsejate ja potentsiaalsete valitsejate võimaliku kontrolli "struktuuralse" baasi. Ühiskonna kui terviku "struktuuralse seisundi" määravad kindlaks kolm tegurit. Esimene on nende võimukeskuste ulatus ja elujõulisus, st. iseseisvate gruppide ja institutsioonide olemasolu, nende arv, sisemise tugevuse ja elujõulisuse aste, tsentraliseeritus või detsentraliseeritus ning sisemiste otsuste langetamise protsessid.

Teise teguri moodustavad ühiskonna iseseisvate gruppide ja institutsioonide suhted. Kas need võimukeskused saavad töötada koos ühiste eesmärkide saavutamiseks? Saavad nad koordineerida oma plaane ja tegevust?

Kolmandaks on suhted nende keskuste ja valitsejate vahel. Kas võimukeskused on tegelikult võimelised valitsejaist sõltumatult tegutsema, st. võimelised allumisest ja koostööst keelduma, piirates sellega valitsejate võimuallikaid või loigates need ära? Või on nende tegeliku iseseisvuse aste üsnagi piiratud?

See struktuurane seisund seab valitsejate potentsiaalsele võimule üldised piirid, millest nad ei saa üle astuda ilma struktuurimuudatuste või suurema autoriteedi, alluvate ja nende institutsioonide vabatahtliku tunnustuse ja aktiivse abita. Kui võim on iseseisvate tugevate ja elujõuliste institutsioonide vahel väga suurel määral detsentraliseeritud, tugevdab see tingimus eriolukorras suuresti alamate ja nende institutsioonide võimet kollektiivselt ära võtta valitsejatel või potentsiaalsetelt valitsejatel võimuallikad, et kehtestada rahva kontroll.

Vabaduse struktuurane alus

Kui võim ühiskonnas on erinevate võimukeskuste vahel efektiivselt hajutatud, siis on valitsejate võim väga tõenäoliselt allutatud kontrollile ja piirangutele, mis võimaldab ühiskonnal seista vastu rõhumisele, võimu anastamisele ja agressioonile. Sellised tingimused on seotud poliitilise vabadusega. Kui aga sellised võimukeskused on tõsiselt nõrgestatud või kui nad ei ole oma tegevuses sõltumatud, kui alamad on kõik võrdselt võimetud ning kui ühiskonna võim on tugevasti tsentraliseeritud, siis on tõenäoline, et valitsejad omavad ohjeldamatut võimu. Need tingimused on seotud tšranniaga. Ei ole juhus, et mineviku totalitaarsed süsteemid on püüdnud kas likvideerida kõik sõltumatud grupid või allutada need partei või riigi täielikule kontrollile.

Seetõttu ei ole vabadus lõppkokkuvõttes mitte miski, mille valitsejad alluvatele "kingivad". Lõppkokkuvõttes ei määra vabaduse astet ja valitsejate võimu piire ka ei formaalsed institutsionaalsed struktuurid ega valitsuse protseduurid kui sellised (nagu võib näiteks konstitutsiooniga olla sätestatud). Ühiskond võib tegelikult olla vabam või rõhutum, kui formaalne konstitutsiooniline või juriidiline korraldus näitab. Valitsejate võimu tugevuse ja ulatuse ning ühiskonna tegeliku vabadusastme määrab hoopiski alamate tugevus ja kogu ühiskonna institutsioonide olukord. Valitsejate võimu ja ühiskonna vabadusastet võib omakorda suurendada või kahandada valitsejate ning alluvate tegevuse vastastikune mõju: mõned valitsejad võivad eelistada mitte nii tugevat survet avaldada, kui lubavad struktuuralsed tingimused, teisi valitsejaid aga võidakse rohkem toetada, kui struktuuralsed tingimused nõuavad ja see teeb nad võimsamaks.

Valitsejate võimu tugevnemise määrab kas otseselt või kaudselt alamate valmisolek valitsejaid aktsepteerida, neile kuuletuda, nendega koostööd teha ja nende käske ning soove täita. Teiselt poolt kahandab valitsejate võimu alluvate soovimatus neid aktsepteerida, millega kaasneb võime mitte kuuletuda, vältida koostööd, eirata käske ja jätta täitmata nõudmisi.

Siit järeldub, et igas ühiskonnas peegeldab vabaduse või tšrannia aste suuresti alluvate suhtelist otsustavust olla vaba, nende valmisolekut ja võimet organiseeruda elamiseks vabana ja, mis on ülioluline, nende võimet panna vastu igale domineerimise ja orjastamise katsele. Teiste sõnadega, rahvas võib kasutada ühiskonda ennast vabaduse saavutamise ja kaitsmise vahendina. Inimvabaduse kõige võimsam tagatis on ühiskondlik võim, mitte tehnoloogilised purustusvahendid.

Kaitse alglatte ühiskonnas

Arusaam poliitilisest võimust ja vahendeist, millega valitsejate võimu piirata - või sellele lõppu teha - on väga oluliselt seotud probleemiga, kuidas tagada ühiskonna efektiivne kaitse nii kodumaiste võimuanastajate kui välisagressorite vastu. See näitab, et nii rahvas üldiselt kui ka ühiskonna institutsioonid võivad efektiivse kaitse pakkumisel mängida võtmerolli.

Rahvas ja institutsioonid saavad seda teha ründajatele vajalikust tunnustusest, allumisest ja koostööst keeldudes. Nagu me nägime, on põhimõte sellise tegevuse puhul lihtne - võimuallikate (autoriteedi, inimressursside, oskuste ja teadmiste, varjatud tegurite, materiaalsete ressursside ja sanktsioonide) piiramine nõrgendab valitsejate võimu, kuna neist ilmajätmine lagundab selle.

Selle mõistmine avab kaitsjale tee, mida järgides nad saavad ründajatega võitlemisel otseselt ühiskonna sisemist tugevust ära kasutada. Säilitades oma seaduslikud normid, oma elulaadi, institutsioonide autonoomsuse ja põhiseaduslikud printsiibid, saab ühiskond neutraliseerida rünnaku ja end säilitada. Mobiliseerides kogu ühiskonna jõu, et mitte aidata kaasa ründajate jõupingutustele oma eesmärkide saavutamisel, võib ühiskond saada jagu ründaja püüetest sundida teda majanduslikele, poliitilistele või ideoloogilistele järeleandmistele. Rünnaku lõplikuks nurjamiseks võib kasutada psühholoogilist, sotsiaalset, majanduslikku ja poliitilist survet ning kogu ühiskonna sanktsioone, mis teevad ründaja haldus- ja repressiivjõud ebaefektiivseks ja ebausaldusväärseks.

Teatud oludes võivad riigiaparaadi mitmesugused osad, mis teenisid ustavalt endisi valitsejaid, muutuda konfliktisituatsioonis vähem usaldatavaks. Sellisteks osadeks võivad mõnikord olla terved valitsusinstitutsioonid nagu riigipank, ülemkohus, kohalikud valitsused. Teinekord võivad sellised grupeeringud olla institutsioonide osad nagu osa bürokraatiaaparaadist või riigiametnikud või osa politseist või sõjajõududest.

Kui terved institutsioonid või nende olulised allüksused hakkavad ise otsuseid langetama ja autonoomselt tegutsema, trotsides valitsejate või valitsejaiks püüdjate käske, muutuvad nad tsentraalselt kontrollitava riigiaparaadi ebastabiilseiks elementideks ja omandavad ühiskonnas olulisi *iseseisvate võimukeskuste* iseloomuooni. Kui need riigiaparaadi vaenulikud osad jätkavad oma autonoomia suurendamist, aitavad nad kaasa antud riigiaparaadi lõhkumisele. See on muidugi tõsine ähvardus võimu säilitada püüdvale või võimu taotlevale grupile, keda ühiskond mõistab hukka kui despooti, usurpaatorit või agressorit.

Ründajate võimu nõrgendamine ja hävitamine on võimalik purustavaid sõjalisi relvi kasutamata. Kui ühiskond on sisemiselt tugev, hindab oma sõltumatust ning on tõesti valmis ründajatele ja rõhujatele vastu hakkama, siis on tema kõige mõjusam vastus kodumaise võimu anastamise ja välisagressiooni katsetele kaitse ühiskonna võimu abil.

Võõrriigi poolt teostatud agressiooni puhul saavad tähtsaks kaitsetegevuse komponentideks ka ründaja kodumaal rahulolematuse ja opositsiooni stimuleerimine või suurendamine ja ründajavastaste rahvusvaheliste poliitiliste, diplomaatiliste ja majanduslike sanktsioonide esilekutsumine. Osaliselt mõjutab kaitsva ühiskonna võimet võita toetust ründaja kodubaasis ja rahvusvaheliselt üldsuselt ka tema varasem poliitika.

Kokkuvõttes mõjutavad tugevate võimukeskustega rahva võimet usurpaatoritele ja agressoritele vastupanu osutada mitmesugused tegurid. Siia kuuluvad 1) rahva suhteline soov

ründajale vastu hakata, 2) ühiskonna organisatsioonide ja institutsioonide arv, tugevus ja iseseisvus, 3) nende võimukeskuste võime töötada koos ühiskonna kaitsmiseks, 4) ühiskondliku võimu ulatus, mida keskused saavad iseseisvalt rakendada, 5) nende kontrollitavad võimuallikad ja ründajate suhteline vajadus nende allikate järele, 6) kaitsjate suhteline võime repressioonidest hoolimata koostööst hoiduda ja 7) nende osavus vägivaldatu võitluse tõhusal rakendamisel.

Kui kaitsjad tahavad vastupanu osutada, kui neil on tugevad iseseisvad institutsioonid, mis suudavad kontrollida poliitilise võimu olulisi allikaid ja kui nad suudavad ette valmistada ning läbi viia osavat koostööst keeldumise ja vastuhaku kampaaniat, siis on ühiskonna võimu ärakasutamisele rajaneva kaitse valik rünnaku vastu võitlemisel põhjendatud. Üldisest põikpäisusest ja kollektiivsest kangekaelsusest aga ei piisa. Inimesed peavad teadma, kuidas oma esialgsele vastupanuaktile järgnevat võitlust läbi viia. Neil on vaja mõista vägivaldatu võitluse meetodikat, mille aluseks on selles peatükis esitatud arusaam poliitilise võimu olemusest. Millest oleneb selle meetodi edu või läbikukkumine? Mida on vaja maksimaalse tõhususe saavutamiseks? Milliseid on valikuvõimalusi ja millised nõudmised selline vastupanu esitab? Vägivaldatu tegevuse ettevalmistus peab hõlmama selle spetsiifiliste meetodite, muudatuste dünaamika, edu saavutamise nõuete ja strateegia ning taktika põhimõtete mõistmise.

Märkusi

Võimu analüüsi palju detailsema arenduse ja hulgaliselt viiteid võite leida Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action* (Boston: Porter Sargent, 1973), lk. 7-62 ja Gene Sharp, *Social Power and Political Freedom* (Boston, Porter Sargent, 1980), lk. 21-67. Analüüsil on kasutatud järgmiste teoreetikute ideid: Auguste Comte, T. H. Green, Errol E. Harris, Etienne de la Boétie, Harold D. Lasswell, John Austin, Baron de Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, William Godwin, Bertrand de Jouvenel, Robert MacIver, Chester I. Barnard, Niccolo Machiavelli, W. A. Rudlin, Max Weber, Herbert Goldhamer, Edward A. Shils, Karl W. Deutsch, Jeremy Bentham, Georg Simmel, E. V. Walter, Franz Neumann, David Hume, Thomas Hobbes, Jacques Maritain ja Alexis de Tocqueville. Täpsed viited nende töödele võib leida eelpoolsiteeritud uurimustest.

Vägivaldatu võitluse edu või läbikukkumist mõjutavate tegurite kohta vt. Sharp, *The Politics of Nonviolent Action*, lk. 726-731, 754-755 ja 815-817.

Ingliseelne viide Boétie'le on Madeleine Chevalier Emricki tõlge artiklist Etienne de la Boétie, "Discours de la Servitude Volontaire," rmt.-s *Ouvres Completes d'Etienne de la Boétie* (Paris: J. Rouam & Cie., 1892), lk. 12 ja 8-11. Vt. ka Boétie, *Anti-Dictator: The "Discours sur la servitude volontaire" of Etienne de la Boétie*, tõlk. Harry Kurz (New York: Columbia University Press, 1942).

Hitleri ingliskeelse tsitaadi leiata Alexander Dallin, *German Rule in Russia 1941-1945* (New York: St. Martin's, 1957), lk. 498.

III peatükk

Võimu oskuslik kasutamine

Vägivallatute relvade süsteem

POLIITILISELT SEISUKOHALT on vägivallatu võitluse aluseks väga lihtne postulaat: inimesed ei tee alati nii, nagu neid kästakse ja mõnikord teevad nad asju, mis on keelatud. Alamad võivad mitte täita seadusi, mida nad ei tunnusta. Töölised võivad peatada töö. Bürokratiaaparaat võib keelduda instruksioone täitmast. Sõdurid ja politsei võivad repressioonide rakendamise käske täita ebatõhusalt või võivad koguni mässu tõsta.

Kui sellist laadi tegevused toimuvad lühiaegselt, nõrgeneb valitsejate võim, sest selle allikad on piiratud. Režiim laguneb ja isikud, kes olid "valitsejad", muutuvad lihtsalt tavalisteks inimesteks. Seda võib saavutada isegi siis, kui valitsuse sõjaline aparaat jääb puutumatuks, tema sõdurid terveks, tema linnad vigastamata, tehased ning transpordisüsteem täiesti töökorda ja valitsushooned purustamata. Ometigi on kõik muutunud, sest režiim on ilma jäetud inimabist, st. oma poliitilise võimu loojast ja toetajast.

Kuidas muuta see arusaamine võimust ühiskonna kaitsmiseks vajalikuks tegevuseks? Milliseid meetodeid saavad kaitsjad kasutada, et jätta välisagressorid ja kodumaised võimu anastajad ilma vajalikest võimuallikatest? Mida on vaja võtta ette repressioonide ootuses? Neile küsimustele võib anda mõningaid vastuseid vägivallatu tegevuse meetoodika lähem analüüs.

Vägivallatu tegevus erineb niivõrd suuresti pehmematest, rahumeelsetest reageeringutest konfliktile (nagu lepitamine ja tüli lahendamine), et mitmed autorid on osutanud pigem selle olulisele sarnasusele tavasõjaga. *Vägivallatu tegevus on võitlusvahend nagu sõdagi.* See hõlmab jõudude vastastamise ja "lahingute" pidamise, nõuab tarka strateegiat ning taktikat, kasutab arvukaid "relvi" ja nõuab oma "sõduritelt" vaprust, distsipliini ning ohvreid. Vägivallatut tegevust võib mõistagi nimetada ka vägivallatuku võitluseks, eriti kui repressioonide ning tõsiste vastumeetmetega vastavate otsusekindlate ning leidlike vastaste vastu kasutatakse selle meetodi tugevaid vorme.

Selline suhtumine vägivallatusse tegevusse kui *aktiivsesse* võitluse on diametraalselt vastupidine kunagise populaarse, ehkki teadmatuselt johtuva väitega, et sellist nähtust tegelikult ei eksisteeri või et kõik vägivallatu on lihtsalt passiivsus ja allaandmine. Teised taunivad mõõnsid, et vägivallatu tegevus on olemas, kuid väitsid, et kõige enam, milleks see võitlusvorm on suuteline, on vastaste ratsionaalse veenmise või moraalsele apelleerimise ning "südamate pehmemendamise" katsed ja väidetavasti ei ole neil kummalgi terava konflikti puhul edu. Kuid tähtsate vägivallatu võitluse juhtude vaieldamatu edu, eriti alates 1968. aastast - nagu näiteks tšehhide ja slovakkide vastupanu, Solidaarsuse liikumine Poolas, võit Marcose üle Filipiinidel, 1989. aasta vägivallatud revolutsioonid Ida-Saksamaal, Tšehhoslovakkias ja Bulgaarias - on sundinud isegi skeptikuid teatud tunnustusele.

Vägivallatu tegevus on täpselt see, mida nimetus ütleb - *tegevus*, mis on vägivallatu, *mitte aga tegevusetus*. See meetod koosneb mitte lihtsalt sõnadest, vaid tegevusest sümbolsete protestide, sotsiaalsest, majanduslikust ning poliitilisest koostõust keeldumise ja vägivallatu sekkumise näol. Valdavalt on vägivallatu tegevus grupi- või massiline tegevus. Kui selle võitlusmeetodi teatud vorme, eriti sümbolsete meetodeid, võib pidada tegevuse abil veenmise

katseteks, siis teised, eriti koostööst keeldumise vormid halvavad või koguni lõhuvad vastase sõsteemi, kui neid rakendatakse massiliselt.

Motiivid, miks mingit tüüpi vägivaldse tegevuse asemel kasutatakse vägivaltatut tegevust, erinevad suuresti. Minevikus valiti vägivaldne tegevus valdavalt seepärast, et sellel on suurem tõenäosus edu saavutada kui teistel vahenditel. Mõnedes olukordades on varasemad otsesed vägivalda kasutamise kogemused või teadmine, mida see kaasa toob, teinud inimesed selle kasutamisel ettevaatlikuks. (Siin mõistame vägivalda all ähvardust tekitada füüsilisi vigastusi või põhjustada inimeste surma või selle tegelikku ettekatsetatud läbiviimist). Vägivallakogemuste hulka võivad kuuluda mässud, vägivaldne vastuhakk, terroriaktid, partisaani- või tavasõda. Verise lüüasaamise võimalikkus, tohutute ohvrite ja suurte purustuste tõenäosus või vägivalda arvatavad pikaajalised tagajärjed (nagu usaldamatus ühiskonnas, majanduse allakäik, sõjaväelise võimu kehtestamise suurem võimalikkus tulevikus või sisemise vägivalda esilekutsumine) on ajanud inimesi uurima vägivaltatuid variante. Suhteliselt vähestel juhtudel on vägivaldast loobunud usulistel, eetilistel või moraalsel põhjustel ning sellega avatud tee vägivaldsele meetodile. Kolmandatel juhtudel viis vägivalda tagasilükkamisele segu praktilistest ja põhimõteteliste motiividest.

Kui juba kord on valitud konfliktis kasutamiseks vägivaldne võitlus, on selle tegevusega võitu taotlevate inimeste ülesanne suurendada oma jõudu ja rakendada seda meetodit osavalt. Kui tahetakse edu saavutada, on nõudeid, mida tuleb vägivaldse tegevuse puhul järgida. Neid nõudeid peavad vägivaldne tegevuse rakendajad püüdma täita nii hästi, kui nad suudavad.

Kuigi üldiselt eeldatakse, et vägivaldne tegevus nõuab eduks rohkem aega kui vägivaldne tegevus, ei ole see tingimata õige. Mõnikord on vägivaldne tegevus kestnud kuid või aastaid. Meenutagem näiteks paljude partisaanisõdade kestust, kas Hiinas, Jugoslaavias, Alžeerias ja Vietnami, või mitmete rahvusvaheliste sõdade pikkust, nagu kaks maailmasõda. (Mäletate Kolmekümnenda aastast ja Saja-aastast sõda Euroopas?) Ettekujutus, et "militaarne sõda" toimub tavaliselt kiiresti, on vale, samuti on vale usk, et sõjalised vahendid pakuvad häid võimalusi edu saavutamiseks. Vähemalt pooltel juhtudel saavad sõjalised pingutused kaotuse osaliseks - üks pooltest kaotab. Ja seejuures ei ole arvesse võetud, kas esialgseid võitluse *eesmärke* tegelikult saavutati. Sõjalise patiseisu korral ei võida kumbki pool.

Vägivaldne võitlus aga on mõnikord mitte ainult võidu kaasa toonud (vahel koguni survet avaldavat valitsust laiali saates), vaid on teinud seda kiiresti. Kappi putš sai näiteks lüüa vähem kui viie päevaga. Salvadori diktaator kindral Maximiliano Hernández Martínez tõrjuti 1944. aasta aprillis-mais vägivaldne vastuhaku abil välja vähem kui kolme nädalaga. Sama aasta juunis eemaldati Guatemala presidendi kohalt sõjaväeline diktaator Jorge Ubico vaid üksteist päeva kestnud võitluses. 1989. aastal varisesid kokku diktatuurid Ida-Saksamaal, Tšehhoslovakkias ja Bulgaarias vaid mõne nädala kestnud ulatusliku vägivaldse vastupanu tagajärjel.

Alati ei saavuta võitlus nii kiiresti edu, kuid kulugu selleks päevi või aastaid, efektiivsus oleneb vägivaldse tegevuse kasutajate võimest jääda valitud meetodika juurde ja rakendada seda järjekindlalt ning osavalt. See ei ole meetod, mis saab olla edukas, kui seda alustatakse mõtlematult või kui sellest loobutakse kergelt. Et tõhusus oleks suurim, on planeerimise juures vaja suurt hoolt ja rakendamisel ranget distsipliini.

Vägivaldne tegevus on ohtlik vaadelda peamise (kõige tõenäolisemalt vägivaldse) tegevuse tähtsusetu kõrvalliinina või mingi muu, grandioosse võitlusstrateegia eelkäijana. Selgelt vägivaldne tegevus ei ole meetod, mis saab olla kasulik, kui seda kombineerida vägivaldga. Tegelikult on see üliohulik, sest nagu me selles peatükis hiljem põhjalikumalt arutame, hävitab vägivald vägivaldne meetodi põhielementide tõhususe. Vägivalla, sageli isegi piiratud ulatusega vägivalda tagajärjel on vähenenud vastupanu osutajate arv ja seega nõrgenenud nende koostööst keeldumise jõud. Lisaks võib vägivald vähendada liikumise vägivaldne iseloomu mõju vastase leeris (eriti politseis ja sõjaväelaste hulgas) ja kolmandate poolte kaastunnet ning toetust. Seega

nõrgendab vägivaldlaste võitlusele lisatud vägivald tegelikult sellist liikumist, mitte aga ei tugevda seda.

Vägivaldlaste tegevus on konflikti reguleerimise eriline vorm. Ta kasutab omaenda strateegiat, taktikat ja "relvasüsteemi". Targalt planeerituna ning rakendatuna suudab see meetod pakkuda kasutajatele võimupotentsiaali rakendamise ja mobiliseerimise võimalusi suuremalgi määral, kui seda suudab vägivald.

Vägivaldlaste tegevuse kaitsetarbeliste rakenduste uurimiseks on kõigepealt vaja vaadelda vägivaldlaste "relvade" kogumit ehk spetsiifilisi tegevusmeetodeid, mille abil see tehnika toimib. Edasi on vaja uurida neid mehhanisme, mille abil vägivaldlaste tegevus edu kaasa toob. Sellise üldise vägivaldlaste tehnikast arusaamise alusel juhitakse IV peatükis tähelepanu sisemisele võimuanastamisele ja välisagressioonile.

Vägivaldlaste tegevuse meetodid

Vägivaldlaste tegevus võib sisaldada *tegemata jätmise* akte - st. inimesed võivad keelduda tegemast seda, mida nad tavaliselt teevad, mida neil tavakohaselt oodatakse või mida seadus ja eeskirjad neil nõuavad; *toimepanekuakte* - st. inimesed teevad seda, mida nad tavaliselt ei tee, mida neil tavakohaselt ei oodata või mis on seaduse ja eeskirjadega keelatud; või nende kahe kombinatsioon.

Nende aktide hulka kuulub hulgaliselt spetsiifilisi tegevusvahendeid ehk "relvi". Täna on neid identifitseeritud ligi kakssada ja pole kahtlust, et juba on olemas või et tulevaste konfliktide käigus tekib kümneid või sadu uusi. Vägivaldlaste relvad võivad jagada kolme suurde rühma: *vägivaldlaste protest ning veenmine, koostööst keeldumine ja vägivaldlaste sekkumine*.

Vägivaldlaste protest ning veenmine

Sellesse aktsioonide rühma kuuluvad paljud sümbolised rahumeelsed vastuseisu või veenmiskatsete aktsioonid, mis on tugevamad sõnalistest väljendustest, kuid ei kätõni veel koostööst keeldumise ja vägivaldlaste sekkumiseni. Need on kõige pehmemad vägivaldlaste "relvad", mille hulka kuuluvad paraadid, õised valved, avalikud kõned, organisatsioonide deklaratsioonid, austusavaldustest keeldumine, sümbolised avalikud aktid, piketid, plakatid, arutluskoosolekud, lein ja protestimiitingud.

Nende kasutamine võib lihtsalt näidata, et meelevaldajad on millegi poolt või vastu. Aktsiooni peaeesmärk võib olla vastaste mõjutamine. Aktsioon võib olla ka suunatud suhtlemisele avalikkuse, pealtvaatajate või kolmandate pooltega, kas vahetult või avalikult levitatud teabe kaudu, äratamaks tähelepanu ja saamaks soovitud muutusele toetust. Aktsiooni eesmärk võib olla ka põhilise ülekohtu all kannatava grupi, st. nende inimeste, keda antud probleem otseselt mõjutab, ajendamise ise tegutsema, näiteks osalema streigis või majanduslikus boikotis. Selle aktsiooniderühma teatud pehmed meetodid (näiteks lendlehtede levitamine) on mõeldud selleks, et veenda kedagi teist ette võtma tugevamat aktsiooni (nagu majanduslikku boikotti).

Neid vägivaldlaste protesti ning veenmise meetodeid on lendlehtede levitamise, piketeerimise, plakatite kandmise või protestimarsside korraldamise kujul erakordselt laialdaselt kasutatud. Esitame vaid mõned näited. Saksamaa kirikutes loeti mitmetel puhkudel natsismivastaseid pastoraalkirju. Tšehhoslovakkia Rahvuskogu Presiidium saatis invasioonis osaleva viie Varssavi lepingu osalise riigi valitsusele deklaratsiooni, mis mõistis Nõukogude Liidu poolt juhitud invasiooni hukka ja nõudis vägede kohest väljaviimist. Kümnete Ungari kommunistlike kirjanike ja kunstnike eliiti kuuluvate inimeste poolt allakirjutatud memorandum 1956. aasta novembri

algusest nõudis, et Kommunistliku Partei Keskkomitee paneks piiri "meie kultuurielu halvavate antidemokraatlike meetodite" rakendamisele ja kutsus üles looma "vaba ja siiras, terve ja demokraatlik õhkkond, mis on täidetud rahvavõimu vaimuga".

President Wilsoni kõne ajal kongressis 4. detsembril 1916 rullisid viis naiste hääleõiguse eest võitlejat rõdul lahti loosungi, mis küsis: "HÄRRA PRESIDENT, MIDA TEETE TEIE NAISTE HÄÄLEÕIGUSE HEAKS?" 1963. aasta budistide kampaania ajal Diemi režiimi vastu Lõuna-Vietnamis tirisid Chu Van Ani poistekooli õpilased maha valitsuslipu ja heiskasid budistide lipu. Okupeeritud Poolas lõhkusid sakslased 1942. aastal kõik Poola kangelaste ja patriootiliste sündmuste auks püstitatud mälestusmärgid. Saksa ametnike meelepahaks kasutasid poolakad neid paiku seejärel silmatorkavalt, käies sealtkaudu ringi, ja korraldasid seal koguni palvusi.

Bulgaaria pealinnas Sofias organiseerisid juudid protesti planeeritud küüditamise vastu, millega 24. mail 1943. aastal ühinesid paljud Bulgaaria mittejuudid. Toimus kokkupõrkeid politseiga ja paljud arreteeriti. Matei Yulzari kirjutas: "Kartes sisemisi rahutusi, olid fašistlik valitsus ja kuningas sunnitud loobuma oma plaanist saata Bulgaaria juudid surmalaagritesse hukule." Kõik juudid, kes olid Bulgaaria kodanikud, päästeti.

Alžeerias kogunes 1962. aasta 31. augustil väljakule 20-tuhandeline rahvammass, et avaldada protesti äsjaiseiseisvunud riigi liidrite vahel jätkuva tülitseamise vastu ja vältida kodusõja puhkemist. Brasiilias sai massilistest avalikest demonstratsioonidest peamine jõud 1980. aastate alguse liikumise tsiviilvalitsuse taastamise toetuseks, kusjuures rangelt vägivallatutest demonstratsioonidest osavõtjate arv ulatus mõnikord paari miljonini.

1989. aasta 4. novembril marssis vähemalt 500 000 protesteerijat läbi Ida-Berliini, nõudes vabu valimisi, vaba ajakirjandust ja kodanikuõigusi. Mõned demonstrandid kleepisid mõõda marssides oma nõudmised Ministrite Nõukogu hoone seinale. Prahas kogunes 25. novembril 1989. aastal pool miljonit protesteerijat, kes karjusid: "Häbi! Häbi! Häbi!", et mõista hukka põlatud kommunistlike juhtide pelk ümberpaigutamine kui reformi õõnestamisele suunatud "trikk".

Koostõöst keeldumine

Enamiku vägivallatu võitluse meetodite hulka kuulub mingit laadi koostõöst keeldumine. Koostõöst keeldumine hõlmab teatud olemasolevate sotsiaalsete, majanduslike või poliitiliste suhete sihiliku lõpetamise, katkestamise või piiramise.

Inimesed võivad näiteks täielikult ignoreerida vastasgrupi liikmeid. Nad võivad keelduda ostmast teatud tooteid või katkestada tööd. Nad võivad mitte täita seadusi, mida nad peavad ebamoraalseiks, või keelduda maksude maksmisest. Inimesed võitlevad sellega, et nad vähendavad tavalist koostööd, keelduvad toetust andmast või rakendavad mõlemat võitlusviisi. See põhjustab normaalse töö peatumise või aeglustumise. Selline tegevus võib olla spontaanne või planeeritud, seaduslik või seadusevastane.

Koostõöst keeldumise meetodid jagunevad kolme suurde klassi: sotsiaalsed, majanduslikud ja poliitilised.

Sotsiaalsest koostõöst keeldumise all tuleb mõista keeldumist jätkata kas teatud liiki või kõiki normaalseid sotsiaalseid suhteid isikute või gruppidega, keda peetakse ebaõiglaselt või ülekohtuselt tegutsenuks.

Väga hästi on tuntud sotsiaalsed boikotid. 1923. aasta Ruhri sündmuste ajal boikoteerisid sakslased Prantsuse ja Belgia sõdureid ning ametnikke. Kui sõdurid astusid kõrtsi, lahkusid sakslastest küllalised otsekohe. Taanlased üldiselt ignoreerisid II maailmasõja ajal Saksa sõdureid, vaadates mõnikord neist otse läbi, nagu neid ei oleks olemaski. Sotsiaalse koostõöst keeldumise

meetodite hulka kuuluvad ka mitmesugused muud vormid, sealhulgas oodatud käitumismalli, ühiskonna või vastasgrupi väljakujunenud kommete järgimisest keeldumine. Siia kuuluvad veel sellised meetodid nagu kirjusest väljaheitmine, tegevusetus, ühiskondliku ja sporditegevuse peatamine, sotsiaalsete ürituste boikoteerimine, üliõpilasstreigid, kodudest mittelahkumine ja varjupaiga pakkumine.

Majanduslikust koostööst keeldumine seisneb teatud majanduslike suhete peatamises või uute loomisest keeldumises. Koostööst keeldumise majanduslikud vormid on palju arvukamad kui sotsiaalsest koostööst keeldumise vormid. Siia alarühma kuuluvad nii majanduslikud boikotid kui streigid.

Majandusboikotid tähendavad teatud majandussuhetest, eriti ostmisest, müümisest ja teenuste ning kaupade ostu-müügitehingutest keeldumist. Boikotid võivad olla kas *primaarsed* või *sekundaarsed*. Primaarne boikott on otsene tehingute peatamine vastasega, nagu Ruhri sõja ajal Saksa raudteelaste keeldumine vedada kivisütt Prantsusmaale ja Praha elanike nädalapikkune keeldumine sakslaste kontrolli all olevate ajalehtede ostmisest 1941. aasta septembris. Sekundaarset boikotti rakendatakse kolmandate poolte suhtes, et ajendada neid ühinema primaarse boikotiga, nagu boikotid USA poodide suhtes, mis müüsid boikoteeritud California viinamarju või boikoteeritud Lõuna-Aafrika Vabariigi tooteid.

Majandusboikotid võivad võtta mitmesuguse vormi, siia kuuluvad tarbijate boikotid, rendi maksmise peatamine, rahvusvahelised tarbijate boikotid, tootjate boikotid, lokaudid, võlgade ja intresside maksimisest keeldumine, pangahoiuste väljavõtmine ja rahvusvahelised kaubandusembargod.

Majandusboikotte on kasutanud peamiselt ametiühingud ja rahvuslikud vabadusliikumised. Majandusboikotte võivad läbi viia tarbijad, töölised ja tootjad, müügiorganisatsioonid, omanikud ja määndžerid, finantsressursside käsutajad ja valitsused.

Streik on keeldumine teha tööd. See on kollektiivne, sihilik ja üldjuhul ajutine töötamise peatamine või piiramine, mille eesmärk on avaldada teistele survet. Tavaliselt on küsimused majanduslikud, kuid mitte tingimata. Eesmärk on kutsuda esile mingi muudatus konfliktgruppide suhetes. Streikijad esitavad tavaliselt mingi tingimuse töö taasalustamiseks. Mõnikord võib üksnes streigiähvardus ajendada vastast järeleandmistele.

Streike võivad läbi viia põllumajandustöötajad ja talupojad, töölised ja teenistujad või teised grupid. Streik võib olla töö täielik lõpetamine või mingi piiramine, näiteks töötempo sihilik aeglustamine. Nad võivad võtta mitmesuguse vormi, näiteks protestistreigid, väkstreigid, talupoegade streigid, põllutööliste streigid, vangide streigid, mingi kutseala esindajate streigid, tööstusharu streigid, "haigeksjäämine" ja üldstreigid. Ettevõtjad ja töötajad võivad ühineda ja põhjustada majandustegevuse seiskumise.

Streigid võivad olla sümboolsed eesmärgiga väljendada streikijate seisukohti. Näiteks pidasid neli päeva pärast Prantsuse-Belgia invasiooni Ruhri, 15. jaanuaril 1923. aastal Ruhri ja Reinimaa elanikud pooltunnise protestistreigi, et väljendada oma vastupanutahet. Vaid mõned tunnid pärast Vene vägede tungimist Prahasse 1968. aasta augustis, korraldasid tšehhid rea protestistreike, et anda teada oma kavatsusest sissetungijaile vastupanu osutada. 1989. aasta 27. novembril seiskasid miljonid tšehhid ja slovakiid oma maal igasuguse majandustegevuse kahetunnises üldsterigis, et näidata oma toetust vabadele valimistele ja vastuseisu kommunistide ülevalitsusele.

Märksa sagedamini on aga streikide eesmärk avaldada majanduslikku survet. Paljude maade ametiühingud on ammu kasutanud streike palga- ja töötingimuste parandamiseks. Ent mõnikord on streigid olnud suunatud poliitiliste või revolutsiooniliste eesmärkide saavutamisele. 1943. aasta 29. aprillist 8. maini toimus natside poolt okupeeritud Hollandis streigilaine, mis haaras enamikku tööstustöölisi, kes protesteerisid Hollandi sõjaveteranide interneerimisplaanide vastu Saksa-

maal. Alates 1944. aasta 30. juunist pidasid Taani töötajad viiepäevase üldstreigi, et sundida sakslasi tühistama sõjaseisukorra ja viima Taanist välja vihatud Taani fašistliku Schalburgi korluse. Läbirääkimistel tegid sakslased mõningaid järeleandmisi.

Töötajate streigid võidakse ühendada ettvõtete sulgemisega, et saavutada majandustegevuse lakkamine. Selline tegutsemine oli põhitegur soomlaste võitluses autonoomia taastamise eest Vene imperiumis 1905. aasta lõpul. Majandustegevuse täiesti vägivallatu peatamine oli võtmetegur ka Haiiti kõvakäelise presidendi kindral Magliore kõrvaldamisel võimult 1956. aastal.

Poliitilisest koostööst keeldumine tähendab keeldumist jätkata olemasolevates tingimustes tavalist poliitilises tegevuses osalemist. Selliseid meetodeid võivad kasutada üksikisikud ja väikesed grupid. Tavaliselt aga osalevad poliitilisest koostööst keeldumise aktsioonis suur hulk inimesi, valitsusametnike või koguni valitsus ise.

Poliitilisest koostööst keeldumine võib olenevalt olukorrast leida peaaegu lõpmatu hulga väljendusvorme. Kõigi nende aluseks on soov mitte aidata vastast teatud poliitilise tööga. Poliitilisest koostööst keeldumine võib esineda valitseja seaduslikkuse ja autoriteedi tunnustamisest keeldumisena, valitsusasutuste ja seadluste boikoteerimisena, mitmesuguse koostööst keeldumise ja allumatusena, valitsusametnike, teenistujate ja allüksuste viivitustrikkide ka koostööst keeldumisena ja välisriikide valitsuste aktsioonidena. Kodanikuallumatus - teatud seadustest, seadlustest, eeskirjadest, määrustest, sõjaväe ja politsei korraldustest sihilik, avalik, rahumeelne üleastumine - on neist meetodeist üks paremini tuntuid.

Poliitilisest koostööst keeldumise eesmärk võib olla lihtsalt protesti avaldamine või isiklik suhetest lahtütlemine. Sagedamini on aga poliitilisest koostööst keeldumise akt mõeldud surve avaldamiseks valitsusele, valitsusaparaadi üle võimu haarata püüdvale ebaseaduslikule grupile ja mõnikord teisele valitsusele. Poliitilisest koostööst keeldumise sihiks võib olla mingi piiratud eesmärgi saavutamine, valitsuse poliitika või tema koosseisu muutmine või koguni tema kukutamine. Kasutatuna kodumaiste usurpaatorite, nukuvallitsuse või välisagressori administratsiooni vastu võib poliitilisest koostööst keeldumise eesmärk olla rünnaku nurjamine ja seadusliku valitsuse taastamine.

Kõigi nelja I peatükis käsitletud juhtumi puhul olid mitmesugused poliitilisest koostööst keeldumise liigid tähtsad tegurid. Poliitilisest koostööst keeldumine on usurpaatori või okupantide seaduslikkuse eitamisel võtmetegur. Kui nende seaduslikkust tunnustatakse, pääsevad nad kergemini ligi teistele olulistele võimuallikatele nagu seda on inimeste toetus, haldusaparaat, majandusressursid jms. 1923. aasta 19. jaanuaril keelas Saksa valitsus kõigil kesk- ja kohalikel võimudel Prantsuse-Belgia okupatsioonivõimude korralduste täitmise, käskides neil täita vaid invasioonielsete Saksa võimude käsk. Kolm päeva pärast Nõukogude invasiooni Tšehhoslovakkiasse 1968. aastal keeldus Praha linnapea koguni vastu võtmast okupatsioonivägede esindajaid, kes olid saadetud temaga läbirääkimisi pidama.

Poliitilisest koostööst keeldumise paljude vormide hulka kuulub valitsuse poolt toetatavate organisatsioonide boikoteerimine, nagu seda oli 1944. aastal Norra õpetajate keeldumine astuda Quislingi režiimi poolt loodud uue, fašistide kontrolli all oleva õpetajate assotsiatsiooni liikmeks. Siin on olulised ka keeldumine aidata sõjaväge ja politseid, tunnustada määratud "ametnikke" või saata laiali olemasolevaid organisatsioone. Üldine halduskoostööst keeldumine oli Kappi putši lõdusaamisel otsustava tähtsusega tegur. Okupeeritud Norras olid nii Norra politsei kui ka Saksa sõdurid mõnikord meelegra arreteerimistel saamatud ja koguni aitasid kaasa põgenemisele. Ülataslikud mässud imperialistliku Venemaa vägedes olid tähtsaks teguriks 1917. aasta Veebruarirevolutsioonis, mis kukutas tsaari.

Vägivallatu vastupanu osutajate võime kasutada sotsiaalsest, majanduslikust ja poliitilisest koostööst keeldumise relvi on erakordselt oluline iga vägivallatu kampaania dñaamikas. Neid meetodeid võib kasutada nii kaitseks kui rünnakuks. Kaitseks kasutatuna võivad nad sõltumatu

initsiatiivi, käitumismallide, institutsioonide jms. säilitamise abil nõrgendada rünnakut. Rünnakuks kasutatuna võib koostööst keeldumine kahjustada vastaseid toetavate institutsioonide ja organisatsioonide tööd ja isegi olemasolu.

Vägivallatu sekkumine

Selle rühma meetodid erinevad kahe eelmise omadest sellega, et siin sekkutakse otseselt vägivallatute meetoditega. Nende aktide eesmärk ei ole lihtsalt oma seisukoha teatavakstegemine või koostööst hoidumine. Neid meetodeid kasutavad inimesed haaravad hoopiski initsiatiivi ja lõhestavad otseselt sülsteemi või situatsiooni, nii et see ei saa endisena püsida ilma sekkujaid mingil viisil kõrvaldamata või nende tegevust neutraliseerimata.

Selle rühma meetodid võivad esineda psühholoogilisel, füüsilisel, sotsiaalsel, majanduslikul või poliitilisel kujul. Nende hulka kuuluvad nälja- ja istumisstreigid, takistuste loomine, uue ühiskondliku käitumise sisseseadmine, kodudest lahkumisest keeldumine, alternatiivsete majandusorganite loomine, vangistamiste esilekutsumine, töö jätkamine kollaboratsioonismile minemata ja paralleelvalitsuse loomine.

Rünnakuks kasutatuna võib vägivallatu sekkumine viia võitluse üle vastase leeri, seda isegi ilma vahetu provotseerimiseta. Need meetodid võivad lõhkuda ja isegi hävitada väljakujunenud käitumismallid, poliitika, suhted või institutsioonid, mida peetakse taunitavaks. Või nad võivad luua uued, eelistatamad käitumismallid, poliitika, suhted või institutsioonid.

Võrreldes teiste vägivallatu tegevuse klassidega esitavad vägivallatu sekkumise meetodid otsesema väljakutse. See aga ei tähenda tingimata kiiremat edu. Tegevuse esmaseks tagajärjeks võivad olla kiiremad ja rängemad repressioonid - mis muidugi ei pruugi tähendada lüüasaamist. On aga sekkumine edukas, on tõenäoline, et võit tuleb rutem kui koostööst keeldumise abil, sest sekkumise lõhestav mõju on raskem taluda. Näiteks häirib istumisstreik einelauas või kontoritis normaalseid operatsioone vahetumalt ja täielikumalt, kui seda diskrimineerimise lõpetamiseks teeks ütleme piketeerimine või tarbijate boikott.

Seda tüüpi vägivallatu tegevuse kohta on arvukalt näiteid. Ameerika kodanikuõiguste eest võitlemise kampaaniates kasutati laialdaselt füüsilist sekkumist istumisstreigi näol, et teha lõppu rassilisele diskrimineerimisele sõdgiikohtades. 1955. aastal toimus massiline vägivallatu invasioon Goasse, väljendamiseks hukkamõistu Portugali ülemvõimule selles India osas. Kui 1953. aastal kasutati Ida-Saksamaal Vene tanke 25-tuhandelise protesteerijate massi laiali ajamiseks, istusid meelevaldjad maha ja blokeerisid tankide tee. Aastatel 1969-1971 okupeerisid Ameerika põliselanikud vägivalda kasutamata Alcatrazi saare, lootes saada seda kasutamatu suguharumaana tagasi. Saksa okupatsiooni ajal löid poolakad väljaspool natside kontrolli alternatiivse, sõltumatu haridussüsteemi. Tšehhoslovakkias töötas 1968. aasta augustis ja septembris alternatiivne raadiosaatevõrk tervelt kaks nädalat, trotsides Nõukogude sissetungijaid, kummutades nende propagandat, pakkudes teavet inimeste ning sündmuste kohta ja andes juhiseid edasiseks vägivallatuks vastupanuks. 1989. aasta 11. detsembril piirasid kümned tuhanded meelevaldjad ümber riikliku julgeoleku peakorteri Leipzigi Ida-Saksamaal, sundides kohalike julgeolekujõudude ülemust nõustuma julgeolekukompleksi filmitava "rahvakontrolliga". Kolmkümmend "rahvakontrollõri" dokumenteeris tõendeid selle kohta, et riik nuhib Leipzigi elanikke, ja tõkestas paljastavate dokumentide hävitamise.

Paralleelvalitsus võib olla eriti oluline tegur sellises vägivallatus võitluses, kus on kaalul ühiskonna kogu arengusuund ja poliitiline sülsteem, nagu näiteks revolutsioonilises situatsioonis ja rahvuslikus kaitses sisemiste võimuanastajate või välisagressorite vastu. Revolutsioonilise situatsiooni puhul viitab paralleelvalitsus uue sõltumatu riikliku võimu kehtestamisele, mille eesmärk on olemasoleva asendamine. Areneb uus poliitiline struktuur, nõudes rahva toetust ja

truudust. Tekib paralleelne valitsus, mis võtab rahva ulatusliku toetusega järkjärgult üle valitsuse funktsioonid, surudes vana režiimi lõpuks välja kui ebaseadusliku ja mittekasutatava.

Seda vägivallatu võitluse meetodit ei ole seni hoolikalt analüüsitud ja võrdlevalt uuritud. See nähtus on esinenud mitmesugustes olukordades, mõnikord vaid piiratud ulatuses. Kuid vahel on paralleelne valitsus muutunud võitluses oluliseks teguriks, asendades mõnel juhul täielikult esialgse valitsuse.

Klassikaline näide on paralleelsete valitsuste tekkimine Ameerika iseseisvusliikumise käigus aastatel 1765-1775. Enne 1774. aastat leiutasid kolonistid, kes ei olnud rahul Suurbritannia katsetega suurendada oma võimu Ameerika kolooniates, palju vägivallatu võitluse meetodeid. 1774.-1775. aasta kriisiks, mille ajendiks oli "Sunniseadused", olid ameeriklased kaotanud usu, et konstitutsiooniliste meetoditega saab nende muredele lõppu teha. Lisaks keelasid kolooniate kubernerid mitmetes piirkondades seadusandlikel kogudel instungjärkude jätkamise, kui võis karta, et nad toetavad vastupanu.

Vastuseks hakkasid kolonistid looma uusi poliitilisi institutsioone ja olemasolevaid ümber korraldama, luues sealjuures ka ajutisi seadusandlikke kogusid ja vastupanu- ning halduskomiteesid. Sellele suunale andis hoogu Kontinentaallassotsiatsioon, eekõige I kontinentaalkongressil 1774. aasta oktoobris vastu võetud majanduslikust ja poliitilisest koostööst keeldumise viimistletud programm. Kohalike, regionaalsete ja kõiki kolooniaid hõlmavate komiteede lai võrk toetas ja tugevdas vastuseisu "Sunniseadusele". Koos varem loodud korrespondentskomiteedega võtsid need komiteed endale paljud valitsuse funktsioonid. Nagu Ronald McCarthy näitab, täitsid paralleelsed valitsusstruktuurid seadusandlikke ja täidesaatvaid rolle, võtsid endale vastutuse maksustamise eest ja mõnedes piirkondades asendasid isegi kohtuid. Mõnedel juhtudel keeldusid kolooniate seadusandlikud kogud tunnustamast Briti ülemvõimu ja muutusid vastupanuorganeiks ja autonoomseteks valitsusteks. Teistel juhtudel töötasid alternatiivsete poliitiliste võimudena täiesti uued organisatsioonid. Selles punktis nihkus võitlus fundamentaalsemale tasandile, sest need organid muutusid asendusvalitsusteks.

Väga selged paralleelvalitsused tekkisid nii 1905. kui ka 1917. aasta Vene revolutsiooni ajal. 1905. aastal oli Semstvokogude bürool märkimisväärne võim ning terved regioonid ja rahvused löid pealinna kontrolli alt lahku ning moodustasid omaenda autonoomsed valitsused, millest mõned püsisid 1906. aastani. Enne bolševike riigipöört 1917. aasta oktoobris oli valitsusvõim nii Ajutisel valitsusel kui ka iseseisvatel nõukogudel. Paralleelsete valitsusstruktuuride tärkavad elemendid kujunesid välja ka Indias 1930.-1931. aasta Satyagraha kampaania ajal.

Kaitses võib paralleelse valitsuse roll olla erakordselt tähtis, nagu me näeme IV peatükis.

Võimu oskuslik kasutamine

Vägivallatud meetodid avaldavad oma toimet võimusuhetete muutmise kaudu arvestataval määral, kuid seda ei ole senini vääriliselt hinnatud. Vägivallatu tegevus kasutab võimu nii vastase võimule vastumõju avaldamiseks kui ka vägivallatu grupi eesmärkide edendamiseks.

See konfliktis toimimise tehnika kasutab võimu sellisel moel, mis erineb suuresti tavaarusaamast konfliktist ja võitlusest, eriti arvamuselt, et vägivallale saab tõhusalt vastata üksnes vägivallaga. Vägivallatud meetodid on palju keerulisemad, kui varem arvati, ja on kahtlemata palju mitmekesisemad ning keerulisemad, kui vastavad poliitilise vägivalla protsessid. Seda seetõttu (vähemalt osaliselt), et vägivallatu võitlus on võimeline andma hoopis vastase süsteemi vundamendile.

Vägivallatu tegevuse kaks juhtu ei ole iialgi täpselt ühesugused. Nad erinevad mitmes suhtes, sealhulgas selle poolest, millist mõju ning survet vägivalda mitte tarvitav grupp kasutab, vastaste reaktsiooni poolest ja konfliktisituatsiooni iseloomu poolest. Sellest hoolimata võib välja tuua selliste konfliktide olulised tõenäolised iseloomulikud jooned.

Mingi vägivallatu võitluse käigus toimivad tõenäoliselt üheaegselt mitmed vastastikku seotud jõud ja protsessid. Enamikul juhtudel kuuluvad nende hulka vastupanu avaldavate ja koostööst hoiduvate alamate arvu oluline kasv või isegi mitmekordistumine, vastupanu osutajate kindlameelsus, hoolimata rakendatavatest repressioonidest ja võimalik surve kolmandate poolte poolt. Psühholoogilised ja moraalitegurid, mis on väga tähtsad ka tava- ja partisaanisõjas, on vägivallatu võitluse puhul veelgi olulisemad.

Vägivallatu tehnikat võib vaadelda vägivaldsest tegevusest vastase võimule nii *otsesemat* kui ka *kaudsemat* lõõki andvana. Vägivald oma mitmesugustes vormides toimib esmajoones püüete kaudu haavata ja tappa vastase sõjajõudude liikmeid ja mõnikord ka mitmesuguseid ametiisikuid ja abistajaid. Sellega kaasnevad sageli suured füüsilised purustused. Sõjavägi ja sõjaväeliste operatsioonede läbiviimise võime on iseenesest režiimi poliitilise, sotsiaalse ja majandusliku võimu produktid ja sõltuvad palju stigmavamatest võimuallikatest kui ühteme tankide, plüsside ja pommide hulk. Seega võib sõjalisi katseid hakata vastu vastase sõjalisele võimule vaadelda pigem vastase võimu *väljenduse* ründamisena kui selle aluste kõrvaldamisena.

Vägivallatu meetod, vastupidi, annab hoobi vastase võimu allikatele, toimides seega *otsesemalt* kui poliitiline vägivald. Vastase võimu kõik allikad, milliseid me eelmises peatükis eristasime, sõltuvad otseselt või kaudselt tema oma agentide ja ametnike, üldsuse ja ühiskonna institutsioonide kuulekusest ning koostööst. Koostööst keeldumine ja vastupanu õonestavad vajalikku kuulekust ning koostööd. Näiteks kahandab valitsejate seaduslikkuse mittetunnustamine nii abiliste kui ka kogu rahva kuulekuse olulist põhjust; rahva ulatuslik allumatus ja vastuhakk tekitavad tohutuid korrakaitseprobleeme; massilised streigid võivad halvata majanduse; bürokraatiaaparaadi ulatuslik halduskoostööst keeldumine võib nurja ajada valitsuse operatsioonid ja vastase poliitsei ning sõjaväe mass võib raskendada vägivallatu vastupanu osutajate suhtes repressioonide rakendamist.

Vägivallatu võitlus annab vastasele otselõõgi veel teiseltgi viisil. Selle võib suunata pigem probleemile endale kui sõjalistele jõududele või geograafilistele punktidele, millel on konfliktiga sageli vaid kaudne seos. Näiteks kui konflikti tuum on esmajoones majanduslik, võivad kohased olla majanduslikud aktsioonid nagu boikotid või streigid. Vastuseks liiga pikale tõõpõõevale võivad tõõtajad lihtsalt teatud ajal koju minna, nagu nad seda tegid Vene 1905. aasta revolutsiooni ajal, nõudes 8-tunnilist tõõpõõeva. Siis sõltub võitlus olulisel määral vastase haavatavusest nende majandushoõbade suhtes ja tõõtajate võimest majanduskoostõõst hoiduda. Kui aga vaidluskõõsimus on esmajoones poliitiline, võib kõige tõõhusamaks osutada poliitiline tegevus. Näiteks kui Kappi grupp põõõdis Weimari Vabariigis võimu haarata, keeldusid riigiametnikud, tõõrokraatia ja liidumaade valitsused lihtsalt tunnustamast kappistide seaduslikkust ja taitmast mingilgi moel nende soove. See sai riigipõõrdele saatustlikuks.

Kui olla veelgi tõõpõõem, siis kui kõõsimus on tsensuuris, võib tsensuuriõõskirjade nullimiseks kasutada nende eiramist. Trõõkiseid võib avaldada jõõttes kehtestatud seadused tõiõsti arvesse võtmata, seda vastavalt oludele kas avalikult või salaja. Selliseid vahendeid kasutati laialdaselt Vene 1905. aasta revolutsiooni ajal, Hollandi vastupanus natsismile, Poola võõtluses 1980.-1989. aastal suurema vabaduse eest ja Palestiina vastupanus Iisraeli okupatsioonile. Natsliku okupatsiooni ajal ilmus Taanis 538 illegaalset ajalehte. 1944. aastal oli nende tiraaõõ kokku õõle kõõmne miljoni.

Vägivallatu meetodit võib vaadelda ka vastase võimule vägivallast *kaudsemat* hoõpi andvana. Selle asemel et vastata politseile, sõjavõõele ja muudele reõõimi jõududele samalaadsete agressiivsete jõududega, astuvad vägivallatu meetodi kasutajad neile vastu ilma vastuvõõgivalda

rakendamata. See toimib vastaseid õõnestades, aidates samal ajal mobiliseerida vastupanu osutajate üritusele suuremat jõudu ja toetust.

Näiteks võivad vägivallatu aktsiooni kasutajad, reageerides repressioonidele vastuvägivalla asemel vägivallatult näidata, et vastase repressioonid ei suuda ei rahvast hirmutada ega vastupanu osutajaid provotseerida kasutama just neid meetodeid, mille vastu tegutsemiseks vastane on hästi valmis. Vastupanu osutajate jaoks võib sellisel jätkuval vägivallatut distsipliini säilitaval võitlusel olla veel teisigi eeliseid. Kontrast vägivaldsete repressioonide ja vägivallatu vastupanu vahel võib võõrandada vastase tavapäraseid toetajad, nõrgendades sellega nende suhtelist võimupositsiooni. Vägivallatute võitlejate arv võib kasvada ja ka nende toetamine võib oluliselt suurened. See kõik võib toimuda seetõttu, et vastase vägivallale vastatakse vägivalla asemel kaudselt. See on poliitilise "džudžitsu" protsess, mida käsitleme hiljem samas peatükis.

Seda laadi konfliktsituatsioonis muutuvad nii võitlevate gruppide suhteline kui ka absoluutne võim pidevalt, tehes seda mõnikord väga kiiresti ja tugevalt. Peamiselt seetõttu, et kummalegi pakutava toetuse määr võib oluliselt ja pidevalt muutuda, suurendades või vähendades oluliste võimuallikate kättesaadavust. Selline võimu varieerumine võib olla palju suurem ja toimuda palju kiiremini, kui olukordades, kus mõlemad pooled kasutavad vägivallatut. Sellises asümmeetrilises konfliktsituatsioonis muudab vägivallatu võitlus otseselt mõlema poole võimuallikaid. Selle mõju on vahetumalt tuntu, kui rangelt vägivaldse konflikti korral, mis mõjutab neid allikaid vaid kaudselt.

Vägivallatu võitluse strateegid peavad kasu lõikama neist järsku toimuvatest potentsiaalsetest muutustest mõlema poole võimuse. Et seda teha, peavad vägivallatu võitluse kasutajad püüdma mõjutada kõigi kolme grupi jõudu ning lojaalsust. Esiteks peavad nad pidevalt püüdma suurendada omaenda ja oma toetajate tugevust. Teiseks saavad nad jõudu juurde ka siis, kui õnnestub suurendada laiemat ringi konfliktist mõjutatute aktiivset osavõttu. Kolmandaks, vägivallatu võitluse olemus võimaldab vastupanu osutajatel võita olulist toetust isegi vastaste leeris ja kolmandate poolte hulgas. See võimalus väheneb, kui kasutatakse vägivaldseid meetmeid, sest vägivalla puudumine võimaldab vaatlejatel hinnata kaalul olevaid probleeme sõltumatult vägivalla kasutamisest johtuvatest reageeringutest. Pealegi kutsus üksnes vägivallatute meetodite kasutamine tavaliselt esile poolehoidu sellises võitluses osalejate vastu. Võime võita toetust vastase enda leeris ja kolmandate poolte hulgas annab vägivallatule grupile võime avaldada mõju oma vastase võimule ja mõnikord seda kaudselt reguleerida, vähendades või lõigates ära selle allikad.

Tavaliselt määravad selliste keeruliste muudatuste tagajärjed vastaste suhtelistes võimupositsioonides ka võitluse lõpptulemuse.

Strateegia tähtsus

Rakendatav strateegia ning taktika ja vägivallatu grupi poolt kasutatavad spetsiifilised meetodid mõjutavad suuresti muudatusi võimusuhetes ja kogu võitluse käiku. Vägivallatus tegevuses on strateegia sama tähtis kui militaarses sõjas.

Strateegia eemärk on ressursside maksimaalselt soodne ära kasutamine, et saavutada oma eesmärgid minimaalsete kuludega. Kasutatavad vägivallatu tegevuse meetodid on kõige efektiivsemad, kui nad toimivad koos üldise strateegia või eesmärkide saavutamise kontseptsiooniga. Valitud strateegia ning taktika ja kasutatavad meetodid aitavad kindlaks määrata, milliseid võimuallikaid on vaja mõjutada ja mil määral neid piirata või blokeerida. Üldiselt peaksid need olema seotud spetsiifiliste probleemidega. Tavaliselt on näiteks majanduslik tegevus kohane majandusküsimuste puhul ja poliitilisest koostööst keeldumine ning poliitiline sekkumine poliitiliste probleemide puhul. Kuid ei ole olemas mingit üleüldist mudelit ja mõnikord võib

majanduslik vastuseis olla väga kasulik võitluses, mis on seotud esmajoones poliitiliste küsimustega. Igal juhul peab võitlus olema täpselt kooskõlastatud kui osa hoolikalt väljatöötatud üldplaanist.

Seetõttu peavad vägivallatu võitluse strateegid oma strateegiat suure hoolega planeerima, toetudes seejuures parimatele vastavald printsiipe puudutavatele allikatele ja enda vägivallatu võitluse ning konfliktisituatsiooni kohta talletatud teadmistele. Vägivallatu võitluse strateegia üldise käsitluse võib leida mujalt, mõningaid elanikele toetuva kaitse strateegilisi põhimõtteid ja valikuvõimalusi käsitleme IV peatükis.

Võimukeskuste tähtsus

Vägivallatu võitluse läbiviimise võimet mõjutavad tugevasti ühiskonna sõltumatud institutsioonid ja grupeeringud, mis võivad sellist võitlust, nagu me kirjeldasime II peatükis, teostada ja toetada. See arutus näitas, et vägivallatut võitlust tugevdab oluliselt see, kui seda viivad läbi või toetavad ühiskonna väljakujunenud institutsioonid nagu erialaorganisatsioonid, usuinstitutsioonid, ametiühingud, parteid ja ühiskondlikud organisatsioonid, ja kui sellel on regionaalsete, kultuuri-, rahvuslike või hõimlaste grupeeringute ja isegi kohalike, valla- ja maakonnavalitsuste või nende alljaotuste toetus.

Võimukeskused võivad olla ka vähem formaalselt organiseeritud või need võidakse luua vahetult enne vägivallatut võitlust või selle käigus. Rakendamist võivad leida vanemad organid, mis on pikka aega olnud tegevuseta või mille sõltumatu tegevuse võimet ja initsiatiivi on tugevasti tsentraliseeritud poliitiline süsteem sihilikult märgatavalt nõrgendanud. Üldises vastupanu osutamise protsessis võivad need mingi eesmärgi saavutamise nimel taaselustuda. Seega võivad nii loodavad kui ka taaselustatud võimukeskused mängida tähtsat rolli vägivallatu võitluse läbiviimisel.

Nagu eelpool näidatud, oli see nii Ameerika iseseisvumisliikumise vägivallatu faasi ajal, kui 1774. ning 1775. aastal moodustati korrespondentskomiteed ja seadusvälised provintsiavalitsused. Rhode Islandil näiteks muutusid kolmes koostööst keeldumise kampaanias aastatel 1765-1775 olemasolevad kohalikud valitsused, linnakogud ja isegi ametlikud provintsiavalitsused võtmejõududeks võitluses Briti ülemvalitsuse vastu.

Ungari 1956. aasta revolutsiooni esimese vägivallatu faasi ajal tekkis tööliste, haritlaste ja teiste gruppide seas uus, ulatuslik ja võimas töötajate nõukogude liikumine. Liikumine võttis kiiresti poliitilised dimensioonid, ühinedes föderatsiooniks, et luua mõneks nädalaks asendusvalitsus, kuni revolutsiooni teises, vägivaldal kasutatavas faasis venelased said võidu Ungari armee üle.

Paljudel teistel puhkedel on varem loodud organisatsioonid, nagu spordiklubid, õpetajate organisatsioonid ja Norras natside okupatsiooni ajal riigikirik, toimunud samuti vastupanu tugevana. Vastupanu osutamisele Kappi putšile olid olulise tähtsusega parteid, ametiühingud, provintsiavalitsused ja muud organid. Tšehhoslovakkia 1968. aasta vastupanu ajal oli isegi Kommunistlik partei mõned nädalad venelastele vastupanu osutamise vahend. Poola demokrateerimisliikumise ajal 1980. aastatel said sõltumatu ametiühing "Solidarsus" ja rida teisi äsjaloodud organisatsioone, sealhulgas üliõpilaste ja talupoegade grupid võitluses võimsateks organiteks. Hoolimata pärast sõjalist riigipöört kehtestatud sõjaseisukorrast ei juuritud neid organeid välja, ehkki nad nõrgenesid. Poola demokraatlike jõudude säilimisel ja tugevnemisel 1980. aastatel olid need ja teised võimukeskused, (nagu põrandaalused kirjastused) olulise tähtsusega.

Vastaste raskused

Väljakutse, mille vägivallatu tegevus esitab, võib olla nõrk ja häirida olemasolevat olukorda vaid kergelt. Erakordsetel juhtudel aga võib ta seda ka vapustada. Igal juhul saavutatakse tähelepanu osutamine vastuoludele ja vastuseisu olemasolule. Konflikti olemus tuuakse päevavalgele, mis arvatavasti toob kaasa arvamuste esialgse polariseerumise.

Tugev vägivallatu tegevus võib vastastele olla tõsiseks ähvarduseks. Väljakutse tõsidus sõltub sellistest teguritest nagu kaalul olevad küsimused ja nende põhjendatus, tegevuse kvaliteet, osalejate arv, kuidas kuulekusest ja koostööst ilmajätmist väljendatakse ja vastupanu osutajate võimest kinni pidada vägivallatu tegevuse distsipliinist ning keelduda vastase surveabinõudest hoolimata alla andmast. Osalt määrab tulemuse ka sotsiaalne ning poliitiline keskkond, milles võitlus aset leiab. Nende põhitingimuste hulka kuulub see, kuivõrd palju lahklust suudab süsteem oma olemust muutmata taluda, kõigi asjaosaliste gruppide toetus režiimile või vaenulikkus selle suhtes, koostööst keeldumise ja vastuhaku leviku võimalused ja lõpuks mil määral on valitsuse eksisteerimiseks vajalikud materiaalsed, inim-, moraalsed ja institutsionaalsed ressursid kättesaadavad, piiratud või ära lõigatud.

Vastase raskused vägivallatu tegevusega toimetulekul tulenevad selle tehnika spetsiifilisest dünaamikast ja mehhanismidest (mida lühidalt vaatleme). Need ei sõltu sellest, et vägivalla puudumine vastast üllatab või et see meetod on talle tundmatu. Näiteks ei anna vastase teadmised vägivallatu võitluse kohta talle iseenesest võimet võita. Sõjas kasutavad mõlemad pooled oma sõjategevusalaseid teadmisi selleks, et suurendada edu saavutamise võimalusi. Kui vägivallatus võitluses on vastasel rohkem teadmisi, võivad tema vastumeetmed olla viimistletumad ja vahest ka vähem julmad, et olukorraga toime tulla. Kuid ka vägivaldat mitte kasutatav grupp võib õppida osavamalt võitlema ja vaenlase kontrollile ning viimistletud tegevusele reageerima.

Väga harva, kui üldse, on valitsustel või teistel hierarhilistel süsteemidel kas täielik toetus või see üldse puudub. Kõige sagedamini on toetus osaline. Isegi kui allumatus, koostööst keeldumine ja vastuhakk lõppkokkuvõttes režiimi hukutavad, võib tal olla olnud küllaldane ja piisavalt pikaajaline toetus vägivallatu grupi suhtes metsikute repressioonide rakendamiseks. Seepärast on vaja uurida, kuidas vägivallatu tehnika toimib võitluses vägivaldat kasutava vastase vastu, samuti tuleb uurida teid, millega lõpuks jõutakse muudatusteni, ja spetsiifilisi tegureid, mis määravad, kas antud kampaania on edukas, kukub läbi või on midagi vahepealset.

Vägivallatut võitlust ei tohiks võrdsustada plüüdga hoida vastane heatujulisena. Ei ole tõenäoline, et vastasele meeldib väljakutse tema võimule või poliitikale isegi siis, kui see väljakutse on vägivallatu. Kui aktsioon on tõsiseks ohuks vastase kontrollile ja kui ta ei taha täita vastupanu osutajate nõudmisi, peab ta reageerima.

Repressioonid

Vägivallatu võitlus on mõeldud kasutamiseks vastase vastu, kes suudab ja soovib kasutada vägivaldseid sanktsioone. Tegelikult on vägivallatut võitlust kasutatud selliste vägivaldsete režiimide suhtes, nagu natsistlik Saksamaa, kommunistlikud valitsused Poolas, Ida-Saksamaal, Ungaris, Bulgaarias, Rumeenias, Hiinas, Jugoslaavias ja Nõukogude Liidus, Jorge Ubico Guatemaalal, El Salvador Maximiliano Hernández Martínezi all, Pinochet' Tšiili, apartheidlik Lõuna-Aafrika ja Birma Ne Wini ning tema järglaste all. Kui sellised vastased pörkuvad kokku vägivallatu vastupanuga, on üsna ebatõenäoline, et nad äkki loobuvad vägivallast või piiravad seda vastavalt.

Seepärast reageeritakse tõsisele vägivallatule vastupanule tõenäoliselt repressioonidega. Repressioonid võivad toimuda sellisel kujul nagu tsensuur, raha ja vara konfiskeerimine, side

tõkestamine, majanduslik surve, arreteerimised, vangistamised, sundvärbamine väeteenistusse, koonduslaagrid, provokatorite kasutamine, ähvardused, peksmised, mahalaskmised, tapatalgud, piinamised, sõjaseisukorra kehtestamine, hukkamised, kättemaksmine sugulastele ja sõpradele. Repressioonide ulatus ja laad on erinevad, neid mõjutavad mitmed tegurid. Kuid repressioonid vägivaldale mitte kasutava rühma suhtes on tõenäoliselt oluliselt piiratumad, kui need, mida vastane kasutaks vägivaldse vastuhaku või sõjalisi vahendeid kasutava võõramaise vaenlase suhtes. See ei tulene mingist suuremeelsusest, vaid selle põhjuseks on arusaamine, et äärmiselt vägivaldsed repressioonid võivad olla kahjulikud režiimile, mille vastu kasutatakse vägivallatut võitlust.

Vägivaldsete repressioonide suur tõenäosus on tugev tõend selle kohta, et vägivallatu tegevus võib olla kehtestatud korrale tõeliseks ähvarduseks. See kinnitab meetodi tugevust ja on sellele tunnustusavalduseks. Vastaste vägivald ei ole sugugi enam põhjuseks vägivallatust tegevusest loobumiseks, kui sõjas oleks vastase sõjategevus põhjuseks omaenda sõjategevusest loobumiseks.

Selliste repressioonide ägedus võib olla osaliselt ka süsteemi põhiolemuse demonstratsioon, mis võib mõjutada võitluse käiku. Äärmuslikud repressioonid võivad ilmekalt näidata süsteemi vägivaldset olemust paljudele kodanikele ja kolmandatele pooltele, võõrandades tõenäoliselt veelgi selle toetajaid ja suurendades abi vägivallatu vastupanu osutajatele.

Eelmises peatükis näitasime, et repressioonid ei too tingimata kaasa allaandmist. Et vastase sanktsioonid oleksid tõhusad, peavad nad avaldama mõju objekti meelele, tekitades hirmu ja kuuletumissoovi. Kuid nagu sõjaski, on siin tõenäoline, et planeerimine ja distsipliin, mingi kõikevõitev truudus või eesmärk panevad vägivallatut vastupanu osutajad ohtudest hoolimata vastu pidama.

Vastupidiselt sellele, mida oleks võinud oodata, on üks juhtum teise järel tõendanud, et inimesed ei ole sellisele hirmule järele andnud. Nad on kas õppinud oma hirmu kontrollima nagu sõjas eesliinil või, mis veelgi vapustavam, on ilmselt kaotanud hirmu. Naiste tegevus Buenos Aireses Plaza del Mayol, kes järjekindlalt marssisid oma kadunud abikaasade või laste piltidega, on vaid üks väike näide vastuhakust ohtu trotsides. Gerald Reitlinger, üks varaseid juutidele natside poolt korraldatud tapatalgute uurijaid, omistas suurt tähtsust enam kui 75% Prantsusmaa juutide päästmises hukust prantsuse rahva keeldumisele anda alla hoolimata Gestaapo terrorist ja muudest hirmutamismeetoditest: "Prantsusmaal ei saavutatud lõplikku lahendust tavalise inimese sündsustunde tõttu, kes, kannatanud kõige sügavamalt enesealandust, õppis hirmu võitma." Kui busside boikoti ajal Montgomerys Alabama osariigis võimud teostasid massilisi arreteerimisi ja eraisikud otsisid tuge pommidest, siis oli tagajärjeks linna afroameeriklaste kasvav sihikindlus ja kartmatus. Martin Luther King Jr. kirjutas: "Opositsiooni liikmed ... ei olnud teadlikud sellest, et neil on tegemist neegritega, kes on vabanenud hirmust. Ja seega osutus iga nende käik veaks." Ida-Saksamaal Halles tuli 17. juunil 1953. aastal valitsusevastasele massimiitingule turuplatsile 60 kuni 80 tuhat inimest, ehkki Vene tankid patrullisid linnatänavatel ja Rahvapoliitsei tulistas hoiatuseks õhku. 1986. aasta veebruaris tõkestasid filipiinode massid Manilas sõnakuulmatuid ohvitseri ja sõdureid ründama saadetud tankide tee.

Võitlusvõimeline vägivallatu distsipliin

Vägivaldsete repressioonide korral peavad vägivaldale mitte kasutavad vastupanu osutajad keelduma alla andmast ja taganemast, kui neil on selleks jõudu. Nad peavad olema valmis riskima karistustega kui osaga võidu hinnast. Repressioonide kasutamise võimalus ja ränkus varieeruvad. Kuid selline risk ei ole ainuomane vägivallatule tegevusele. Risk - tavaliselt hoopis suuremgi - esineb ka siis, kui mõlemad pooled kasutavad vägivaldale.

Vägivallatu distsipliin tähendab nimelt vägivaldsetest repressioonidest hoolimata järjekindla vägivallatu käitumise säilitamist. Kuid planeeritud kampaniate puhul hõlmab vägivallatu distsipliin ka distsiplineeritud kinnipidamise varem kindlaks määratud strateegiast, taktikast, tegevusmeetoditest ja muu sarnase.

Ajaloo on palju näiteid selle kohta, kus grupid hakkasid vastu ülekaalukale vägivallale, seda nii vägivaldselt kui vägivaltult, viies seejuures võitlust läbi tähelepanuväärselt distsiplineeritult. Selliste näidete hulka kuulub Sparta sõdurite vapper kaitse, kes Termopülude all võitlesid 480. aastal e.m.a. viimse meheni ülekaaluka Pärsia armee vastu, ja juutide natsidevastane ülestõus 1944. aastal Varssavi getos. Väga paljudel juhtudel on vägivalda mitte kasutavad võitlejad ka jagu saanud hirmust repressioonide või isegi surma ees ja jätkanud oma distsiplineeritud vastupanu. Siin on näiteid alates India rahvuslastest, kes 1930. aastal keeldusid taganemast oma reidilt Dharasana soolalattu hoolimata britlaste käsul toimepandud pekmistest, kus purustati pealuid, kuni Berliini naisteneni, kes hoolimata ähvardusest, et nende peale avatakse kuulipildujatuli, pöördusid tagasi protestiaktatsioonidele taotlemaks oma juutidest abikaasade vabastamist.

Vägivallatu grupp peab surveolukorras vastase üle tugevama kontrolli saavutamiseks, enda vastu rakendatava vägivalda vähendamiseks ja oma võiduvõimaluste suurendamiseks säilitama vägivallatu distsipliini. Vägivallatu distsipliini säilitamine repressioonidest hoolimata ei ole moralistlikult naaivne tegu. See on hoopiski nõue edu saavutamiseks ja eeltingimus nihete toimumiseks võimusuhetes. Vägivallatust distsipliinist loobumine tähendab tõsist riski aidata kaasa lüütsaamisele. Muidugi on ka teised tegurid väga tähtsad ja üksnes vägivallatu distsipliini säilitamine ei taga edu.

Seistes silmitsi repressioonide ja kannatustega, peab vägivallatu grupp püüdma tugevdada oma kõlbelist seisukorda, solidaarsustunnet ja otsusekindlust jätkata võitlust. Neis püüetes võib abiks olla eelnev väljaõpe vägivallatute aktsioonide kasutamise ja surve all käitumise alal. Inimesed võivad muutuda distsiplineeritumaks ka siis, kui vahetud kogemused näitavad, et range kinnipidamine vägivallatust meetodist annab neile suuri eeliseid. Vägivallatud võitlejad võivad oma (ja teiste) kogemuste najal teada saada, et nende vägivallatu vastus vägivallale võib vähendada ohvrite arvu. Kuigi vastupanu osutajad ja kõrvalseisjad saavad vägivallatust võitluses tõesti haavata ja surma, on ohvrite arv järjekindlalt palju väiksem, kui võrreldavates vägivaldsetes vastupanuliikumistes nagu ülestõus, partisanisõda ja tavasõda. Kõigi nende tegurite tundmine võib aidata inimestel ränkade repressioonide puhul säilitada vajalikku distsipliini.

Vastane võib soovida, et vastupanu osutaja oleks valinud hoopiski vägivaldsed vahendid, millega ei kaasne samasuguseid enda maksmapaneku probleeme. Kuna vastane on tavaliselt paremini valmis vägivallaga toime tulemiseks, võib ta seega meelega püüda vastupanu osutajaid provotseerida vägivallale, kasutades selleks kas ränki repressioone või nuhke ning provokaatoreid. Näiteks Soome iseseisvusliikumise vägivallatu koostööst keeldumisega võideldes käesoleva sajandi algaastatel korraldas Vene kindralkuberner nii, et "Ohranka" (Tsaari-Venemaa salapolitsei) agendid värbaksid provokaatoreid, kes paneksid toime venelastevastaseid vägivaldaakte ja õhutasid ka soomlasi vägivalda kasutama, et aidata õigustada metsikuid repressioone.

Kui vägivallatu grupp säilitab distsipliini, jääb repressioonidest ja teistest kontrollimeetoditest hoolimata püsima ja viib läbi oluliste rahvastikugruppide massilist koostööst keeldumise ja vastupanu poliitikat, võib tulemuseks olla, et vastase tahe on tõhusalt blokeeritud.

Juhtide arresterimise tagajärjel võib rahvaliikumine jätkuda ilma äratuntava juhtkonnata. Kuigi vastane võib kuulutada toimuvad aktsioonid ebaseaduslikuks, kogeb ta ometi, et katsetele suruda vastupanu maha ühes punktis vastatakse ulatuslikuma vägivallatu rünnakuga teistel rinnetel. Ilmneb, et koostööle ja kuulekusele sundimise asemel vastatakse massilistele repressioonidele keeldumisega alla anda ja põgeneda. Repressioonid võivad mitte üksnes osutada ebatõhusaiks trotslike alluvate kontrollimisel, vaid massiline vastuhakk võib erakordsetel juhtudel

repressiivorganeid endid immobiliseerida. Võib juhtuda, et sõlsteemile vastupanu osutavaid inimesi on lihtsalt liialt arvukalt ja liiga paljudes kohtades, et neid saaks kontrollida olemasoleva politsei ja sõjaväega.

Kuigi kannatused võivad olla rängad, ei ole vastase viha ja repressioonide puhul rohkem põhjust hädakella lüüa, kui ohvitseridel on seda põhjust teha esimeste ohvrite puhul. Kuid samalaadses olukorras tuleb vägivallatu võitluse korral tegutseda targalt. Kui ilmneb, et vastane muutub lihtsalt jõhkraks või et vastupanu osutajad ei suuda taluda kannatusi, võib osutada vajalikuks vägivallatu võitluse taktika ja metoodika muutmine. Kui aga seda ei ole vaja teha, on põhjust uskuda, et metsikused on ajutine, ehkki mitte tingimata lühiajaline faas. Julmus kasvab jõudsalt hirmu, viha ja vastuvägivalda pinnal. Nende puudumisel ja seal, kus on märke, et nii repressioonid kui metsikus mõjutavad ja nõrgendavad vastase oma positsiooni, kaldub vastane vägivaldale vähendama.

Poliitiline dšudžitsü

Võitluses vastu pidava ja vägivallatu distsipliini säilitava vägivallatu grupi represseerimine kutsub esile "poliitilise dšudžitsü" protsessi. See protsess viib ründaja poliitilisest tasakaalust välja, sest tema julmadele repressioonidele ei vastata ei vägivaldse vastupanu ega allaandmisega.

Vägivallatu grupi suhtes rakendatud metsikust on raskem õigustada (vastase oma rahva või kogu maailma ees), kui julmst vägivaldale kasutatavate mässajate vastu. See, mil määral režiim tunneb end suutelisena maailma või oma rahva arvamust eirama erineb riigiti, kuid probleem jääb. Teated metsikuste kohta võivad lõpuks tsensuurist hoolimata läbi imbuda ja rängemad repressioonid võivad vaenulikkust ning vastupanu pigem suurendada kui vähendada.

Kui vägivaldale mitte kasutatav grupp vastab vastase repressioonidele distsipliini, solidaarsuse ja järjekindlusega, näitab see vastast kõige halvemas valguses. Kui julmused vägivallatu rahva vastu suurenevad, võib vastase režiimi paista veelgi põlastusväärsemana ja vägivallatule poolele mitmelt poolt osutatav kaastunne ja toetus võib kasvada veelgi. Üldsus võib veelgi enam võõranduda vastase režiimist ja soovida veel enam liituda vastupanuga, seega suureneb vastupanu osutajate arv ja nad on veelgi enam kindlameelsed võitluse jätkamises, hoolimata sellest, mis see neile maksma läheb. Otsesest konfliktist eemal seisvad inimesed võivad suurendada toetust repressiooni ohvritele ja pöörduda nii metsikuste kui neid toime paneva režiimi poliitika vastu. 17. novembril 1989. aastal ajas tšehhi politsei julmalt laiali Praha tänavatel vabu valimisi ja demokraatiat nõudvad meeleavaldajad. Peksmised elustasid poliitilise vastuseisu vanameelsete kommunistide režiimile. Tšehhid ja slovakiid püstitasid peamistes peksmiskohtades altareid, tõstes vigastadaasaanud kangelased pjedestaalile. Pärast politseiaktioone tuli iga päev sadu tuhandeid inimesi tänavatele. Nagu üks üliõpilane ütles, olid peksmised "säde, mis pani alguse kogu liikumisele". Nelja nädala pärast olid kõvakäelised kommunistid sunnitud tagasi astuma ja Kommunistlik partei pidi loovutama enamuse Kabinetis.

Oma rahva ja rahvusvahelise üldsuse arvamuse mõju varieerub suuresti ja ei saa jääda lootma, et see kutsuks esile olulisi muudatusi. Kuid sellest hoolimata võib avalik aramus mängida olulist rolli. See võib osutada toetust vägivallatutele võitlejatele ning võib mõnikord tuua kaasa olulisi poliitilisi ja majanduslikke surveavaldusi vastase režiimi vastu.

Lõpuks võivad vägivaldale mitte kasutatava rahva vastu toime pandud metsikused häirida vastase oma toetajaid, agente ja vägesid ja nad võivad hakata kahtlema oma valitsuse poliitika õigluses ja repressioonide kõlbelisuses. Nende esialgne murelikkus võib kasvada teisitimõtlemiseks ja mõnikord koguni koostööst keeldumiseks ja allumatuseks, mis võib viia streikide ja mässudeni.

Seega, kui repressioonid viivad vägivaldale mitte kasutatavate võitlejate arvu suurenemisele ja kui need laiendavad vastuseisu ning kui toovad kaasa piisava opositsiooni vastase enda toetajate

hulgas, nii et nende võime vastuhakuga toime tulla ja oma poliitikat jätkata nõrgeneb, on repressioonid selgelt pöördunud vastase enda vastu. Nii toimib "poliitiline dšudžitsu".

Poliitilise dšudžitsu olulisi elemente on esinenud väga erinevatel juhtudel. Sadadele vägivallatute palvekirja esitama tulnutele korraldatud veresaun Talvepalee juures Peterburis 1905. aasta jaanuaris muutis seni riigitrüüd massid trotslikeks revolutsionäärideks, päästes valla terve aasta kestnud revolutsiooni üle kogu Vene impeeriumi. Sadade vägivallatute demonstrantide tapmine Vene sõjaväelaste poolt 1917. aasta veebruaris oli üks olulisi tegureid, mis kutsus esile laialdasi mässe ja deserteerimisi tsaariarmee, tehes valdavalt vägivallatus Veebruarirevolutsioonis võimatuks impeeriumi sšsteemi säilitamise. Rängad repressioonid Ruhris 1923. aastal mitte üksnes ei kutsunud esile laialdast rahvusvahelist toetust sakslastele, vaid need kutsusid esile vastuseisu Prantsusmaal endal. Briti repressioonide metsikus vägivallatute India rahvuslaste suhtes, eriti 1920. ja 1930. aastatel, tekitas Suurbritannias palju vastuseisu ja aitas kaasa India sõltumatuse toetamise kasvule. Sharpeville'i veresaun Lõuna-Aafrikas 1960. aastal tõi kaasa massilised rahvusvahelised protestid, boikotid ja embargod. Ngo Dinh Diemi režiimi vastu võitlevate vägivallatute budistide julm represseerimine 1963. aastal oli põhjus, miks Ameerika Ühendriigid loobusid toetamast valitsust, kellega nad olid aastaid olnud seotud. Peksmised, tapmised, pommitamised ja muu sellesarnane, mida 1950. ja 1960. aastatel kasutati Ameerika Ühendriikides kodanikuõiguste kaitseks meelevaldusi korraldajate suhtes nagu näiteks Montgomerys, Atlantas, Birminghamis ja paljudes kohtades Mississippis osariigis pöördusid surveavaldajate vastu, suurendades protesti ja võites Ameerikas ja rahvusvaheliselt laialdast toetust nii repressioonide kui ka segregatsiooni lõpetamisele. Sadade, kui mitte tuhandete hiinlaste tapmine Tiananmeni väljakul ja muudes kohtades Pekingis ning mujal Hiinas 1989. aasta 4. juunil õonestas veelgi kommunistliku režiimi autoriteeti ja kutsus esile sšlgavat vastuseisu Hiinas ja üle kogu maailma. Selle veresauna täielikud tagajärjed on veel avaldumata.

Neli muutuste mehhanismi

Hoolimata sellest, et vägivallatu tegevuse juhtumid on erinevad, saab eristada nelja üldist muutuste "mehhanismi", mis selle meetodi puhul toimivad. Need on *ümberveenmine*, *lepitamine*, *vägivallatu sund* ja *lagundamine*.

Umberveenmine

Veenmise puhul võtab vastane vägivallatu grupi tegevuse tulemusel omaks uue seisukoha ja aktsepteerib selle grupi eesmärke. Sellise muudatuse võib esile kutsuda arutluste ja väitlemisega, ehkki on kahtlane, kas üksnes sellised vaimsed pingutused suudavad ümber veenda. Umberveenmine hõlmab vägivallatus tegevuses tõenäoliselt ka vastase tunnete, usu, suhtumiste ja moraalisisüsteemi mõjutamise. Vägivallatu grupp võib taotleda jähgitat ümberveenmist, nii et lõppkokkuvõttes vastane mitte üksnes ei *täida* vägivallatu grupi soove, vaid ka *tahab* neid täita, tundes, et nii toimida on õige.

Umberveenmise katsetes võivad vägivallatute võitlejate kannatused mängida olulist osa vastase tunnete mõjutamisel. Umberveenmine on sageli raske, seda osalt seetõttu, et on olemas tõkked, mis takistavad asjast selget arusaamist. Siia kuulub nähtus nagu "sotsiaalne distants" - võimetus tunnustada teise sotsiaalse grupi liikmeid kaasinimestena, kes vääriksid kaastunnet ja mõistmist. Seepärast võib sotsiaalsest distantsist vabanemiseks ja ümberveenmiseks kuluda palju aega, kui seda üldse saavutataksegi.

Üks juhtum, mil see toimus, leidis aset Vykomis Lõuna-Indias 1924.-1925. aastal. Gandhi toetajad püüdsid saavutada seda, et "puutumatud" võiksid kasutada lht teed, mis viis mõõda ortodokssesst brahmaani templist. Grupp kõrgesse kasti kuuluvaid hindu reformaatoreid koos oma

puutumatumest sõpradega püüdsid kõigepealt kõndida lihtsalt mõõda teed, peatudes templi ees. Ortodokssed hindud ründasid protesteerijaid ägedasti ja maharadža politsei arreteeris neist mõned, kes mõisteti kuni aastaks vangi. Üle kogu India tuli kohale vabatahtlikke ja teele paigutatud politsei barrikaadide juures peeti pidevalt valvet. Vabatahtlikud seisid üksteist välja vahetades palveasendis kuumadel suvekuudel ja vihmaperioodil, olles mõnikord õlgadeni vees, kusjuures politsei patrullis paatides. Kui maharadža valitsus lõpuks barrikaadid eemaldas, keeldusid meelevaldajad edasi liikumast, kuni ortodokssed hindud oma meelt muutsid. Kuueist kuu pärast ütlesid kohalikud brahmaanid lõpuks: "Me ei saa enam kauem meile esitatud palvetele vastu seista ja me oleme valmis puutumatumest vastu võtma." See juhtum pälvis laialdast vastukaja üle kogu India.

Kuid Vykomi valve ei ole vägivaldlatule tegevusele kaugeltki tüüpiline. Erinevatel põhjustel võivad vastase vägivaldlatule kannatustega ümberveennise katsed olla ebatõhusad. Mõned vägivaldlatule tegevuse strateegid võivad ka ümberveennist ebasoovitavaks, mittevajalikuks või võimatuks pidada. Seetõttu võivad nad püüda kutsuda muudatusi esile teiste mehhanismide - lepitamise, vägivaldlatule sunni ja isegi lagundamise abil. Enamikul juhtudel on tõenäoline, et tulemusi saavutatakse kõigi nelja mehhanismi elementide ühise surve abil, millest ühtegi ei viida täielikult kulminatsioonini. Vägivaldlatule tegevuse kõige edukamad rakendused võivad endast kujutada nende elementide tarka ja sihipärast kombinatsiooni. Näiteks võivad katsed mõnesid vastase rahva hulka kuuluvaid inimesi ümber veenda aidata kaasa lepitamisele ja edukad vastase sõdurite ümberveennise katsed võivad viia vägivaldlatule sunnini.

Lepitamine

Lepitamine on ümberveennise ja vägivaldlatule sunni vahepealne mehhanism. Vastaseid ei veenda ümber ega sunnita vägivaldlatule, kuid nende mõlema mehhanismid on seotud vastase otsusega teha vägivaldlatule mitte kasutatavale grupile järeleandmisi. Edukate vägivaldlatule kampaaniate puhul on see vahest neist neljast kõige tavalisem mehhanism. Siin soostuvad vastased kõigi või mõnede nõudmistega, ilma et nad antud küsimuses põhjalikult meelt muudaksid.

Vastupidiselt ümberveennisele toob lepitamine (nagu vägivaldlatule sunn ja lagundaminegi) kaasa edu sellega, et ta muudab vägivaldlatule tegevuse abil pigem *sotsiaalselt, majanduslikku* või *poliitilist* olukorda kui vastase juhtkonna meeli ja südameid. Põhilised võimusuhted on muutunud sedavõrd, et nad muudavad kogu pildi.

Lepitamine toimub siis, kui vastane saab veel *valida*, kas teha järeleandmisi või mitte. Vastased võivad järeleandmistega soostuda selleks, et õõnestada sisemist rahulolematust ja tegelikku opositsiooni oma leeris. Majandusliku võitluse puhul võib lepitamine olla tingitud katkest minimeerida kahjusid, eriti streikidest ja boikottidest johtuvalt. Vastased võivad otsustada ka vabatahtlikult nõudmistega leppida, kui nad näevad ette, et vägivaldlatule liikumine võib hoogu juurde saada. Kaalul olevad küsimused võivad olla väiksema tähtsusega, kui pikaleveniva võitluse tagajärjed, mille hulka võib kuuluda ka see, et rahvas avastab oma märkimisväärse võimu. Sellistel tagajärgedel võib olla pikaajaline mõju ühiskonna sotsiaalsele struktuurile ja poliitilistele protsessidele. Lepitamisest tuleneva lahenduse korral võib olla oluline prestiiži säilitav formuleering, sest vastane ei taha näidata, nagu oleks ta vastupanu kohates kapituleerunud.

Lepitamisemehhanism toimib paljude olukordade reguleerimisel, kus kasutatakse vägivaldlatule tegevust. See on kõige ilmselt tööliste streikide puhul, kus lõpplahendus jääb kuskile tööandjate ja ametiühingu esialgsete seisukohtade vahepeale (nagu see peaaegu alati on). Ka suuremate rahvusvaheliste konfliktide puhul on mõnikord tegemist lepitamisega. India iseseisvumine Suurbritanniast 1947. aastal ei toimunud küll mingi vägivaldlatule kampaania otsese tagajärjena, kuid siiski oli tegemist väga oluliste lepitamise elementidega, mis pärinesid osalt eelmiste aastakümnete võitlusest. Leppimine tulenes mõistmisest, et India sõltumatus on seaduspärane poliitika, et isegi Briti sõjaväe abil oleks India hoidmine Briti kontrolli all erakordselt raske, kui

mitte võimatu, ja et Indiat saavad majanduslik kasu oli Suurbritannia jaoks kadunud osalt boikotiliikumise ja kõrgete haldus- ning repressioonikulude tõttu.

Paljudes olukordades ei saavutata ei ümberveenmist ega leppimist, sest mõned vastased ei soostu täitma vägivallatut vastupanu osutajate mitte mingisuguseid nõudmisi. Siis jääb võitlejail veel kasutada kolmas muudatuste mehhanism - vägivallatu sund, mis võib vastaste tahtest hoolimata viia eesmärgile.

Sund

Sundi tuleb siin mõista täpsemas tähenduses, kui seda sageli tehakse. Sund ei tähenda siin allaandmist ähvarduste või ülekaaluka jõu kasutamise korral. Siin tuleb sundi mõista kui vastase tahte vastaselt muudatuste esilekutsumist või nende tõkestamist. Vastaselt võetakse võime tulemuslikult tegutseda, kuid ta säilitab siiski veel piisavalt võimu oma positsioonide hoidmiseks ja vastupanu osutaja nõudmistele mitte allaandmiseks. Lühidalt, "vägivallatu sund" kui vägivallatu tegevuse mehhanism esineb siis, kui eesmärgid saavutatakse vastu vastase tahtmist, kuid mitte veel vastase süsteemi hävitades.

Vägivallatu tegevus muutub sunniks, kui vägivallatu vastupanu osutajatel õnnestub kas otseselt või kaudselt olulisel määral ära lõigata vastase poliitilise võimu jaoks vajalikke allikaid - autoriteeti, inimressursse, oskusi ja teadmisi, nähtamatuid tegureid, materiaalseid ressursse ja sanktsioone.

Vägivallatu sund võib tekkida siis, kui vastase tahe on blokeeritud ükskõik millisel kolmel järgneval viisil. Esiteks, vastupanu võib levida liiga laialt ja massiliselt, et olla kontrollitav repressiivsete meetmetega. Masside tegevusega võib olemasolevas olukorras muudatusi esile kutsuda - või neid takistada - nii et vastase nõusolekul või järeleandmistel ei ole tähtsust. Teiseks võib vastupanu halvata süsteemi. Koostööst keeldumine võib muuta ühiskondlike, majanduslike ja poliitiliste süsteemide tegevuse jätkamise võimatuks, kui vastupanu osutajate nõudmisi ei rahuldada ja koostööst keeldujad ei hakka oma tavalisi kohustusi täitma. Kolmandaks võidakse isegi vastase repressioonide rakendamise võimet õõnestada ning mõnikord sellele lõppugi teha. See toimub, kui tema sõdurid ja politsei mässavad, bürokraatiaaparaat keeldub abi andmast või rahvas ei toeta ega tunnusta tema autoriteeti. Kõigil neil juhtudel või nende mingi kombinatsiooni korral võib vastane hoolimata eesmärkide muutumatusest leida, et ta ei suuda kaitsta oma poliitikat või süsteemi, seistes silmitsi otsusekindla ja ulatusliku vägivallatu vastupanuga. Vastase pingutuste nurjamine on tavalisel võrdeline koostööst keeldumise ja vastupanu ulatusega.

Paistab, et vastase tahte blokeerimine saavutatakse sagedamini ulatusliku vastupanu ja süsteemi halvamisega kui repressioonide kasutamise võime likvideerimisega. Teatud olukordades võib see muidugi olla vastupidi. Vägivallatu sunni puhul on vägivallatu tegevus muutunud ühiskondlikku ja poliitilist olukorda niivõrd, et vastane ei saa enam võimu kasutada viisil, mis on vastuolus vägivalda mitte kasutava grupi tahtega.

Mõnede väga edukate töötajate streikide puhul on tööandjad täitnud praktiliselt kõik ametiühingute nõudmised (mis varasematel aastakümnetel hõlmas ka nende organisatsioonide kui läbirääkimiste pidajate tunnustamise), sest neil ei olnud enam tõhusat valikuvõimalust. Vene tsaar Nikolai II andis täiesti oma tahte vastaselt 1905. aasta 17. oktoobril välja konstitutsioonilise manifesti, mis andis õiguse Riigiduumale (parlamendi) loomiseks. Näib, et tal ei olnud valikut, kuigi ta jäi tsaariks. 1905. aasta suur oktoobrisstreik oli Venemaal nii mõjuvõimas ja kõikehõlmav, et mõnda aega oli valitsus lihtsalt võimetu valitsema ja maad haaras nõndanimetatud "kummaline halvatus". Nii kindral Hernández Martínezi kukutamine presidenditoolilt El Salvadoris kui kindral Ubico kukutamine Guatemaalas 1944. aasta kevadel massilise kätiste sulgemise ja poliitilisest koostööst keeldumise abil on näited sunni kasutamise

kohta. Presidenditoolilt lahuti veel enne, kui haldus-, politsei- ja sõjaline süsteem nende kindralite ümber kokku varises.

Lagundamine

Kui vastasel on juurdepääs võimuallikatele peaaegu täielikult ära lõigatud, ei ole tegemist enam lihtsalt sunniga. Tema valitsussüsteem võib tegelikult laguneda. See vägivaldliku muutuste mehhanism toimib nii, et võtab piisavalt suures ulatuses ära võimuallikad, põhjustamaks vastase valitsussüsteemi laialilagunemise. Jäävad vaid üksikisikud või väga väikesed, peaaegu ilma võimuta grupid. Vägivaldlik sündi ei toimu, sest ei ole enam mingit üksust, keda sundida. Rahvas on valdavalt keeldunud tunnustamast nii vastase õigust valitseda kui ka tema õigust juhtida ning kontrollida. Endist domineerivat gruppi ei abista enam praktiliselt mitte keegi. Seega ei ole neil üksikisikutel ja gruppidel, kes kunagi olid võimsad, enam ei asjatundjaid ega majanduslikke ressursse, mis neil minevikus aitasid funktsioneerida. Lisaks on veel politsei ja sõjavägi kas oma endiste peremeeste vastu mässu tõstnud või lihtsalt lagunened, nii ei ole enam ka organiseeritud repressioonisüsteemi. Lagundamismehhanism on kõige äärmuslikum võimuallikatest ilmajahtmise rakendus.

Ulatusliku koostööst keeldumise tagajärjena 1917. aasta Veebruarirevolutsiooni käigus loobus Vene tsaar Nikolai II troonist, kuid tema väejuhataja Petrogradis ei teadnud, kellele alla anda. George Katkov tegi järelduse, et tsaarivalitsus oli lihtsalt "lagundatud ja minema pühitud". On selge, et võimu anastamise katsed 1920. aasta Kappi putši ja 1961. aasta kindralite riigipöörde ajal Alžeerias lihtsalt lagunesid, sest nad ei saanud vajalikku toetust.

Kui vastase režiimi lagundamine toimub alternatiivse seadusliku valitsuse puudumise tingimustes, arenevad välja teised valitsusinstitsioonid. Mõnikord tekib paralleelne valitsus (mida käsitlesime käesolevas peatükis eespool). Kui see on juba toimunud või kui endine seaduslik valitsus on mingis vormis, näiteks riigipöörde või sisetungi eelsest ajast säilinud, võib see vastase lagunemise momendil oma mõjuvõimu laiendada ning oma võimu tugevdada. See on aeg, mil vastupanu osutajad peavad olema valvel, sest sõjaväelised või poliitilised grupeeringud, mis ei ole rahvaesinduslikud, võivad teha katset haarata kontrolli riigiparaadi üle, et pigem seada sisse uus diktatuur, kui lubada rahvale toetava demokraatliku süsteemi arengut või taastamist.

Sundi ja lagundamist mõjutavad tegurid

Vägivaldliku sunni ja lagundamise võivad esile kutsuda mitmesugused tegurid. Erinevad nii võimuallikad, mida mõjutatakse, kui ka neist ilmajahtamise ulatus. Seetõttu esinevad erinevused ka vägivaldliku sunni ja lagundamist esile kutsuvas tegevuses - olgu see massiline vastupanu, majanduslik või poliitiline halvatus või mäss. Tulemuse määravad kas mõned või kõik allpool esitatud tegurid:

- vägivaldlik vastupanu avaldavate inimeste arv ja nende osatähtsus kogu rahvastikust;
- vastase sõltuvus vägivaldlikust vastupanu osutajaist oma võimuallikate osas;
- osavus, millega vägivaldlik vastupanu osutajad seda tehnikat rakendavad, sealhulgas strateegia, taktika ja meetodite valik ja inimeste oskus neid rakendada;
- kui kaua suudetakse koostööst keeldumist ja vastupanu säilitada;
- mil määral kolmandad pooled tunnevad kaasa vägivaldlikust vastupanu osutajaile ja neid toetavad;
- vastase kasutada olevad ja tema poolt kasutatavad vahendid üksmeele saavutamiseks ja koostöö taastamiseks ning vastupanu osutajate reaktsioon nende tarvitamisele;

mil määral vastase alamad, haldusaparaat ja agendid teda toetavad või toetamast keelduvad ning sammud, mida nad võivad astuda toetusest ilmajätmiseks ja vägivallatut vastupanu osutajate toetamiseks;
kuidas vastane hindab vägivallatu võitluse võimalikku tulevast käiku.

Võimuallikatest ilmajätmine

Meetodid, mida kasutatakse võimuallikatest ilmajätmiseks, erinevad vastavalt olukorrale. Erinevusi võib olla selles, kes võimuallikad ära löikab. Selleks võib olla vägivallatu grupp, kolmandad pooled, vastase oma grupi pettekujutlustest vabanenud liikmed või nende tegurite kombinatsioon. Sellised erinevused teevad vajalikuks nende strateegiate hoolika analüüsi, mida kasutati varasemates konfliktides või mida võidakse kasutada tulevikus.

Autoriteet

Vastasele esitatav vägivallatu väljakutse näitab selgelt, mil määral tema autoriteet on *juba* õõnestatud. Võitlus võib aidata võõrandada veel suuremal hulgal vastase toetajaid. Mõnikord toimub vastaselt selge lojaalsuse üleminek rivaalitsevale võimkonnale või isegi võistlevale paralleelvalitsusele.

Usurpaatorite ja agressorite ülemvõimu tunnustamisest keeldumine on uue survevalitsuse loomise takistamisel võtmelemendiks. Seda näitasid selgelt kõik neli I peatükis kirjeldatud juhtu, kuid kõige ilmsem oli see Kappi putši ja Prantsuse kindralite riigipöördekatse puhul Alžeerias. Järjekindel keeldumine usurpaatorite seaduslikkuse tunnustamisest määras rünnaku hukule.

Veel üks näide: 1943. aasta veebruaris nõudsid Hollandi protestantlik kirik ja rooma-katoliku kirik oma liikmeilt tungivalt kodanikuallumatust ja natside okupatsioonivõimudega koostööst keeldumist kui usulist kohustust. Hollandi kirikute selline teguviis vähendas okupatsiooniametnike autoriteeti ja suurendas koostööst keeldumise ning kodanikuallumatuse õigustatust.

Inimressursid

Ulatuslik vägivallatu tegevus võib vähendada või ära lõigata ka vastase poliitilisele võimule tarvilikud inimressursid, nagu see toimub siis, kui süsteemi alal ja käigus hoidvate alamate massid loobuvad oma tavalisest koostööst ja kuulekusest. Nii majanduslik kui ka poliitiline süsteem töötavad tänu paljude üksikisikute, organisatsioonide ja rühmituste panusele. Seega võib üldstreigi põhimõtet rakendada nii majandusliku kui poliitilise süsteemi suhtes.

Võõramaise okupatsiooni puhul on asjasse segatud kaks selgelt eristatavat rahvardhma. Ehkki kõige võimsamaks teguriks oleks nii okupeeritava kui ka okupeeriva rahva keeldumine inimressursside andmast, võib teatud teiste soodsate tingimuste olemasolul korral ka üksnes okupeeritud maa elanike keeldumine koostööst osutada tõhusaks teguriks.

Juba ainult konfliktgrupi koostööst keelduvate, allumatute ja trotslike liikmete arvu suurenemine loob vastasele tõsiseid raskusi enda maksmapanekul. Samuti võivad mõnikord abistamast loobuda ka vastase tavapärase toetajad, nõrgendades sellega vastase võimu veelgi.

Inimressurssidest ilmajätmine mõjutab ka teisi vajalikke võimuallikaid (oskusi, teadmisi ja materiaalseid ressursse). Seega vajavad vastased konflikti puhul suuremat võimu just sel ajal, mil nende võimet end maksma panna nõrgendatakse. Juhul kui vastupanu sel ajal suureneb, kui vastase võim nõrgeneb, võib režiim lõppude lõpuks jõuetuks muutuda. See juhtus suhteliselt väikeses ulatuses Briti juhatuse all olevates vägedes Briti India Loodepiirprovintsis 1930. aasta

aprillis 1930.-1931. aasta kodanikuallumatuse kampaania käigus. Peshawaris lasti vähemalt 30, aga võib-olla ka 125 vastuhakkajat 23. aprillil 1930 maha. Pärast seda keeldus kaks Peshawari saadetud Kuninglike Garhwali Kõttide rühma kohale minemast, põhjendades oma keeldumist sellega, et nende kohustuste hulka ei kuulu "relvastamata suguvendade" mahalaskmine. 24. aprilli õöl viisid inglased oma väed Peshawarist välja, jättes linna ajutiselt maha, seejärel kontrollis seda kohalik India Rahvuskongressi Komitee, kuni 4. mail saabusid õhujõudude toetusel kohale britlaste poolt juhitud abiväed.

Näidete hulka inimressurssidest ilmajätmisest kuulub veel 29 Filipiini arvuotioperaatori streik, kes keeldusid võltsimast valimistulemusi, ja suurema osa Filipiini armee "streik", kus lihtsalt keelduti repressioone täide viimast ja jäddi laagrisse, sealjuures ei algatud kodusõda ega täidetud ka Marcose valitsuse korraldusi.

Norras astus natside okupatsiooni ajal 1940. aasta detsembris kogu Norra Ülemkohus tagasi protestiks riigikomissari Terboveni väite vastu, et kohtul pole õigust kuulutada Saksa okupatsiooniseadusi konstitutsioonivastasteks. 1942. aastal käskis Norra "minister-presidendi" Vidkun Quislingi fašistlik valitsus luua diktaatorlikult kontrollitava õpetajate organisatsiooni kohustusliku liikmeksastumisega. Sellest pidi saama teiste hiljem loodavate "korporatsioonide" mudel ja samuti instrument koolilaste ideoloogiliseks kasvatamiseks. Õpetajad aga keeldusid igasugusest koostööst uue organisatsiooniga. Sajad arreteeriti ning saadeti koonduslaagritesse. Lastevanemad protesteerisid valitsuse tegevuse vastu ja õpetajad, keda ei arreteeritud, ei lasknud ennast hirmutada. Kaheksa kuu pärast õpetajad vabastati. Quislingi ihaldatud "korporatiivne riik" ei näinud Norras eales päevalgust, fašistlik õpetajate organisatsioon stndis surnult ja koole ei kasutatud iialgi fašistliku propaganda tegemiseks.

Teadmised ja oskused

Teatud inimestel või gruppidel on teatud erilise tähtsusega teadmised ja oskused. Nende inimeste hulka kuuluvad haldustöötajad, ametnikud, tehnikud ja nõuandjad. Nende abist ilmajäämine nõrgendab valitsejate võimu võrdeliselt abi vähenemisega. Seega võib abist otsese keeldumise kõrval olla oluline ka abi vähendamine.

1923. aasta putši ajal teatas dr. Kapp, et valitsusliikmed peavad olema eksperdid. Kui aga kvalifitseeritud inimesed keeldusid peaaegu üksmeelselt kohtadest "kabinetis", jäi Kapp ilma asjatundlike nõuandjateta, sest potentsiaalsed kompetentsed abilised olid temast lahti õelnud. Sõjaministeeriumi ametnikud keeldusid käske täitmast. Riigipanga ametnikud ei lubanud Kappil pangast 10 miljonit marka välja võtta, põhjendades keeldumist täievolilise allkirja puudumisega. (Kõik ministriabid keeldusid alla kirjutamast ja Kappi enda allkiri kuulutati väärtusetuks.) Ükski silmapaistev poliitik ei toetanud Kappi. Berliini julgeolekupolitsei loobus oma esialgsest toetusest ja nõudis Kappi tagasiastumist ning paljud teised riigiametnikud keeldusid koostööst. Kapp ei suutnud leida isegi sekretäri ja kirjutusmasinat (need olid kõik lukustatud kappides), et lasta oma esialgne proklamatsioon ümber kirjutada ning seetõttu ei ilmunud see järgmise päeva ajalehtedes. Selline halduskoostööst keeldumine koos massilise üldstreigiga sundis kappiste mõõnma oma lüüasaamist ja Berliinist tagasi tõmbuma.

Nähtamatud tegurid

Ulatuslik vägivallatu tegevus võib ohustada ka harjumust olla võimude suhtes sõnakuulelik ja truu.

Ida-Saksa ülestõus 16.-17. juunil 1953 tõi kaasa vaatepildi, mis oli šokeeriv kommunistidele ja nende toetajatele - tõõlised protesteerisid avalikult tänavatel ja mõistsid hukka riigi, mis tahtis

olla tööliste riik. Selline automaatse allumise ja toetuse mudeli purunemine aitab kaasa sellele, et ülejäänud rahvas hakkab kaaluma, kas alluda või mitte.

Usku kommunistlikusse ideoloogiasse ja selle oletatavasse üllatasse eesmärkidesse on väga tugevasti õhnestanud sõjalised ja valitsusepoolsed repressioonid sellistes maades nagu Ida-Saksamaa, Tšehhoslovakkia, Ungari ja Poola. Sellised repressioonid ei viinud mitte ainult paljusid kommuniste ja nende toetajaid oma ideoloogilistest veendumustest loobumisele, vaid tekitasid ka ulatuslikku rahulolematust välismaistes kommunistlikes parteides nagu näiteks Itaalias ning põhjustasid mitmetes maades inimeste väljaastumise kommunistlikust parteist.

Teistes olukordades, näiteks 1956. aastal Ungaris, löi aastaid püsinud süsteemile alistumine kõikumama, kui miljonid inimesed mõistsid, et tegelikult vihkab režiimi tohutu suur osa rahvast. Esialgsed väikesed trotsiaktid aitasid seda arusaamist tekitada ja päästa valla Ungari revolutsiooni esimese olulise vägivallatu faasi. 1989. aastaks oli ideoloogia Ida-Saksamaal ja Tšehhoslovakkias nii tugevasti õhnestatud ja inimeste nõusolek alistuda oli niivõrd kahanenud, et kommunistlikud režiimid neis maades olid sunnitud nõustuma oluliste poliitiliste muudatustega. Tšehhoslovakkias oli kommunistlik partei sunnitud koguni presidenditooli loovutama.

Sageli on vägivallatu liikumise käigus ühiskonnas aktsepteeritud moraalsete, usuliste ja poliitiliste standardite esindajad juhtinud või toetanud survesüsteemi hukkamõistmist ning tungival nõudnud, et rahvas osutaks sellele süsteemile vastupanu, muudaks seda või hävitaks selle.

Materiaalsed ressursid

Vägivallatu tegevus võib vastase materiaalsete ressursside varusid vähendada või need ära lõigata. Vägivallatus tegevuses identifitseeritud 198 meetodist on 61 puhul tegemist kodumaal või rahvusvaheliselt toimivate majanduslike boikottide või töötajate streikidega ja nende kombinatsioonidega. Nende eesmärk on katkestada, vähendada või täielikult ära lõigata materiaalsete ressursside, transpordi, tooraine ning sidevahendite kättesaadavust ja erakordsetel juhtudel koguni halvata täielikult majandussüsteemi funktsioneerimine.

Ulatuslikus vägivallatus võitluses, kus klüsimused on olnud valdavalt või täielikult poliitilised, on sageli kasutatud koostööst keeldumise majanduslike vorme. Siin võib nimetada Ameerika kolonistide koostööst keeldumise kampaaniat Suurbritannia ülemvõimu vastu aastatel 1765-1775 ja India koostööst keeldumise liikumist Suurbritannia ülemvõimu vastu 1920. ja 1930. aastatel. Mõlemad avaldasid tohutut mõju Suurbritannia majandusele ja valitsusele ning kutsusid Suurbritannias endas esile võimsa surve kolooniate toetuseks.

Kui viimastel aastakümnetel on palju vaieldud rahvusvaheliste majandussanktsioonide tõhususe üle, siis on selge, et nii mõnedki nende rakendamise juhud on olnud halvasti läbi mõeldud ja praktiliselt täiesti ette valmistamata. Kuid nagu Araabia naftaembargo 1973. aastal näitas, võivad sellised sanktsioonid olla väga tõhusad muudatuste esilekutsumiseks valitsuse poliitikas (nimetatud juhul muutsid arvukad riigid Lähis-Ida suhtes oma välispoliitikat).

Ühe maa ulatuses on töötajate streigid nii poliitiliste kui majanduslike eesmärkide saavutamiseks olnud mõnikord laialt levinud ja poliitiliselt olulised. Valitsus, kelle olemus või poliitika kutsus esile majandust halvavaid streike, on vaevalt eriti populaarne või püsiv. Ehkki kõik streigid ei saavuta edu, võivad nad mõnigi kord olla võimsateks vahenditeks. Kappi putšile 1920. aasta märtsis osutatud vastupanuaktide hulka kuulus ka streik, mida on nimetatud suurimaks streigiks, mida maailm eales on näinud. Ja seda hoolimata tõigast, et Kapp kuulutas piketeerimise surmanuhtlusega karistatavaks kuriteoks. Streikide tähtsust teistel puhkudel märkisime juba eespool.

Natsid pidasid massilist koostööst keeldumist üldstreigi vormis üliohtlikuks relvaks, eriti siis, kui nad püüdsid tugevdada kontrolli riigi üle. Pärast Riigipäevahoone süttamist 27. veebruaril 1933 - võimalik, et see oli natside endi provokatsioon hõlbustamiseks vastaste represseerimist ja

seega täieliku kontrolli saavutamist riigis - andsid natsid 1. märtsil välja dekreedid, mis nägi ette karistuse nii riigivastase relvakonflikti provotseerimise kui ka üldstreigi esilekutsumise eest. Delarue kirjutab oma uurimuses "Gestaapo", et sel ajal oli üldstreik see, mida natsid kõige enam kartsid.

Streigid, isegi mitte üldstreigid ei ole vahendid, mida tuleks iga konflikti puhul rutiinselt kasutada, eriti kui on tegemist kaitsekreiisiga. Hoolikalt tuleb kaaluda nende loodetavat mõju, rahva jõudu neid läbi viia ja vahendeid, mis ühiskonnal on olemas majandusvõitluse ajal vastupidamiseks.

Nii streigid kui majandusboikotid näitavad vägivaldset võitluse võimet nõrgendada või võtta nii olemasolevalt valitsejalt kui ka valitsejaks pürgijalt ära üks oluline võimuallikas - majanduslikud ressursid. Kui kontroll majanduse üle, sealhulgas transpordi, side ja muu sarnase üle, on vastupanu osutava rahva käes, on iga valitsus kergesti haavatav. See kehtib eriti tõusikutest diktaatorite ja välisagressorite kohta, kelle püüd ühiskonna üle poliitilist kontrolli kehtestada on algstaadiumis. Kui ühiskonna majanduslik eksploatatsioon on üks nende põhieesmärke, on nende olukord topelttäbar.

Sanktsioonid

Mõnikord võib vägivaldset tegevusega mõjutada isegi vastase sanktsioonide rakendamise võimet. Sõjaväe ja politsei relvavarused võivad ohustada välisriikide keeldumine relvade müümisest või streigid relva- ja laskemoonatehastes ning transpordiststeemis. Mõnedel juhtudel võib väheneda repressioonide läbiviijate - politseinike ja sõjaväelaste arv, kui kahaneb vabatahtlikult sõjaväkke astujate hulk ning potentsiaalsed sõjaväekohuslased keelduvad teenimast. Politsei ja sõjavägi võivad käske täita ebatõhusalt või võivad täielikult keelduda neid täitmast, st. mässu tõsta, mis võib viia vastase vägivaldsetele sunnile või tema valitsussüsteemi lagunemisele.

Mässud ja sõjaväe mitteusaldatavus valdavalt vägivaldsete Vene revolutsioonide mahasurumisel 1905. aastal ning 1917. aasta veebruaris olid üliolulised tegurid tsaarirežiimi nõrgendamisel ja lõplikul kokkuvarisemisel. Natsid mõistsid, et kui nad kaotaksid kontrolli armee üle, nõrgeneks nende võim drastiliselt. Goebbels avalikustas, et 1938. aasta veebruaris ei kartnud natsid kõige rohkem mitte riigipöõret vaid kõrges auastmes ohvitseride kollektiivset tagasiastumist.

Ida-Saksa ülestõusu ajal 1953. aastal politsei taganes mõnikord või andis meeleldi relvad ära. Mõned Ida-Saksa sõdurid mässasid. Isegi mõned Nõukogude sõdurid olid kaastundlikud, millest annab tunnistust see, et tuhat Nõukogude ohvitseri ning teisi keeldus meelevaldajate pihta tulistamast ja et 52 kommunistliku partei liiget ja sõdurit lasti pärast ülestõusu kokkuvarisemist allumate eest maha. Teated selle kohta, et Nõukogude Liit pidi kõik oma esialgsed invasioonijõud juba mõni päev pärast Tšehhoslovakkiasse tungimist asendama, on veel üks tõend vägivaldsete tegevuse tõhususe kohta vastase vägede usaldusväärsuse õõnestamisel ja seega vastase sanktsioonide rakendamise võime nõrgendamisel. See võimupotentsiaal võib tulevastes võitlustes võimu anastamise ja invasiooni vastu osutada väga tähtsaks, kui seda edasi arendada ja tugevdada.

Läbikukkumine või edu?

Ühegi võitluse või tegevuse liigi puhul ei ole edu garanteeritud iga lühiajalise rakendamise korral. See kehtib eriti siis, kui ei võeta arvesse, kuidas tegevusvahendeid kasutada, millisel puhul neid rakendada ja mil määral on täidetud nõuded tõhususe saavutamiseks.

Improviseeritud vägivaldsete võitluste minevikus on suuresti erinenud selle poolest, kuivõrd nad suutsid saavutada oma avalikult väljakuulutatud eesmärged. Võitlused on erinenud ka selle

poolest, mil määral ilmselt ebaedukad konfliktid aitasid kaasa eesmärkide saavutamisele mingil hilisemal ajal. Kuid tegelikult on märkimisväärselt rohkem täieliku või osalise edu juhtumeid, kui üldiselt arvatakse. Eduka tegevuse hulgas on nii suuri kui väikseid kampaaniaid, kus vägivallatu võitlus oli ainus või valdav meetod.

Edu hulka kuulub enamiku Ameerika kolooniate *de facto* sõltumatus saavutamine enne Iseseisvussõda, tsaarirežiimi kokkuvarisemine Vene impeeriumis 1917. aasta veebruaris, Kappi puts'i lüüasaamine ja Weimari Vabariigi püsijäämine 1920. aastal, 1500 juudi mehe päästmine Berliinis 1943. aastal tänu nende naiste protestidele, koolide üle fašistliku kontrolli kehtestamise nurjamine Norra õpetajate ning üldsuse poolt 1942. aastal, El Salvadori ning Guatemala diktatorite väljatõrjumine 1944. aastal, sõjaväelise riigipöördekatse lüüasaamine 1978. aastal Boliivias, Alžeeria kindralite riigipöörde nurjamine 1961. aastal, Sudaani sõjaväeliste diktatorite väljatõrjumine 1964. ja 1985. aastal, sõjaväelise režiimi kukutamine ja põhiseadusliku demokraatia taastamine Tais 1973. aastal, valimistulemuste võltsimise läbikukkumine ja president Marcose väljatõrjumine Filipiinidel 1986. aastal, "Solidaarsuse" taaslegaliseerimine, üsnagi vabade valimiste taastamine ja "Solidaarsuse" liikme määramine peaministriks 1989. aastal Poolas ja Ida-Saksamaa, Bulgaaria ning Tšehhoslovakkia äkiline demokraatiseerimine 1989. aastal. Võiks tuua veel palju teisi olulisi näiteid valitsejate üle rahva kontrolli kehtestamise kohta.

Vägivallatu võitlus on mänginud väga olulist rolli ka märgatavate muutustate esilekutsumisel kodumaal ja rahvusvahelises olukorras, olemata sealjuures küll ainus tegur. Siia kuuluvad usuvabaduste laienemine Suurbritannias ja Massachusettsi osariigis USA-s XVII ja XVIII sajandil, võitlus orjapidamise vastu Ameerika Ühendriikides enne Kodusõda, ametiühingute tunnustamine ja palga- ning töötingimuste paranemine kogu maailmas, sajandivahetusel meeste üldise valimisõiguse saavutamine, seda eriti Rootsis ja Belgias, naiste hääletamisõiguse tagamine Ühendriikides ning Suurbritannias, paljude juutide elu päästmine II maailmasõja ajal, eriti Bulgaarias, Taanis, Norras, Belgias ning Prantsusmaal, seadusega kehtestatud rassilise segregatsiooni likvideerimine Ühendriikides, India, Pakistani ja Gaana sõltumatus saavutamine, Nõukogude juutidele emigratsiooniõiguse saamine 1970. aastatel, liikumine tsiviilvalitsuse kehtestamiseks Brasiilias, 1970. ja 1980. aastatel ja aafriklaste majandusliku võimu kasv Lõuna-Aafrikas tänu streikidele, aafriklaste ametiühingute organiseerimisele ja majandusboikottidele 1970. ja 1980. aastatel.

Sõna "edu" kasutatakse siin ühe konfliktis osaleva poole jaoks oluliste eesmärkide saavutamise tähenduses. See on täiesti sõltumatu võimest põhjustada vastasleeris ohvreid ja purustusi. Mõiste "läbikukkumine" tähendab, et olulisi eesmäärke ei saavutatud. Nagu muud laadi konfliktide korralgi, tuleb siin muidugi ette ka osalist edu ja osalist läbikukkumist.

Lisaks edu või läbikukkumise mõõtmisele eesmärkide saavutamisel tuleks vaadelda veel kaht tegurit. Need on 1) võitlevate gruppide absoluutse ning suhtelise võimu suurenemine või vähenemine ja 2) muudatused iga grupi ja tema eesmärkide laiemas mõjus ja nende toetamises. Need tegurid võivad tulevikus aidata kaasa seni lahendamata küsimuste lahendamisele, millega võib kaasneda või mitte ka varasema vägivallatu võitluse algsete eesmärkide täitumine.

Vägivallatu tegevuse läbikukkumise võivad põhjustada seda meetodit rakendava grupi nõrkused, eelkõige, kui grupp ei täida efektiivsuse saavutamiseks vajalikke olulisi rõudeid ja tegutseb viisil, mis õhnestab meetodi toimimist, samuti võib toimuda allaandmine või vägivalla kasutuselevõtmine repressioonide ohu puhul, või tõhusa strateegia ning taktika väljatöötamise ja rakendamise vajaduse eiramine. Need tegurid sarnanevad teguritega, mis põhjustavad lüüasaamise samuti sõjalise tegevuse korral, välja arvatud tõik, et vägivallatu võitluse puhul ei pruugi vastase sõjalise võimsuse ülekaalul olla nii suurt tähtsust.

Kui vägivallatu võitlust läbiviival grupil puudub piisav sisemine tugevus, otsusekindlus, võimed ja muud omadused, mis teevad vägivallatu tegevus tõhusaks, siis ei päästa asja, kui korratakse fraase ja sõnu nagu "vägivallatu". Miski ei asenda vägivallatu tegevuse rakendamise

puhul tõelist jõudu ja osavust. Kui vägivalda mitte kasutaval grupil ei ole neid omadusi piisaval määral, siis vaevalt see grupp vastast võidab.

Aga teiselt poolt, kui vägivaldatud võitlejad on otsusekindlad, kasutavad valitud strateegiat ning taktikat arukalt, tegutsevad oma tirituse heaks osavalt, täidavad meetodi eduks vajalikke tingimusi ja suudavad repressioonidest hoolimata vastu pidada, on võit võimalik. Sellisel edul on tõenäoliselt olulisi eeliseid võrreldes eduga, mis saavutatakse vägivalda kasutades. Eeliste hulka kuulub eesmärkide täielikum ja püsivam saavutamine, õiglasemad võimusuhted, suurem mõistmine ja vahest isegi austus endiste võistlejate poolte vahel ja suurenenud võime kaitsta saavutusi tulevaste ründajate või survevaldajate eest.

Neljast I peatükis esitatud olulisemast näitest olid vastupanu Kappi putšile ja riigipöördekatsele Alžeerias mõlemad täiesti edukad. Lõua sai nii katse haarata kontroll riigiparaadi üle kui ka püüd kehtestada uus valitsus ning poliitika, kusjuures vandenõulaste pingutused lihtsalt purunesid vastu vägivaldatut vastupanu.

Võitlus Ruhris Prantsuse-Belgia invasiooni ning okupatsiooni vastu andis nii häid kui ka halbu tulemusi, ja sedagi mõne aja möödudes. Vägede väljaviimine ei toimunud kohe vastuseks vägivaldlatule vastupanule, vaid alles pärast vastupanu nõrgenemist ja lõpetamist Saksa valitsuse poolt. Teiselt poolt aga viidi invasioonijõud lõpuks siiski välja ja Reinimaad ei eraldatud Saksamaast. Tänu rahvusvahelisele sekkumisele Suurbritannia ja Ameerika Ühendriikide poolt jätkusid Saksa reparatsioonimaksud, kuid tugevasti vähendatud määral, mis oli lähedane sellele, mida Saksamaa suutis maksta. Poincaré valitsus, kes oli invasiooni alustanud, tunnistas eesmärkide saavutamise läbikukkumist. Valitsuse hingel olid sellised jõhkrad repressioonid, mis panid paljusid prantslasi kaasa tundma sakslastele, kes õige hiljuti olid olnud sõjas nende vaenlased. Poincaré valitsus sai järgmistel valimistel lõua.

Tšehhoslovakkia juhtum kujutas endast lõppkokkuvõttes lõllasaamist. Aprillis 1969 eemaldati Dubčeki reformimeelne grupp Kommunistliku partei juhtkonnast ja valitsusest ning asendati järeleandlikuma Husaki juhtkonnaga. Kuid hoolimata isegi eespool käsitletud kompromissist Moskva läbirääkimistel, kulus nõukogulastel kaheksa kuud muudatuse saavutamiseks, seda mõne päeva asemel, mida nad väidetavalt ette nägid. Oluline on see, et nõukogulased, keda toetas poolemiljoniline sõjavägi, pidid otseselt sõjategevusest minema üle aeganõudvamatele poliitilistele manipulatsioonidele, töötades koos Tšehhoslovakkia Kommunistliku Partei liikmetega, kes neid toetasid, ja saavutades lähe piiratud võidu teise järel. Lõpuks oli juhtkonna kokkuvarisemine Nõukogude ultimaatumi ähvardusel (mis esitati aprillis pärast venelastevastaseid väljaastumisi, mis võisid olla lavastatud) vastupanu lõllasaamises olulisem tegur, kui rahva tahte või vastupanuvõime kadumine. Majanduslikud ja poliitilised kulud olid mõlema poole jaoks olnud kõrged. Oluline on aga, et mõlemad pooled olid pääsenud kõrgest hinnast, mida hukkunute ja purustuste näol tulnaks paratamatult maksta, kui Tšehhoslovakkia oleks avaldanud sõjalist vastupanu. Tšehhide ja slovakkide heidutamine ning nende illusioonide purunemine olid samuti osa hinnast, mis tuli maksta. Kuid rahvas jäi püsima ja tema au ei olnud kannatada saanud, nii oldi hiljem jälle suutelised liikuma suuremate inimõiguste ning demokraatlike vabaduste poole. Ja tõesti, 1989. aasta lõpus sundisid tšehhid ja slovakiid massilise protesti ja vastupanu abil üheparteilise kommunistliku valitsuse kokku varisema. Varem vangistatud dissident Vaclav Havel sai presidendiks ja kunagi võimult kõrvaldatud Alexander Dubček valiti Rahvusliku Parlamendi esimeheks.

Mõnikord on vägivaldlatu tegevuse tulemuseks olnud "viik" või mingi vahepealne lahendus, millel on lepituse tunnuseid. Indias toimusid 1930.-1931. aasta sõltumatuse kampaania lõpul läbirääkimised India Rahvuskongressi esindava Mohandas Gandhi ja Briti valitsust esindava asehaldur lord Irwini vahel. Tulemust tuntakse Gandhi-Irwini paktina. Selles oli sätteid, mida peeti soodsaks nii Briti kui India poolele, ehkki see mingil juhul ei tähistanud India võitu.

Teistel juhtudel võib saavutada täielikuma, ehkki ikkagi mittetäieliku võidu. Siis võib võitlus lõppeda läbirääkimistega ja formaalse kokkuleppega. Mõnedel juhtudel võivad vastased ilma

formaalse lahendusega lihtsalt läbi viia vägivallatu grupi poolt nõutud muudatusi või soostuda nendega. Siis võib vastane isegi eitada seda, et poliitika muutmisel on midagi tegemist vastupanuga. Aärmuslikel juhtudel võib vastase režiim täielikult kokku variseda või laguneda, sest temalt on, nagu juba märgitud, ära võetud võimuallikad.

Lõppkokkuvõttes on vägivallatu võitluse kõige olulisem tulemus tõenäoliselt see mõju, mida ta avaldab tülilisimuste lahendamisele, gruppide teineteisesse suhtumisele ja võimu jagunemisele võistlevate gruppide vahel ning ka nende siseselt. Aärmuslikemates olukordades mõõdetakse vastuvõetavaid tulemusi üksnes drastiliste muudatustega vastase poliitika või valitsussüsteemi olemuses või selle täieliku lüüasaamise või kokkuvarisemisega. Viimane kehtib eriti sel juhul, kui on tegemist äärmuslike survestseemide või diktatuuridega ning sisemise võimu anastamise või rahvusvahelise agressiooni katsetega.

Muudatused võitlusgrupis

Osalemine vägivallatus tegevuses avaldab tõenäoliselt mitmelaadset olulist mõju selles osalevatele inimestele. Nagu grupid, kes on seotud muud laadi konfliktidega, muutub vägivallatu tegevusega seotud grupp ühtsemaks, tema sisemine koostöö paraneb ja tema solidaarsustunne süveneb.

Osalemine vägivallatus tegevuses ühelt poolt nõuab ja teiselt poolt toob kaasa olulisi muudatusi vägivallatu grupi psüühikas ja suhtumises. Siia kuuluvad suurenenud eneseaustus, enesest lugupidamine ning enesekindlus ja vähenenud hirm ning allaheitlikkus. Vägivallatul tegevusel paistab olevat spetsiifilisi omadusi, mis aitavad sellele kaasa. Kui inimesed õpivad seda meetodit tundma ja omandavad kogemusi selle kasutamisel, siis saavad nad ühtlasi enam teadlikuks oma võimust ja nende usk oma võimesse sündmuste käiku mõjutada suureneb. Kui vägivallatu võitlust viiakse läbi piisavalt kompetentselt, kasvab ka osalejate oskus strateegiat ning taktikat formuleerida ja rakendada, süveneb võime säilitada vägivallatu distsipliini võitluse käigus ja pidada rasketel perioodidel vastu. Tõenäoliselt kasvab ka vastupanu osutava ühiskonna sisemine tugevus ja võimukeskuste visadus.

Need muudatused vastupanu osutajais, konfliktgrupis ning ühiskonnas tervikuna avaldavad olulist mõju vastasele ja sündmuste käigule. Need on just seda laadi muudatused, mis on kahjulikud igasugusele diktatuurile, olgu see siis kodu- või võõramaist päritolu.

Isegi diktatuuri vastu

Aristoteles juhtis tähelepanu sellele, et tšrann "tahab, et tema alamatel puuduks vastastikune usaldus, puuduks võim ja neil oleks vähe sõdikust". See on just vastupidine olukorrale, mille loob osalemine vägivallatus võitluses, nagu üks juhtum teise järel on näidanud. Aristoteles jõuab järeldusele, et hoolimata abinõudest, mida tšrannid kasutavad oma alluvate ilmajätmiseks neist võimetest ja selleks, et neid tunnustataks kui heatahtlikke valitsejaid, on oligarhia ja tšrannia eluiga lühemad kui mistahes teisel riigikorral. Kui sajadite jooksul ja eriti viimastel aastakümnetel oleks sellele mõttele rohkem tähelepanu pööratud, mõistaksime me nüüd sügavamalt diktatuuride suhteliselt lühikese kestuse põhjusi. Seda mõistes oleksid inimesed võinud edasi uurida, kuidas diktatuuride nõrkusi süvendada. Kui seda oleks tehtud, on tõenäoline, et inimkond oleks palju kaugemale arendanud võimet takistada ja purustada diktatuuri ja survet, samuti võinud saavutada ja säilitada vabadust ja õiglust.

Diktatuureid ei ole nii kõrvõimsad, kui nende juhid tahaksid meid uskuma panna. Diktatuuridel on hoopis sisemisi nõrkusi, mis muudavad nad ebatõhusaiks, vähendavad nende kontrollimehhanismide põhjalikkust ja piiravad nende eluiga. On kindlaks määratud vähemalt 17 sellist nõrkust. Siia kuuluvad sfsteemi funktsioneerimise rutiinseks muutumine, ideoloogia

erosioon, altpoolt valitsejateni jõudev puudulik või ebaõige informatsioon, süsteemi kõikide aspektide toimimise ebaefektiivsus, sisekonfliktid juhtkonnas, haritlaste ja üliõpilaste rahutus, apaatne või skeptiline rahvas, regionaalsete, klassi-, kultuuriliste või rahvuslike erinevuste rõhutamine, poliitilise politsei või sõjaliste jõudude konkureerimine valitsevate gruppidega, otsuste langetamise liigne kontsentreerimine ja kõigi valitsuste ees seisev probleem tagada kogu rahva usaldusväärne koostöö ja alluvus.

Arvukad esinevad nõrkused saab välja selgitada ning keskendada vastupanu neisse "mõradesse kaljus". Sellise ülesande täitmiseks sobib vägivaldatu võitlus märksa paremini kui vägivald.

Nagu ajalugu näitab, on vägivaldattu tegevust kasutatud võitluses diktatuuride, isegi väga äärmuslike vastu protestide, vastupanu, ülestõusude, lõhestamise ja revolutsioonide vormis. See on toimunud Ladina-Ameerikas ja Aasias, natside poolt okupeeritud maades, kommunistide poolt valitsetavais Ida-Euroopa maades, Nõukogude Liidus ja Hiinas.

Tingimused vägivaldatuks võitluseks olid neil juhtudel rasked mitte üksnes repressiivsete poliitiliste olude tõttu. Selle tehnika piiratud tundmine, ettevalmistuse puudumine ja peaaegu täielik väljaõppe puudumine on raskusi tugevasti suurendanud. Lisaks on vägivaldattu tegevust tavaliselt kasutatud suure segaduse oludes ja ootamatute kriiside ning tuntud terrori ähvardusel.

Fakt, et vägivaldattu võitlus on minevikus toimunud, annab alust arvata, et seda kasutatakse tulevikus jälle. Isegi tulevased tšranniks püüdledjad ei suuda end iialgi vabastada sõltuvusest ühiskonnast, mida nad valitseda tahaksid.

Ilmselt on vägivaldattu võitlusel tulevikus sedavõrd rohkem edu, kui võrd osavõtjad tunnevad neid nõudmisi ja strateegilisi põhimõtteid, mis muudavad selle tehnika tõhusamaks. Suuremate teadmiste ja ettevalmistusega läbiviidud võitlus ei tohiks olla nii raske, kui olid improviseeritud juhtumid minevikus. Kuid need arvukad probleemid, mis on seotud sellise võitluse läbiviimisega ja strateegia väljatöötamisega, mida inimesed saaksid kasutada end hästi sisse seadnud diktatuuri lõhkumiseks, nõuavad pakiliselt hoolikat uurimist. Sadade meelevaldajate tapmine 1989. aasta juunis Hiinas tuletab meelde, et kõik diktatuurid ei lange kergesti, seda isegi siis mitte, kui rahvas keeldub massiliselt neid tunnustamast.

Seepärast on vägivaldattu võitluse alaste teadmiste ammutamine ja levitamine, vastupanuprobleemide lahendamine, arukate strateegiate väljatöötamine ja ettevalmistus- ning välajõppeprogrammide algatamine olulised koostisosad postmilitaarse kaitsepoliitika väljatöötamisel, see on poliitika väljatöötamisel, mis võib nii ära hoida sise- ja välisrõnnakuid ja nende eest kaitsta kui ka takistada uute diktatuuride kehtestamist mistahes vormis.

Märkusi

Vägivaldattu võitluse olemuse täieliku ülevaate ja analüüsi koos tõendite ja dokumentatsiooniga käesolevas peatükis esitatud analüüsi ja järelduste tarvis leiata raamatust Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action* (Boston: Poster Sargent, 1973), lk. 63-817. See raamat sisaldab tunnusjoonte, meetodite ja dõnaamika, sealhulgas poliitilise dõudõitsu ning kolme muudatuste mehhanismi analüüsi. "Lagundamise" ja "vægivaldattu sunni" eristamine toimus pärast selle raamatu avaldamist.

Enamik III peatükis lühidalt esitatud näiteid on võetud raamatust *The Politics of Nonviolent Action*. Juhul kui käesolevas peatükis ei ole eri viidet käsitletavale näitele, on viidatud raamatu *The Politics of Nonviolent Action* (edaspidi TPONA) indeksile ja joonealustele märkustele. Siin viitame sellele raamatule andes lehekõlje numbri ja viite numbri, et saaks algallika kergemini leida. Mõnikord on siin siiski antud täielik viide originaalallikale. Viidete järjekord on siin sama, mis tekstis.

Salvadori juhtumi ülevaade vt. Patricia Parkman, *Nonviolent Insurrection in El Salvador: The Fall of Maximiliano Hernández Martínez* (Tucson: University of Arizona Press, 1988).

Lõhiülevaade Guatemala juhtumi kohta vt. TPONA, lk. 90-93.

Ungari kirjanike memorandum vt. TPONA, lk. 125, nr. 33.

Demonstratsioon naiste hääleõiguse kaitseks vt. TPONA, lk. 126, nr. 39.

Bulgaaria juutide tegevus vt. TPONA, lk. 153, nr. 178. Allikaks on Matei Yulzari, "*The Bulgarian Jews in the Resistance Movement*," rmt.-s Yuri Suhl, *They Fought Back: The Story of Jewish Resistance in Nazi Europe* (New York: Crown Publishers, 1967), lk. 277-278.

Brasiilia meelevalduste allikas on Maria Elena Alves, loeng Harvardi Ülikool, Center for International Affairs, Program on Nonviolent Sanctions, 16. märts 1986.

Tšehhi ajalehtede boikott vt. TPONA, lk. 222, nr. 21 ja Josef Korbek, *The Communist Subversion of Czechoslovakia 1938-1948* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1959).

Infot Ida-Berliini demonstratsiooni kohta leiata ajalehest *New York Times*, 5. november 1989, lk. 1. Praha demonstratsiooni kohta vt. *New York Times*, 26. november 1989, lk. 1.

Kahetunnise üldstreigi kohta Tšehhoslovakkias vt. *New York Times*, 28. november 1989, lk. A1.

Riikliku julgeoleku peakorterit "rahvakontrolli" kohta Leipzigi vt. *Die Zeit* (Hamburg), 22. detsember 1989, lk. 6.

Viide McCarthyle paralleelsete valitsusasutuste kohta on Ronald McCarthy, "Resistance, Politics and the Growth of Parallel Government in America, 1765-1775", rmt.-s Walter Conser, Ronald M. McCarthy, David Toscana, Gene Sharp (toim.), *Resistance, Politics and the American Struggle for Independence, 1765-1775* (Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers, 1986), lk. 498. Kogu peatükk, lk. 472-524, on samuti selle teemaga seotud. Vt. samas raamatus ka David Ammerman, "The Continental Association: Economic Resistance and Government by Committee", lk. 225-277.

Paralleelvalitsuse kohta vt. veel TPONA, lk. 423-433.

Vene 1905. aasta revolutsiooni kohta vt. Sidney Harcave, *First Blood: The Russian Revolution of 1905* (New York, Macmillan, 1964 ja London: Collier-Macmillan, 1964); Solomon M. Schwartz, *The Russian Revolution of 1905: The Workers' Movement and the Formation of Bolshevism and Menshevism*, tõlk. Gertrude Vakar, eessõna kirjutanud Leopold H. Haimson (Chicago ja London: University of Chicago Press, 1967), eriti vt. lk. 129-195. Vt. ka Richard Charques, *The Twilight of Imperial Russia* (London: Phoenix House, 1958), lk. 111-139; Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union* (New York: Random House, 1960 ja London: Eyre & Spottiswoode, 1960), lk. 63-70 ja 75; Hugh Seton-Watson, *The Decline of Imperial Russia, 1855-1914* (New York: Frederick A. Praeger ja London: Methuen & Co., 1952), lk. 219-260; Bertram D. Wolfe, *Three Who Made a Revolution* (New York: Dial Press, 1948 ja London: Thames and Hudson, 1956), lk. 278-336; ja Michael Prawdin, *The Unmentionable Nechaev: A Key to Bolshevism* (London: Allen and Unwin, 1961), lk. 147-149.

Vene 1917. aasta Veebruarirevolutsiooni kohta vt. eriti George Katkov, *Russia 1917: The February Revolution* (New York: Harper & Row, 1967).

Taani illegaalsete ajalehtede kohta vt. Jeremy Bennett, "The Resistance Against the German Occupation of Denmark 1940-45", rmt.-s Adam Roberts (toim.), *Civilian Resistance as a National Defence* (Harmondsworth, England ja Baltimore, Md.: Penguin Books, 1969), lk. 200.

Ungari 1956.-1957. aasta revolutsiooni kohta vt. näit. *Report of the Special Committee on the Problem of Hungary* (New York: United Nations, General Assembly Official Records, Eleventh Session, Supplement No. 18-A/3592, 1957). Tõõliste nõukogude kohta vt. eriti Hannah Arendt, *On Revolution* (New York: Viking Press ja London: Faber & Faber, 1963).

Poola liikumise kohta alates 1980. aastast vt. näit., Nicholas Andrews, *Poland, 1980-1981: Solidarity Against the Party* (Washington, D.C.: National Defence University Press, 1985); Madeleine Korbel Albright, *Poland: The Role of the Press in Political Change* (New York:

Praeger, 1983); Timothy Garton Ash, *The Polish Revolution: Solidarity 1980-1982* (London: Jonathan Cape, 1983); Ross A. Johnson, *Poland in Crisis* (Santa Monica, Ca.: Rand Corporation, 1982) Leopold Labedz and the staff of *Survey* magazine (toim.), *Poland Under Jaruzelski* (New York: Charles Scribner's Sons, 1984); ja Jan Joseph Lipski, *KOR: A History of the Workers' Defence Committee in Poland, 1976-1981* (Berkeley, Los Angeles ja London: University of California Press, 1985).

Kartmatuse tähtsuse kohta juutide päästmisel Prantsusmaal vt. TPONA, lk. 549, nr. 105. Algallikas on Gerald Reitlinger, *The Final Solution: The Attempt to Exterminate the Jews of Europe 1939-1945* (New York: A.S. Barnes, 1961), lk. 328.

Kartmatuse kohta Montgomerys Alabama osariigis ja Martin Luther King Jr. tsitaat vt., TPONA, lk. 548, nr. 100-101.

Sõjaväetankide blokeerimise kohta Manilas vt. Monina Allarey Mercado (toim.), *People Power. The Philippine Revolution of 1986. An Eyewitness History* (Manila: James B. Reuter, S. J. Foundation, 1986), 5. pt.

India kampaania kohta aastatel 1930-1931, sealhulgas Dharasana sündmuste kohta vt. Gene Sharp, *Gandhi Wields the Weapon of Moral Power: Three Case Histories*, eessõna Albert Einsteinilt (Ahmedabad: Navajivan Publishing House, 1960), lk. 37-226, ja S. Gopal, *The Viceroyalty of Lord Irwin, 1926-1931* (London: Oxford University Press, 1957), lk. 54-122.

Seni ei ole veel tehtud tõsiseid võrdlevaid statistilisi uuringuid ohvrite rohkuse kohta erinevat laadi vägivaldsetes konfliktides ja juhu, kui üks pooltest kasutab vägivaltatut võitlust. Lühidalt käsitletakse seda TPONA-s lk. 583-586, kuid see on ebapiisav. Hajutatud andmed vägivaldsetes konfliktides surma ja haavata saanute kohta näitavad võrrelduna andmetega samasuguse vägivallatu võitluse kohta, nagu neid on käsitletud käesolevas raamatus, et erinevused ei ole mitte üksnes suured, vaid seda järjepidevalt. Loodame, et keegi võtab varsti sellise võrdleva uuringu ette ning võtab seejuures arvesse mitmesuguseid tegureid, sealhulgas konflikti haaret, sellesse segatud inimeste arvu, režiimi ja rahva iseloomu, vaidlusküsimusi jms.

Soome vastupanu kohta vt. TPONA, lk. 593-594, nr. 93. Originaalviide on William Robert Miller, *Nonviolence: A Christian Interpretation* (New York: Association Press, 1964), lk. 247.

Vägivalda mittekasutavate meeleavaldajate represseerimise kohta Prahast vt. *New York Times*, December 15, 1989, lk. A17.

1924.-1925. aasta Vykomi satyagraha kohta vt. TPONA, lk. 82-83 ja viited nr. 18-s. Algallikad on Joan V. Bondurant, *Conquest of Violence: The Gandhian Philosophy of Conflict* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1958), lk. 46-52; Mohandas K. Gandhi, *Non-violent Resistance* (New York: Schocken Books, 1967), India väljaanne, *Satyagraha* (Ahmedabad: Navajivan Publishing House, 1951), lk. 177-203; ja Mahadev Desai, *The Epic of Travancore* (Ahmedabad: Navajivan, 1937).

Vägivallatu võitluse strateegiliste põhimõtete sissejuhatav käsitlus on esitatud TPONA-s, lk. 592-510.

Peshawari evakuatsiooni kohta vt. TPONA, lk. 335, 432, 675 ja 747, ning S. Gopal, *The Viceroyalty of Lord Irwin 1926-1931*, lk. 68-69.

Filipiini arvutioperaatorite streigi kohta vt. Mercado, *People Power*, lk. 67, 75-76.

Norra õpetajate vastupanu kohta vt. Gene Sharp, "Tyranny Could Not Quell Them", brošüür (London: Peace News, 1958 ja hilisemad väljaanded).

Ida-Saksa 1953. aasta ülestõusu mõningate aspektide kohta vt. Stefan Brandt, *The East German Rising* (New York: Praeger, 1957) ja Theodor Ebert, "Non-violent Resistance Against Communist Regimes?" rmt.-s Roberts, *Civilian Resistance as a National Defence*, 8. pt.

Ameerika kolooniate koostõst keeldumise liikumise majandusliku mõju kohta vt. Conser et al., *Resistance, Politics, and the American Struggle for Independence*.

Selle kohta, millist majanduslikku mõju avaldas briti kaupade boikoteerimine Indias vt. TPONA, lk. 75-752, nr. 184-189.

Araabia naftaembargo kohta vt. Mohammed E. Ahrari, *The Dynamics of Oil Diplomacy: Conflict and Consensus* (New York: Arno Press, 1980), 6. pt. ja Sheikh Rustum Ali, *OPEC: The Failing Giant* (Lexington, Ky.: University Press of Kentucky, 1986), 5. pt.

Tsitaat Kappi putši vastase streigi kohta on S. William Halperin, *Germany Tried Democracy: A Political History of the Reich from 1918 to 1933* (Hamden, Conn.: Archon Books, 1963 [1946]), lk. 179-180.

Üldstreikide keelustamise kohta natside poolt vt. TPONA, lk. 532, nr.43. Algsiide on Jacques Delarue, *The Gestapo: A History of Horror* (New York, William Morrow, 1964), lk. 8.

Natside hirmu kohta, et sõjaväelased võivad teenistusest lahkuda vt. TPONA, lk. 753, nr. 192. Allikas on Walter Görlitz, *History of the German General Staff, 1647-1945*, tõlk. Brian Battershaw (New York: Praeger, 1962), lk. 319; vt. ka lk. 341. Mässude kohta Ida-Saksa ülestõusu ajal vt. TPONA, lk. 753, nr. 194

Vene vägede distsipliiniprobleemide kohta Tšehhoslovakkias ja neile järgnevate asendamiste kohta vt. Robert Littell (toim.), *The Czech Black Book: Prepared by the Institute of History, Czechoslovak Academy of Sciences* (New York: Praeger, 1969), lk. 212-213.

Aristotelese tsitaadid on raamatust *The Politics*, tõlk. T.A. Sinclair, ümber tõõtanud Trevor J. Sanders (Harmondsworth, England ja Baltimore, Md.: Penguin Books, 1983 [1981]), lk. 227 ja 353.

Fraas "mõrdest kaljus" pärineb Karl Deutschilt. Vt. tema essee, "Cracks in the Monolith", rmt.-s Carl J. Friedrich (toim.) *Totalitarianism* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1954), lk. 308-333.

Diktaatorlike režiimide nõrkuste kohta vt. ka Gene Sharp, "Facing Dictatorships With Confidence", rmt.-s *Social Power and Political Freedom* (Boston: Porter Sargent, 1980), lk. 91-112 ja seal tsiteeritud allikad.

IV peatükk

Elanikele toetuv kaitse

Uue kaitsepoliitika väljaarendamine

TSIVIILELANIKUD on võidelnud rakendades koostööst keeldumist ja vastupanu mitmesuguste eesmärkide nimel alates valimisõiguse saamisest kuni diktaatorite kukutamiseni. Nagu me I peatükis näitasime, on sellist võitlust ka ametliku riigikaitsepoliitikana improviseeritud kujul kasutatud nii sise- kui välisrännaku puhul, näiteks Saksamaal, Prantsusmaal ja Tšehhoslovakkias.

Käesolevas peatükis keskendame tähelepanu sellele, kas - ja kui, siis kuidas - saab elanikele toetuva kaitse muuta tulevasteks aastakümneteks realistlikuks valikuvõimaluseks. On tõenäoline, et meie julgeolekut varitsevad ohud veel pikka aega ning et sõjalistel kaitsevariantidel säilivad olulised piirangud ja puudused nende jaoks, kes tahaksid kaitsta oma vabadust, enesemääramisõigust ja valitud ühiskondlikku süsteemi. Seepärast väärib elanikele toetuv kaitse hoolikat ja põhjalikku analüüsi.

Vaatleme kuidas viimistletumalt kombineerida suuresti erinevaid vägivallatu tegevuse meetodeid, kohandada neid ründaja heidutamise ja riigikaitse spetsiifiliste eesmärkidega ning rikastada nende rakendamist uute teadmiste, ideede, strateegia ja ettevalmistamise abil. Kasutades eeliseid, mille annab täiendav teaduslik uurimistöö, poliitika uurimine, strateegia analüüs, planeerimine ettenägematuteks puhkudeks ja väljaope, peaks olema võimalik töötada edasiseks vaagimiseks välja viimistletud ja järjekindel mitmesuguste strateegiliste variantidega poliitika. Kõige selle lõpptulemusena suureneks elanikele toetuva kaitse tõhusus. Ei tohiks olla liiga raske luua efektiivset jõudu, mis (tagasihoidlike hinnangute järgi) oleks vähemalt kümme korda suurem, kui see, mida on üles näidatud improviseeritud vägivallatu võitluse varasemate kõige võimsamate juhtude puhul.

Käesolevas peatükis visandatakse kaalutletult väljatöötatud postmilitaarne kaitsepoliitika. Kui selline poliitika on paigas ja rakendamiskõlblik, on riigi elanikkond valmis osutama vastupanu kodumaise võimu anastamise ja välisinvasiooni korral. Valmisolek on ülimalt oluline nii selle poliitika heidutus- kui ka kaitsevõime loomisel.

Agressioon maa anastamiseks või genotsiid

Tsiviilelanikele toetuva kaitse planeerimisel on tähelepanu pööramine ründaja eesmärkidele olulise tähtsusega tegur. Tõik, et ründajail võivad olla teatud äärmuslikud eesmärgid nagu oma territooriumi laiendamine või genotsiid, põhjustab sageli elanikele toetuvast kaitsest kui naiivsest ja kasutust poliitikast loobumist. Kuid põhjalik tutvumine sõjalise kaitse võimalustega sellistes äärmuslikes olukordades annab tõsist alust kahelda nende tulemuslikkuses. Tõepoolest, kaitseõda või vägivaldne vastupanu võib soodustada tapatalguid ja abistada ründajaid õigustuste leidmisel. Võidakse näiteks väita, et sellise tegevuse põhjuseks on sõjaolukorrast tingitud vajadus või enesekaitse "terroristliku" tegevuse vastu. Ründajad võivad koguni väita, et nende agressioon ja massilised tapmised olid küll kahetsusväärsed, kuid hädavajalikud ennetavad meetmed, et päästa ennast hävitamisest, mida ohvrid olid kavatsenud.

Sõda näib loovat olukordi, kus suurte alade elanikkonna hävitamiseks mõeldud relvade (nagu mürkgaaside, kemikaalide, bioloogiliste relvade ja neutronpommi) kasutamine on tõenäolisem.

Neid võidakas kasutada ka vägivallatut vastupanu osutavate inimeste vastu, kuid siin näib olevat tõkkeid ning pole teada ka ühtegi juhtu, kus nii oleks toimitud.

Genotsiidi ja territooriumi laiendamise katsete puhul ei ole ründajal ilmselt plaanis pikalt sõltuda rünnatud rahvast ja ühiskonnast ning see võtab rünnatud rahvalt ära olulise kaitsevõitluse hoova. Kuid on ajaloolisi tõendeid, et isegi ründajad, kes kavatsevad hõivata territooriumi oma huvides või kes plaanivad genotsiidi, on vähemalt teatud perioodil vajanud oma ohvrite sõnakuulelikkust ja koguni koostööd.

Selles suhtes väärrib tähelepanu pragmaatilistel kaalutlustel tehtud muudatus, mis toimus 1941. aastast 1944. aastani sakslaste poliitikas Nõukogude Liidu okupeeritud aladel, ja seda sõja ajal. Natsid pidasid Ida-Euroopa ja Nõukogude Liidu slaavlastest elanikkonda alamasse rassi kuuluvaks, kes tuli välja tõrjuda või hävitada, et anda saksa kolonistidele tühhi territoorium, nn. elamisruum (*Lebensraum*). Seetõttu pikka aega Saksa ametnikud isegi ei *püüdnud* saavutada alama rassiga (*Untermenschen*) koostööd. Kuid natside ideoloogilistest seisukohtadest hoolimata tulid mõned Saksa ametnikud ja ohvitserid vastumeelselt järeldusele, et "Ida-alade" üle kontrolli säilitamiseks on vaja selle rahvaga koostööd, keda on kavas hävitada. Alexander Dallin on oma Saksa okupatsiooni käsitlevas uurimuses viidanud paljudele sellistele juhtudele. Näiteks teatab Dallin, et Valgevene kindralkomissar Wilhelm Kube tegi 1942. aastal vastumeelselt järelduse, et Saksa väed ei suuda ilma rahva toetust nõutamata tõhusat kontrolli teostada. Dallin tsiteerib 1942. aastal Saksa sõjaväejuhtide poolt Nõukogude Liidus tehtud avaldust: "Olukorra tõsidus teeb ilmselgelt hädavajalikuks positiivse koostöö elanikkonnaga. Venemaad saavad võita ainult venelased." Kindral Harteneck kirjutas 1943. aasta mais: "Me saame valitseda tohutuid Vene avarusi, mis me vallutanud oleme, üksnes nendel elavate venelaste ja ukrainlastega, mitte iialgi aga vastu nende tahtmist."

Genotsiidikatsete puhul võib hästi ettevalmistatud koostööst keeldumise kampaania suurendada rahva kontrollimise probleeme vahepealsetel perioodidel, enne kui genotsiid suudetakse toime panna, ja sellega aeglustada protsessi. Tühja maad taotlevate ründajate puhul võib selline vastupanu takistada kõnesoleva territooriumi kontrollile allutamist. Samuti võib ka mitut laadi vägivallatu vastupanu mõjutada nende inimeste valmisolekut käsku täita, kes peavad massilisi tapmisi toime panema. Kui levivad teated tapatalgute plaanist või nende alustamisest, võib jääda aega nõutada abi kavandatu vältimiseks agressori kodumaa elanikelt, teistel valitsustelt ja rahvusvahelistelt organitelt. Kahjuks aitavad tapmistehnika uemad vormid agressoril kiirendada genotsiidiprotsessi, kui sellega kord juba algust on tehtud.

Sellest hoolimata tuleb jätkata taoliste metsikuste ennetamise ja ohjeldamise poliitika uurimist ja arendamist, tuleb ära hoida ka abitult fatalistlik suhtumine. Uurimistöö ja analüüsi käigus tuleks tähelepanu pöörata ainulaadsetele probleemidele, mida vägivallatu võitlus sellistes olukordades kaasa toob. Siinkohal pole võimalik neid käsitleda. Tuleks aga märkida, et juutide massilisele hävitamisele osutati mõningase eduga iga laadi vägivallatut vastupanu nii Saksamaal kui natside liitlasmaades ja nende poolt vallutatud riikides. Selle kohta, kuidas ennetada genotsiidi ja teisi massitapmisi ning nendele lõpu teha, on veel palju õppida.

On oluline mõista, et territooriumi laiendamise ja genotsiidi siht esineb vaid ilmse vähemuse puhul olukordadest, kus on vaja kaitset. Enamikul sisemise võimu anastamise ja välismaise sõjalise agressiooni juhtudest on teistsugused eesmärgid. Seepärast ei sõltu tsiviilelanikele toetuva kaitse edu või läbikukkumine sellest, kuidas otsustatakse äärmuslike juhtude üle. Mistahes meetmed lõpuks sellistes olukordades tarvilikud leitakse olevat, võib välja arendada tõhusa elanikele toetuva kaitse, takistamaks sisemist võimuanastamist ja võõramaist invasiooni ning okupatsiooni. Ja just neid palju tavalisemaid olukordi käsitleme ka selle peatüki ülejäänud osas.

Ründaja nägemus sihtidest ja edust

Nii sisemise võimuanastamise kui ka välisinvasiooni puhul tahetakse saavutada teatud eemärke. Sisemise võimuanastamise puhul riigipöörde abil või võimu ülevõtmisega ametnike poolt võib sihiks olla usurpeerimist juhtivale üksikisikule või grupile suurema võimu kindlustamine või ka kaugemaleulatuvate poliitiliste, majanduslike või ideoloogiliste eesmärkide saavutamine. Enamik välisinvasiooni ja -okupatsiooni juhtudest pannakse toime sellistel eesmärkidel nagu nuku- või sõltlasvalitsuse kehtestamine, territooriumi annekteerimine ilma rahvastikku kahjustamata, majanduslik ekspluateerimine, teatud tooraine saamine, ideoloogia või religiooni levitamine uue rahvastiku hulgas, arvatava sõjalise ohu likvideerimine või ennetamine ja sõjavarustuse või vägede transportimine kolmanda maa ründamiseks.

Kõigi sise- või välisrännakute edust nende eesmärkide saavutamisest. Järelikult on tõenäoline, et sellised rännakud on pigem ratsionaalselt planeeritud aktsioonid kui spontaansed vihapursked või massihävitustöö sihitud demonstratsioonid. Näiteks oli Belgia Ruhri-invasiooni eesmärk tagada reparatsioonimaksete kokkuleppekohane tasumine ja Reinimaa eraldamine Saksamaast. Nõukogude Liit tahtis 1968. aastal taastada Tšehhoslovakkias jäiga kommunistliku sõsteemi. Sisemise võimuanastamise puhul on alati eemärk saada lahti endisest valitsusest ja panna asemele uus, et kontrollida riigiparaati ja ühiskonda, nagu see oli ka Kappi putši ja Prantsuse kindralite riigipöördekatse puhul. Kui ründajad oma eemärke ei saavuta, on nad kaotanud. Seetõttu peavad nad arvestama, kuidas eemärke saavutada.

Et kindlustada suurema osa või kõigi oma eesmärkide saavutamine, peavad ründajad okupeeritud maad ka valitsema. Ehkki poliitiline kontroll iseenesest ei ole esmane eesmärk, on see vajalik samm teiste sihtide saavutamise suunas. Majanduslik ekspluateerimine, materjalide transport, ideoloogia pealesurumine, elanike evakueerimine - need kõik nõuavad rünnatud maa elanike ja institutsioonide ulatuslikku koostööd ja abi. Üksnes riigi territooriumi kontrollimisest ei piisa. Ründajad peavad kontrollile allutama ka selle riigi rahva ja institutsioonid. Vastupanu osutava rahva kontrollile allutamise kulud võivad suuresti mõjutada potentsiaalse ründaja otsust, kas rünnata või mitte.

Tavaliselt arvestavad potentsiaalsed ründajad, millised on väljavaated soovitud eesmärkide saavutamiseks, et otsustada, kas tulud on arvatavaid kulusid väärt. Kui šansid edu saavutada on väikesed ja kulud suured, siis potentsiaalsed ründajad tõenäoliselt ei ründa. Neid on heidutatud.

Ründaja heidutamine elanikele toetuva kaitsega

Heidutamine ei ole seega lahutamatu seotud sõjaliste vahenditega ja veelgi vähem tuumapotentsiaaliga. Ründaja heidutamine võib toimuda rangelt vägivallatuid vahendeid kasutades.

Kas ja mil määral tsiviilelanikele toetuv kaitse suudab mingis olukorras rünnakut ära hoida, sõltub kahest peamisest tegurist: 1) ühiskonna *tegelikust võimest* takistada ründajaid oma eemärke saavutamast ja teha see vastuvõetamatult kulukaks (üksinda või koos teistega) ja 2) sellest, kuidas potentsiaalsed ründajad *rajuvad* selle ühiskonna võimet takistada neil eemärke saavutamast ning teha see kulukaks.

Vaadeldgem neid tegureid lähemalt. Vastupidiselt sõjalistele vahenditele, ei saavutata tsiviilelanikele toetudes ründaja heidutamist ähvardusega kutsuda esile massilisi füüsilisi purustusi ja ohvreid ründaja kodumaal. Pigem saavutatakse rünnaku ärahoidmine siis, kui ründaja tajub, et rünnata ühiskond suudab teda takistada eemärke saavutamast ning sundida talle peale liigsed kulud. Siinjuures kuuluvad kulude hulka ründaja režiimile tekitatav kahju tema kodumaal (sisemine rahulolematuse ja lõhenemine), rahvusvahelises ulatuses (diplomaatilised ja

majanduslikud kulud) ja rünnatud riigis endas (eesmärkide saavutamise tõkestamine, tõhusa poliitilise kontrolli takistamine ja ründaja vägedes, funktsionäride seas ning rahva hulgas rahulolematuse tekitamine). Teiste sõnadega: *elanikele toetava kaitse heidutamise võime sõltub otseselt tegelikust kaitsevõimest*. See on vastupidine heidutamise võimele, mille loovad nii tuumarelv kui ka tavarelvastus, mis tänapäeval on sageli suutelised tõhusaks *kättemaksuks* pärast rünnakut, kuid suudavad harva rünnaku eest *kaitsta* (st. kaitsta oma rahvast, elulaadi ja institutsioone). Sõjaline relvastus, mida tuleks kasutada, on liiga suure purustava jõuga, et pakkuda tsiviilühiskonnale kaitset.

Lisaks esialgsele uurimisele, poliitika väljatöötamisele ja hindamisele ning selle rakendamise võimalikkuse uurimisele on vaja kahte olulist elementi, loomaks kodanikukaitsele toetuvat ründaja heidutamise võimet. Esimene neist elementidest on kogu elanikkonna ja tema institutsioonide intensiivne ettevalmistamine ja väljaõpetamine. Mõnikord võivad sellise ettevalmistamisega kaasned institutsionaalsed ja ühiskondlikud muudatused (Üldiselt võimu suurema detsentraliseerimise ja üksikisikutele, gruppidele ning institutsioonidele suurema vastutuse andmise suunas). Nende muudatuste eesmärk on ühiskonna paindlikkuse, enesekindluse ja vastupanuvõime suurendamine. Siia kuulub kaitsjate suutlikkus takistada ründajaid poliitilist kontrolli konsolideerimast ja nende võime mitte lasta ründajail mingeid teisi eesmärke saavutada. Kaitsevõime juurde kuulub ka suutlikkus ründajate kulud drastiliselt suurendada ja mitmekordistada ründajale tekitatavaid kodumaiseid ning rahvusvahelisi probleeme.

Teine nõue on luua programm, mille abil tehakse kõigile võimalikele ründajatele teatavaks oma võimas kaitsevõime, mida uue kaitsepoliitika raames saab mobiliseerida. Kui on olemas tõeliselt võimas ja hästi ette valmistatud kaitsevõime, siis suurendab avalikustamine - mitte lihtsalt avameelsus - selle poliitika heidutavat efekti nii sisemise võimuanastamise kui ka välisinvasiooni puhul.

Ründaja heidutamine on oluline osa palju laiemast ümberveeni protsessist, nagu I peatükis märgitud. Siia kuuluvad veel ratsionaalse väitlemise, moraalse apelleerimise, kõrvalejuhtimise ja mitteprovotseeriva poliitika mõjud. Kui mingi riik tahab ära hoida rünnakuid, oleks kasulik, kui ta lisaks oma tsiviilelanikele toetava heidutamise võime ülesehitamisele leiaks tunnustust ja poolehoidu ka teiste maade elanikelt. Tulemusi võib saavutada positiivse arusaamise loomisega sellest, milline selle maa ühiskond on või saab olema, abiks võib olla ka välissuhete laad. Niisuguste meetmete hulka kuuluvad teatud liiki välisabi, päästetegevus erakorralistes olukordades ja muud positiivsed välissuhted. Sellise poliitika rakendamise tulemusiks võib olla, et kodanikukaitset kasutavate maade suhtes on vähem vaenu ja rohkem head taht. Ehkki selline poliitika ei pruugi olla otsustava tähtsusega, võib see teatud juhtudel vähendada rünnakuvõimalusi. Sellisest poliitikast üksi aga vaevalt piisab. Tähtis on ka piisav võime ühiskonda kaitsta, kui seda kõigest hoolimata rünnatakse.

Tsiviilelanikele toetuv *tulevikku suunatud strateegia* on teatud olukordades võimalik lisaabinõu võõramaise rünnaku ärahoidmisel. Sellist strateegiat võib rakendada niisuguste rünnakute puhul, millega püütakse saavutada teatud spetsiifilisi eesmärke, isegi selliste puhul, mille eesmärk on kontrollida vaid piiratud osi territooriumist (nagu mereväebaase, lennuvälju, maapõuevarade kaevandamist jms.), kus elanikele toetava kaitse tavapärase strateegia tõhusus oleks kaheldav. Sellisel puhul võiks elanikele toetuv kaitse levitada teadmisi ja praktilisi kogemusi selle kohta, kuidas rahulolematud grupid agressori kodumaal (või teistes okupeeritud riikides) võiksid osutada efektiivset vägivaltatut vastupanu ja isegi viia läbi massilisi vastuhakuaktsioone. Seda võiks teha raadio, televisiooni, telefoni, trükkide, kirjade, kassetide ja video vahendusel. Vastupanu ja ülestõusud kodus ei loo soodsaid tingimusi vägede ja funktsionäride paiskamiseks välismaale, et võidelda hästi ettevalmistatud ja kaitseks meelestatud riigiga.

Ühegi potentsiaalset ründajat heidutava meetme puhul, olgu see sõjalise või tsiviiliseloomuga, ei ole garantiid, et see tõesti paneks ründaja meelt muutma. Seepärast on oluline olla valmis tegutsema selle võimaliku läbikukkumise korral. Vastupidiselt sõjalistele vahenditele sõltub tsiviilelanikele toetava kaitse rünnaku ärahoidmisvõime otseselt tema *kaitsevõimest*. Erinevalt tuumapotentsiaaliga heidutamisest ei too elanikele toetava kaitse heidutusmeetmete läbikukkumine kaasa lõplikku hävingut, vaid tõelise kaitsevõime esmakordse rakendamise. Seetõttu on oluline uurida, kuidas seda laadi kaitse üldjoontes võiks toimida.

Võitlusvõime elanikele toetava kaitse puhul

Nagu nägime, sõltub selle poliitika kaitsevõime rünnaku puhul asjaoludest, kuidas suudetakse agressorit takistada eemärke saavutamast ning põhjustada suuri kodumaiseid ja rahvusvahelisi kulusid. Et rakendada elanikele toetavat kaitset, peab inimestel olema soov vastupanu osutada, hästi valmistuda ja võidelda hoolimata ohvritest - täpselt samuti nagu see on sõjaliste vahendite puhulgi. Kogu rahvas, hoolimata soost ning vanusest, ja kõik institutsioonid on potentsiaalsed osalejad võitluses.

Paljudel sise- ja välisrünnaku juhtudel on rünnaku ohvriks langenud rahvas elanud esialgu üle teatud segaduse perioodi, millega tihti on kaasnenud abituse tunne ja tegevussuuna puudumine. Ilmselt oli see nii Norras pärast natside sissetungi 1940. aasta aprillis. Inimestel kulus mõni kuu mõistmaks, kuidas saab pärast sõjalise vastupanu lõppemist seista vastu nii Quislingi fašistlikule parteile *Nasjonal Samling*'ile kui ka Gestaapo toetusel toimunud sõjalisele okupatsioonile. Eelneva valmistumise ja vastupanu üldjuhiste laialdase tundmise korral (mille hulka kuulunuks ka rahva mitmesuguste kihtide ja teatud institutsioonide ülesannete ja võimalike rollide tundmine) oleks rahvas olnud märksa suutelisem sellist ebakindlust ja segadust tunnet vältima ning oleks selle asemel võtnud eesseisva kriisi vastu kindlustunde, südikuse ja enesusalduksuga.

Üldisest vastuseisust ja soovist ühiskonda ründaja eest kaitsta aga ei piisa. Nende baasil on vaja välja töötada tegevuse *üldstrateegia*, mis hõlmab üldiseid kaitse-eesmärke, võitluse põhilisimusi, üldise tegevusmeetodi valikut ja muid kaitse tagamiseks kasutatavaid üldisi vahendeid. Formuleeritud üldstrateegiast tuleb omakorda välja arendada individuaalsed *strateegiad* spetsiifiliste eesmärkide ja olukordade tarvis. Iga strateegia määrab kindlaks, kuidas teatud kampaania areneb ja kuidas selle eri osad koos toimivad. Igaüks neist sisaldab mitmesuguseid *taktikaid* ehk kitsamaid tegevusplaanid piiratud eesmärkide saavutamiseks. Taktikat ja spetsiifilisi *tegevusmeetodeid* tuleb hoolikalt valida, et nad aitaksid kaasa iga erineva strateegia eesmärkide saavutamisele.

Elanikele toetava kaitse meetodid ehk relvad on, nagu me III peatükis nägime, vägivald - psühholoogilised, sotsiaalsed, majanduslikud ja poliitilised. Varasemate improviseeritud vägivaldude võitluse juhtude puhul on kasutatud järgmisi meetodeid: sümboolsed protestid, transpordi halvamine, ühiskondlikud boikotid, eri- ja üldstreigid, kodanikuallumatus, majandustegevuse seiskamine, poliitilisest koostööst keeldumine, identiteedi võltsimine, majandusboikotid, avalikud demonstratsioonid, töötempo aeglustamine, keelatud ajalehtede avaldamine, käskude sihilik ebatõhus täitmine, tagakiusatavate inimeste abistamine, vastupanule õhutavad radio- ja teleasaated, seadusandliku võimu avalik vastuseis, kohtuorganite vastupanu, valitsuse formaalne opositsioon, usurpaatorite seaduslikkuse mittetunnustamine, riigiametnike keeldumine koostööst, seadusloome aeglustamine, vastupanudeklaratsioonid, vanast poliitikast ja seadustest kinnipidamine, õpilaste vastupanuaktsioonid, laste meeleavaldused, kollaboratsioonismist keeldumine, individuaalne ja massiline töölt lahkumine, nii massiline kui ka valikuline

allumatus, iseseisvate organisatsioonide ning institutsioonide autonoomia säilitamine, usurpaatorite sõjaväe ustavuse õonestamine ja mässule õhutamine.

Ei ole olemas ega saa ka luua tükki heidutus- ja kaitseplaani, mis kõlbaks elanikele toetuva kaitse läbiviimiseks igas olukorras. See väide kehtib tsiviilmeetmete puhul palju kindlamalt kui sõjaliste meetmete puhul. Nii tavasõjas kui tuumakonfliktides hävitavad ja tapavad relvad põhiliselt samal viisil, hoolimata sellest, mis on konflikti põhjuseks. Kuid elanikele toetuva kaitse korral peaks igal antud juhul rakendatavad poliitilised, sotsiaalsed, majanduslikud ja poliitilised relvad olema sihitud otse konfliktikoldesse. Seetõttu, nagu me III peatükis märkisime, peaks meetodite valikut mõjutama esmajoones nii strateegia, mis on valitud takistamiseks agressorit oma eesmärke saavutamast kui ka vägivallatu võitluse üldised strateegilised põhimõtted.

Seaduslikkuse ja omavalitsusvõime säilitamine

Igasuguse elanikele toetuva kaitse tõhusalt toimiva strateegia puhul on põhiline säilitada seaduslikkuse ja ühiskonna võime omavalitsuse teostamiseks, kui ründajad püüavad kehtestada oma valitsust. Negatiivselt väljendatuna, kaitsjad peavad alati eitama ründajate legitiimsust ning takistama neid maad efektiivselt valitsemast, olgu ründajate sihiks olemasoleva valitsusaparaadi ülevõtmine või oma aparraadi loomine. Kaitsjad peavad neile mõlemale katsele vastu seisma ja need nullima.

Riigi poliitilise süsteemi kaitsmine on olulise tähtsusega isegi siis, kui ründajate esmane eesmärk ei ole selle ümberkorraldamine oma mudeli järgi. Nagu varem märgitud, on ründajail peaaegu iga eesmärgi korral, mille saavutamine nõuab aega, vaja rünnatava elanikkonnaga ning institutsioonidega ulatuslikku koostööd. Vastava eesmärgini võib siin jõuda kas olemasoleva valitsusstruktuuri allaheitliku abi kindlustamisega või oma eesmärkide teostamiseks uue valitsuse kehtestamise teel. Seepärast on oluline, et rahvas keelduks igasugusest ründaja legitiimsuse tunnustamisest ja et olemasolevat valitsust takistataks allaandmast ja kollaboratsionalismile minemast. Elanikele toetuva kaitse puhul on vaja takistada ründajaid kasutamast kaitsva valitsuse sümboolikat, seaduslikkust, administratsiooni ja ühiskondliku ning poliitilise kontrolli institutsioone, samuti politseid ja olemasolevat sõjaväge.

Kui agressorid püüavad kehtestada (või kui nad on suutnud kehtestada) oma "valitsuse", on hädavajalik, et kaitsjad 1) isoleeriks sellise valitsuse mitmesuguste koostööst keeldumise meetmete abil ja et 2) nad säilitaksid paralleelselt agressori valitsusega oma valitsusvormid. Kaitsjate paralleelvalitsus võib alles jätta vana valitsuse struktuuri, kui ründajal ei ole seda suutnud üle võtta, või ta võib võtta vähem formaalselt organiseeritud kuju. Mõlemal juhul peaks paralleelvalitsus tegutsema kõrvuti ründaja poolt loodud põlatud struktuuridega.

Käsitlesime paralleelvalitsust III peatükis, kus näideteks olid peamiselt sellised juhtumid, mis leidsid aset revolutsioonilises situatsioonis. Siin aga on tähelepanu keskmes rünnatud ühiskonna moraalse ja juriidilise võimu säilitamine ja efektiivsete valitsusinstituutioonide ründajate kontrolli alla sattumise takistamine, olgu ründajaiks kodumaised võimu anastajad või võõramaised sissetungijad. Seni ei ole veel vajalikult uuritud paralleelsete valitsuste olemust ja rolli, mida nad mängivad tsiviilelanikele toetavas kaitses. Kuid pilguheit mitmetele näidetele annab tunnistust sellest, et autonoomse seadusliku valitsuse säilitamine on ülimalt tähtis, takistamiseks võimalikke usurpaatoreid ja võõrvalutajaid poliitilist kontrolli saavutamast.

I peatükis kirjeldatud võitluses riigipöörde vastu säilis seaduslik valitsus täielikult või mingil piiratud kujul nii Saksamaal kui ka Prantsusmaal läbi kogu konflikti. Ehkki Eberti valitsus põgenes Berliinist ja pealinn okupeeriti, säilitasid kõrgeimad ametnikud oma kohad ja kohalikke valitsusi ei asendatud mitte kuskil. Kuna bürokraatiaaparaat ja mitmesugused valitsusagentuurid allusid seaduslikule valitsusele, jäi putšistidele vähe võimu. Prantsuse näite puhul jäi de Gaulle'i-

Debré valitsus Pariisis tänu mitmesugustele teguritele kukutamata. Sellel oli oluline tähtsus riigipöördekatse lõplikus lüüasaamises Alžeerias, kus mässajate esialgne kontroll valitsusaparaadi üle varsti kokku varises. Weimari Vabariigi valitsuse püsimine Prantsuse-Belgia Ruhri okupatsiooni ajal oli samuti eluliselt tähtis koostööst keeldumise poliitika kehtestamisel ning toetamisel.

Teise maailmasõja ajal mängisid paljud Londonis asuvad paralleelsed ekssiilvalitsused olulist osa. Kontrastina Saksa okupatsiooni all kehtestatud kollaboratsionalistlikele režiimidele olid nad alternatiivsed seaduslikkust säilitavad institutsioonid ning aitasid vahel vastupanuliikumisi kodumaal. Nii näiteks suutis Norra ekssiilvalitsus viia raha okupeeritud Norrasse, et toetada arreteeritud vägivaltatut vastupanu osutajate perekondi, ja Hollandi valitsus kutsus raudteetöölisi üles alustama septembris 1944 streiki (mis jätkus veel 1945. aastalgi), et aidata kaasa liitlasvägede Euroopasse tungimisele.

Tšehhoslovakkias järgisid valitsus ja kommunistlik partei algul Nõukogude okupatsiooniga igasugusest koostööst keeldumise poliitikat. See *esialgne* reaktsioon väärib tähelepanu. Sel perioodil ei suutnud nõukogulased sisse seada midagi, mis oleks kasvõi sarnanenudki uue valitsusega. Võib öelda, et Tšehhoslovakkia kaitsevõitluse lõplik lüüasaamine sai alguse valitsus- ja parteitöötajate kompromissivalmidusest nõukogulastega Moskva läbirääkimistel, eriti aga sellest, et seaduslikustati Varssavi Lepingu osaliste riikide vägede kohalolek. Järgnevate kuude jooksul järgnesid sellele järkjärgulised järeleandmised, kuni aprillis 1969 kapituleeruti lõplikult Nõukogude Liidu nõudmiste ees asendada Dubtšeki juhtkond. Lühidalt, invasioonieelsest poliitilisest struktuurist pärinev kompromissitu juhtkond püsis võitluse algul vaid umbes nädala. Tõhusat vägivaltatut kaitsevõitlust peeti seni, kuni valitsus säilitas Nõukogude sõjaväelise võimu kohalolekust hoolimata oma seadusliku rolli. Oli elulise tähtsusega, et olemasolev poliitiline süsteem trotsis okupatsioonivägesid ja potentsiaalseid stalinistlikke kokkuleplasi. Et Nõukogude Liit ei suutnud oma poliitilisi eesmärke saavutada sõjaliste vahenditega, oli ta sunnitud üle minema järkjärgulisele poliitilisele survele, millele Tšehhoslovakkia juhtkond ka järele andis.

Kaitsestrateegia valik

Lisaks sellele, et ründajaid takistatakse haaramast kontrolli poliitilise süsteemi üle, on oluline teha tõelisi pingutusi, et ründajad ei saavutaks oma mistahes lisaeesmärke. Kui ründajate eesmärgiks on näiteks majanduslik ekspuuteerimine, on kõige kohasemad kaitsestrateegia ja -meetodid tõenäoliselt majanduslikud ning need erinevad kaitsevahenditest, mis oleksid kohased, kui ründajail oleksid poliitilised, ideoloogilised, territoriaalsed, genotsiidsed või muud sihid.

Prantsusmaal ning Belgial oli invasiooni puhul näiteks lisaks muule sihiks ka Ruhri kivisõvarude ekspuuteerimine. Seetõttu oli oluline osa sakslaste kaitsest suunatud sellele, et tõkestada okupantide juurdepääs tohututele kivisõvarudele. Kaevurite streigid, kaevanduste hõivamine, transporditööliste boikotid ja muu sarnane olid tähtsal kohal kasutatavate vastupanumeetmete seas.

Küsimus võib aga olla ka poliitiline. Igal üksikul ajahetkel võib tülilisus olla kaunis piiratud, nagu see oli eelpoolnimetatud juhtumi puhul Norras, kus püüti hoida koole fašistliku kontrolli alla sattumast. Sel puhul olid esmatähtsad vastupanumeetodid ühiskondlikust ning poliitilisest koostööst keeldumise vormid, samuti mitmesugused laiemad sümboolse protesti ning sekkmise vormid (sealhulgas improviseeritud koolitundide läbiviimine kodusel).

Nagu eespool märgitud, olid venelaste algsed sihid Tšehhoslovakkias samuti poliitilised, laias laastus oli eesmärk asendada Dubtšeki partei ja valitsuse juhtkond sõnakuuleliku stalinistliku grupiga. Järelikult oli vastupanu keskmes esialgu suuresti stalinistide kollaboratsionalistliku

valitsuse moodustamise takistamine, milleks kasutati erakordselt tugevat psühholoogilist, ühiskondlikku ja poliitilist survet.

Tsiviilelanikele toetava kaitse planeerimisel saavad kaitsjad määrata kindlaks potentsiaalsete ründajate tõenäolised eesmärgid ja nende strateegia, mis aitab kaitsjail töötada välja vastustrateegiaid ja alternative enne rünnakut. Planeerimine võib viia ka alternatiivsete strateegiate ja abinõude plaanide väljatöötamiseni võitluseks ettenähtamatute ohtudega, mis võimaldaks kaitsjail säilitada elanikele toetavas kaitsevõitluses initsiatiivi. Igasugune selline rahuaegne strateegiline analüüs suurendaks oluliselt kaitsjate tugevust sõjatingimustes.

Elanikele toetava kaitse strateegia ja selle rakendamise meetodite valik peaks sõltuma ka järgmistest teguritest (mis ei ole esitatud tähtsuse järjekorras):

- ründava režiimi või grupi iseloom;
- mil määral kaks poolt tunnevad end omavahelistes suhetes lähedaste või võõrastena;
- ründaja tegevusmeetodite ja repressiivmeetmete iseloom;
- mil määral kolmandad pooled võivad ründajat mõjutada või talle survet avaldada;
- mil määral kolmandad pooled võivad mõjutada kaitsjaid;
- kaitsva ühiskonna ja tema mitteriiklike institutsioonide sisemine tugevus;
- ründajate režiimi ja sõsteemi haavatavus;
- kaitsva ühiskonna eelnev ettevalmistumise tase ja iseloom;
- tüliküsimuste suhteline tähtsus ründajaile ning kaitsjaille;
- kaitsva ühiskonna majanduslik haavatavus või sõltumatus, eriti toidu, vee ning kütuse osas; kaitsjate valmisolek kanda kaitse nimel ohvreid.

Kodanikukaitse kasutajad peavad ka kaaluma, nagu me III peatükis arutlesime, millise muutuste mehhanismi abil võit kõige tõenäolisemalt saavutatakse. Kaitsjad võivad tahta ründajaid mõistma panna, et nii nende eesmärgid kui ka rünnak ise ei ole õigustatud. Kaitsjad võivad soostuda leppimisega, nagu see toimub enamiku streikide puhul. Kuid kompromiss ründajatega ei ole enamiku kaitsevõitluste puhul kiiduväärne eesmärk. Selle asemel võivad kaitsjad püüda sundida ründajaid nii oma esialgseist eesmärkidest kui ka rünnakust endast loobuma.

Erijuhtudel ei piisa sundimisest. Kui võõragressori režiim on omaenda rahvast alla surunud ja on ebakindlas olukorras, võib sihiks olla mitte üksnes sundida teda oma vägesid kaitsvalt maalt välja viima, vaid koostööks vastuseisjatega ründaja kodumaal ka režiimi lagunemise esile kutsuda. Kui aga rünnakuks on sisemine võimu anastamine, peaks eesmärk olema sellele lõpu tegemine. Ründav grupp ei tohiks jääda püsima poliitilise üksusena, isegi mitte sellise poliitilise üksusena, mis oleks nõus kapituleeruma. Sellest grupist ei tohiks alles jääda mitte mingit organiseeritud osa, mis oleks tulevikus suuteline samasuguseks katseks.

Praktikas on ümberveenmise, lepituse ja vägivallatu sunni mehhanismid, nagu eespool märgitud, tihedalt läbipõimunud ja rünnaku likvideerimine võib olla ümberveenmise ning vägivallatu sunni kombinatsiooni tulemus. Ühe või teise mehhanismi eelistamine aga mõjutab tugevasti kaitse üldstrateegia ja samuti rakendatavate üksikute tegevusmeetodite valikut.

Hoolikalt on vaja kindlaks määrata, milliseid teisi tegevusliike elanikele toetavas kaitstes koos vägivallatu võitlusega kasutada. Vastust ei määra mitte üksnes küsimus, kas tegevus on vägivaldne või vägivallatu. Need on vaid kaks eri kategooriat muude, selgelt eristatavate tegevusliikide hulgas, kuhu kuulub ka vara hävitamine. Kuigi küsimus nende vahendite kokkusobivusest elanikele toetava kaitsega on kindlasti oluline, ei ole vastus sugugi alati ilmne.

Mõnede selliste tegevuste puhul, mis on sõjalise vastupanu ja vägivallatu võitluse vahepealsed, on probleeme vähe või ei ole neid üldse. Näiteks oluliste osade eemaldamine masinatelt või sõidukitelt, kütuse ohutu kõrvaldamine või väljalaskmine sõidukitest, valitusasutuste ja -agentuuride (nagu politsei) dokumentide ja kartoteekide või arvutiinfo kõrvaldamine või hävitamine ilma eludega riskimata. Ka omaenda vara kahjustamine või

hävitage, et takistada selle hõivamist või kasutamist ründajate poolt, nagu näiteks oluliste sildade või tunnelite lõhkumine blokeerimaks sissetungiva sõjaväe teed, näib sobivat kokku elanikele toetuva kaitsega.

Ilmselt on aga vägivallatu võitluse tõhususe seisukohalt väga ohtlik masinate, transpordivahendite, hoonete, sildade, seadmete ja muu sarnase hävitamine või lõhkumine, kui sellise tegevusega kaasneb mingigi risk põhjustada vigastusi või inimohvreid. Selline suhtumine ei pruugi olla küll tingimata eetilise, kuid see on pragmaatiline. Kuigi näited ja probleemid väärivad edasist uurimist, paistab seda liiki tegevus olevat parimal juhul äärmiselt riskantne ja halvimal juhul kahjustab elanikele toetuvat kaitset. Nagu 1923. aasta Ruhri sündmuste kogemused paistavad tõendavat, võib selline sabotaaž tappa mitte üksnes sõjaväelasi ja teisi ründajate teenistuses olevaid inimesi, vaid ka oma rahvast. Lisaks võib see olla ajendiks äärmuslike repressioonide rakendamisele, kalduda nihutama võitluse baasi vägivallatult võitluselt vara hävitamisele ning vähendada sõlmpaatiat ja toetust vastupanu osutajate suhtes. *Ruhrkampf*i puhul aitas selline sabotaaž õõnestada endist tugevamat vägivallatut vastupanu. Lõhkumine ja muud sarnased aktid on seepärast üldiselt parem elanikele toetuva kaitse relvastusest välja jätta.

Mitte kõik elanikele toetuvad kaitsevõitlused ei ole võrdselt edukad ning puudub valem, millest kinnipidamine garanteeriks võidu. Laias laastus on aga siiski võimalik öelda, et kodanikukaitse tõhusus sõltub vähemalt seitsmest tegurist (jällegi mitte tähtsuse järjekorras):

- elanikkonna tahe rünnaku eest kaitsta;
- rünnatud ühiskonna sisemine tugevus;
- rahva ja insitutsioonide suutlikkus säilitada kontroll oma võimuallikate üle ja mitte lasta ründajail neid kasutada;
- kaitsjate strateegiline arukus;
- kaitsjate suutlikkus mitte lasta ründajail oma eesmärke saavutada;
- kaitsjate võime täita efektiivse vägivallatu võitluse nõudeid, sealhulgas säilitada vägivallatu distsipliin ja vastupanu hoolimata repressioonidest;
- kaitsjate osavus sõlvendada ründajate sõlsteemi ja režiimi nõrkusi.

Agressori vägivallale vastupanu osutamine

Inimesed vajavad teadmisi selle kohta, kuidas taluda võitluse pingeid, samuti vajavad nad jõudu, et osutada repressioonidest hoolimata vastupanu. Neil on vaja teada, kuidas pöörata olulised vahesaavutused kestvaks lõplikuks triumfiks. Mõistmine, planeerimine ja kooskõlastatud informeeritud tegevus aitavad kaitsval rahval mobiliseerida oma jõupotentsiaale ning maksimeerida oma kaitsevõimet.

Vägivallatute meetodite edu sõltub suuresti nende rakendamise järjekindlusest, hoolimata repressioonidest, ja vägivallatu distsipliini säilitamisest, hoolimata provokatsioonidest. Nihe vägivalla suunas muudaks konflikti asümmeetrilisest konfliktist, kus vägivaldsete relvade vastu kasutatakse vägivallatuid vahendeid (millel on elanikele toetuva kaitse puhul suuri eeliseid) sümmeetriliseks, kus mõlemad pooled kasutavad vägivaldseid relvi (mis üldiselt annab suuremad eelised paremini varustatud ründajaile).

Repressioonid kaitsjate vastu võivad olla rängad. Vastupanu osutajaid, nende perekonnaliikmeid ning sõpra võidakse arreteerida, piinata ja tappa. Terved rahvarühmad võidakse jätta toidu, vee ja küttega. Meeleavaldajaid, streikijaid ja töötakistusi tekitavaid riigiametnikke võidake tulistada. Linnapäid, linnanõunikke, õpetajaid ja vaimulikke võidakse saata koonduslaagritesse. Pantvange võidakse hukata. Protesteerijate vastu võidakse korraldada koguni veresaunu. Kaitse inimkulusid ei tohi alahinnata. Kuid elanikele toetuva kaitsega kaasnevaid inimohvreid ja muid raskusi tuleb võrrelda tohutult suuremate kuludega, mis

kaasnevad nii tavasõja kui ka partisanisõjaga, tuumasõjast rääkimata. Kannatused ja surm on igasuguse ägeda võitluse puhul praktiliselt vältimatud. Kuid vägivaldatu võitlus kaldub inimohvreid ja purustusi *minimeerima*. Nagu III peatükis märgitud, näitavad kättesaadavad piiratud tõendid, et hukkunute ja haavatute arv on siin vaid murdosa sama ulatusega tavasõja ja eriti partisanisõjaga võrreldes.

Nagu iga suurema konflikti, sealhulgas sõdade korral, on põgenemine ning kapituleerumine ründaja metsikuse ees vastuvõetamatu reageering. Elanikele toetava kaitse läbiviijaid ei tohi rängad repressioonid ja metsikused üllatada. Kaitsjad ei tohi nende esinemise puhul vastupanu lõpetada. Sageli reageeritakse repressioonidega, just siis kui jõutakse arusaamisele, et vastupanu rünnaku edukust tõeliselt ohustab. Igasugune katse peatada ründajate vägivalda, kuitahes metsik see ka on, vastupanu vähendamise või lõpetamise abil vaid õpetab ründajaid tulevikus sellist vägivalda veelgi rängemalt kordama, sest see andis soovitud tulemuse - järeleandmise.

Kuigi kaitsjad võivad üle minna teistsugustele vägivaldatu võitluse meetoditele, mis esitavad ründajale teistsuguse väljakutse, ei tohi nad vägivalda ees kapituleeruda. Kui vägivaldatus võitluses esineb inimohvreid, võib see protsess käivitada poliitilise džudžitsu, mis paljudel juhtudel võib edu saavutamisel olla olulise tähtsusega.

Kaks strateegiat võitluse algstaadiumi jaoks

Ei ole võimalik luua ühtset plaani igasuguse tsiviilelanikele toetava võitluse jaoks. On aga võimalik visandada mõned tõenäolised põhikomponendid ja strateegiad enamiku elanikele toetuvate kaitsevõitluste tarvis.

Kui kodanikukaitses valmistumise heidutav efekt ega muud sise- ja välispoliitilised veenmiskatsed ei ole suutnud invasiooni või sisemist võimuanastamist ära hoida, on saanud aeg selle kaitsepoliitika ellurakendamiseks. Rünnaku esimesel etapil tuleb otsekohe kasutada mingit liiki kaitsestrateegiat. On väga oluline, et rünnatud lühiskond teeks tõsisel pingutusil võitluses initsiatiivi haaramiseks ja mitte lihtsalt ei vastaks ründajate aktsioonidele.

On tõenäoline, et kaitsjate esialgne strateegia võtab ühe kahest peamisest vormist - esimese eesmärk on teha teatavaks kaitsjate tahe osutada vastupanu ja hoiatada tulevase võimsa vastupanu eest ja teine, olles küll samuti kommunikatiivse iseloomuga, on kavandatud näitamaks tegelekuses mõningaid tugevama vastupanu liike, mida hilisemas staadiumis tõenäoliselt rakendatakse.

Viimistletud strateegiana ei ole neil kummalgi täpseid ajaloolisi pretsedente, ehkki mõlemi teatud elemente on varasemate juhtude puhul esinenud. Näiteks aastal 1968 kasutati Tšehhoslovakkias mitmesuguseid esialgseid meetodeid, mida siin käsitletakse mõlema strateegia elementidena. Nende hulka kuulusid inimeste seismine käsikäes, et blokeerida sildu, mida Nõukogude transportõhvid pidid ületama, lendlehtede levitamine Nõukogude sõdurite seas, sümboolsed streigid, trotslikud deklaratsioonid Rahvuskogus ja Nõukogude tankide liikumise peatamine Prahas, ümbristes need rahvamassidega. On ilmne, et hästiplaneeritud elanikele toetava kaitse osana kasutatav meetodite kombinatsioon teeb need strateegiad palju mõjusamaks esialgseist aktsioonidest, mida pandi toime improviseeritud vägivaldatus kaitsevõitluses minevikus.

Teabe edastamise ja hoiatamise strateegia ei ole esmajoones mõeldud vastupanu endana, vaid lihtsalt kommunikatsioonina. See strateegia on suunatud eelkõige ründajatele, kuid samuti ka kolmandatele pooltele ja isegi oma rahvale. Sõnade ja sümboolsel tegevuse abil tehakse ründajale teatavaks, et lühiskonda kaitstakse otsusekindla, hästi ettevalmistatud, laialaatusliku elanikele toetava kaitse abil. See strateegia võib välisinvasiooni puhul olla kohasem kui riigipõrde või valitsusametnikepoolse võimu anastamise korral, kus võib algusest peale osutada vajalikuks

otsustav koostööst keeldumine ja vastupanu. Kuid selle strateegia olulisi elemente võib kombineerida ulatusliku koostööst keeldumisega.

Esialsed aktsioonid, milles kasutatakse teabe edastamise ja hoiatamise strateegiat, on hilisema koostööst keeldumise ja vastupanuga võrreldes suhteliselt pehmed, see aga ei tähenda, nagu oleks see tegevus ebaoluline. Seda tugeva vägivallatu vastupanu kavatsuse edastamist võib võrrelda püstoli vinnastamise ja sihtimisega, mis on järgneva tulistamisega võrreldes pehme hoiatus.

"Vägivallatu välksõja" strateegia võib vastupidi teabe edastamise strateegiale kujutada endast mõjuvat näidet massilisest vägivallatust vastupanust ning vastupanuvõimest (seda kasutatakse tõenäoliselt koos mõnede kommunikatsioonistrateegia meetoditega) ja dramaatilise demonratsiooni vormi. Välksõja strateegia on kohane sisemise võimuanastamise ja mõnikord ka välisinvasiooni või võõrvägede toetusel toimuva riigipöörde puhul.

Selline vägivallatu välksõda esineb niisugustes vormides nagu ründaja võimu tunnustamises keeldumine, üldstreigid, massiline poliitilisest koostööst keeldumine, laialdane pöördumine ründaja sõdurite poole ja muud samalaadsed meetodid (mida allpool põhjalikumalt edasi arendame). Tõenäosus, et ründajaid ehmatakse solidaarsuse selge demonstratsiooniga kiirele tagasiõmbumisele, on tavaliselt kaunis väike, kuid teatud oludes võimalik. Igal juhul aga teeb välksõja strateegia kõigile asjaosalistele teatavaks, et rünnakule vastatakse kindlameelse kaitsega.

Teabe edastamise ja hoiatamise strateegia

Selle strateegia puhul püüavad kaitsjad sõnade ja tegude abil anda edasi teadet, et kavatakse pidada seda laadi jõulist ning tugevat kaitsevõitlust, mille suhtes on eriti raske leida vastumeetmeid.

Osa sellest teabest on suunatud ründajate juhtidele. Võib juhtuda, et nende plaanides ei ole arvestatud rahva tugevat vastupanutahet. Samuti võib juhtuda, et ründajad ei ole tõsiselt arvesse võtnud tsiviilelanikele toetava kaitse jõudu, eriti kui on tegemist selle poliitika hästi ettevalmistatud rakendamisega varases staadiumis. Mõlemil juhul võib veel olla väike võimalus parandada ründaja valekujutlusi ning panna ta rünnakut peatama, leides selleks vahest mõne vabanduse, mis säästab ta au.

Invasiooni puhul on osa hoiatamisest ja teabe edastamisest suunatud ka kas otseselt või kaudselt üldsusele ründaja kodumaal. Riigipöörde korral on hoiatuse suund oma ühiskonna sisene. Mõlemil juhul võib osutada vajalikuks liikata ümber valesid, mida rahvale rünnaku kohta on räägitud. Et võimu ebaseadusliku anastamisega võivad olla seotud oma valitsusametnikud või sõjaväelased või et nad võivad olla "palunud" välismaist sõjalist interventsiooni (Nõukogude Liit püüdis esialgu Tšehhoslovakkias sellist ettekäändet kasutada), siis on oluline, et inimesed suudaksid ära tabada omaenda "juhtide" konstitutsioonivastaseid ning ebaseaduslikke akte ja neile vastu seista. See on tõenäolisem olukorras, kus kaitsjad kasutavad pigem vägivallatuid kui sõjalisi vahendeid. Minevikus on inimesed mõnikord passiivselt sõjaväelisele riigipöördele alistunud just seetõttu, et taheti vältida kodusõda.

Sõnad ja teod kaitsekavatsuse ja -vahendite teatavakstegemiseks võivad olla ka suunatud naabermaadele, rahvusvahelisele üldsusele, ja kui on tegemist elanikele toetava kaitse liitu kuuluva maaga, siis ka liitlastele. Selline teabe edastamine loob aluse a) rünnatud maale kasuliku abi osutamiseks, b) kaitset kahjustavate aktsioonide vältimiseks ja c) ründajale rahvusvahelise diplomaatilise, moraalse, majandusliku ja poliitilise surve avaldamiseks.

Ründajale adresseeritud teavet ja hoiatusi kuulab ka oma rahvas. Pakutava kaitse kirjeldamine võib olla oluline rahva sellele osale, kes on kaitsepoliitikaga vähem seotud olnud

või kelle informeeritus ei ole piisav. (Seal kus elanikele toetuv kaitse on piisavalt ette valmistatud, ei ole see nii oluline.)

Raadiot, televisiooni, ajalehti ja lendlehti võib riigi või kohalik juhtkond kasutada vahetuks suhtlemiseks kaitset osutava rahvaga. Tšehhoslovakkia invasiooni ja okupatsiooni algpäevil kasutati varasema planeerimiseta nii raadiot, televisiooni kui ka ajalehti. Raadiosaateid, mis aitasid juhtida rahvast tema vägivallatus vastupanus, hinnati väga olulisteks. Kui lisandub eelnev planeerimine ning ettevalmistumine, on need teabe edastamise vahendid eriti tähtsad.

Olgu teave edastatud ründajale või oma rahvale, inimesed kuulevad seal palju enam, kui vaid uudist rünnaku kohta. Nad saavad ka teada, et kogu nende ühiskond hakkab osalema eluliselt tähtsas kaitsevõitluses ja et neil on selles mängida oluline osa. See teave on toeks eriettevalmistusele ning tegevusele oma naabruskonnas ja töökohtades ning võib aidata kaasa rahva kui terviku võitlusvaimu kasvule.

Sellel perioodil on vaja hoiatada ründajate kodumaal asuvaid toetajaid ja inimesi, kes oponentistlikult püüavad kas rikastuda või saada võimu juurde. Sõnade ja tegudega tehakse neile selgeks nii see, et kogu ühiskond osutab tugevat kaitset kui ka see, et kollaboratsioonistid on pideva vastupanu märklauaks (ehkki neile füüsilist kahju ei tehta). Neisse suhtutakse kui oma rahva reutereisse ja neil ei lasta ründajatelt mingit hlvitust saada.

Ründaja sõjaväelased ning funktsionärid on sellel võitlusperioodil eriti oluliseks märklauaks. Neile on arvatavasti valetatud kaitstaval maal valitseva olukorra kohta, selle kohta, mida oodata rahvalt, ja isegi selle kohta, millisele maale nad on tunginud. Üks olulisemaid teid kavatsatud pöördte või okupatsiooni nurjamiseks on vähendada või täielikult kaotada ründava režüümi sõjaväelaste ja funktsionäride lojaalsus, usaldatavus ja sõnakuulelikkus. Seepärast peab neile inimestele, nii igatühele eraldi kui kõigile koos, andma olukorrast õige pildi, et parandada valesid ning võimaldada neil mõista oma rolli ja ülesandeid. Kaitsjad peavad sõjaväele ja funktsionäridele tegema teatavaks konflikti sõlmklõsimused, rünnatava ühiskonna olemuse, ründajate arvatavad eesmärgid ja selle, kui oluline on mõlema võitleva poole rahvale, et rünnak peatataks ning kavatsatud riigipöördetase või okupatsioon lõpetataks.

Kaitsjad peavad tegema ka teatavaks, et ehkki kaitse rünnaku vastu on jõuline, kindlameelne ja püsiv, on see erilise iseloomuga. Selle eesmärk on võita rünnak ja kaitsta ühiskonda ilma ründavate jõudude elusid ja isiklikku julgeolekut ohustamata. See info ja praktika võivad olla väga olulised ründajate sõjaväe ja funktsionäride ustavuse õnestamisel.

Sellise teabe edastamine rajab vundamenti hilisematele üleskutsetele. Sõdureid ja funktsionäre võidakse paluda olla meelegra pehmekäelised ja ebatõhusad kontrolli teostamisel ja repressioonide rakendamisel, aidata vastupanu osutavat rahvast teatud kindlatel viisidel, ignoreerida kärke ränkade aktsioonide läbiviimiseks, tõsta mässu või pügeda peitu maale või kaitstva rahva hulka, kes neid aitaks. Sel moel võidakse teatud tingimustes kas aeglaselt või kiiresti hävitada ründajate suutlikkuse repressioone läbi viia ja valitseda.

Kõigi nende gruppide ni jõudmiseks kasutatakse väga erinevaid kommunikatsioonivahendeid. Verbaalsete kommunikatsioonivahendite hulka võivad kuuluda kirjad, lendlehed, ajalehed, isiklikud vestlused, raadio- ning televisioonisaated, audio- ja videokassetid, kaasaskantavad ning seintele kleebitavad loosungid ja plakatid. Võidakse veel kasutada joonistatud või maalitud sümboolikat, tähendusrikkaid värve, trotslikku rahvuslippude heiskamist, lippude langetamist poolde vardasse, kellade helistamist, vaikust, sireene, teatud laule ja paljusid nende meetodite variatsioone. Kõiki selliseid meetodeid tuleks hoolikalt valida, et saavutada tulemusi, mida kaitsevõitlus antud staadiumis vajab.

Ründaja sõjaväega suhtlemisel võidakse kasutada ka otsest sümboolset sekkumist ja tõkete loomist. Näiteks võivad inimesed seistes, istudes või lamades oma kehadega blokeerida sildu, maanteid, tänavaid, sissepääse linnadesse ja hoonetesse. Kõigi seda laadi ettevõtmiste esmane eesmärk on avaldada psühholoogilist või moraalset mõju. Võidakse kasutada ka mehhaanilisi

tõkkeit. Näiteks võivad inimesed blokeerida maanteid ja lennuvälju mahajäetud autodega või nad võivad demonteerida masinaid, et muuta sadamate, lennuväljade ja raudteede seadmed kasutamiskõlbmatuks. Ehkki mõned mehhaanilised tõkked võivad füüsiliselt takistada või aeglustada vägede laialipaigutamist või teatud paikade ja rajatiste okupeerimist, on nende mõju tõenäoliselt ajutine ja seepärast on isegi neil tõketel esmajoones psühholoogiline mõju.

Ka teise nimetatud kategooriasse kuuluvaid tegevusi võib esialgu kasutada sümboolselt. Siia võiksid kuuluda selliste koostõöst keeldumise meetodite nagu üldstreigi, majandustegevuse lõpetamise, massilise kodust mitte lahkumise (mistõttu kõik linnad näiksid inimitühjadena) või valitsusasutuste sulgemise ajutine rakendamine. See tähendab mõnede samade meetodite lühiajalist kasutamist, mida vägivallatus välksõjas ja pikaajalises kaitsevõitluses kasutatakse pidevalt. 23. augustil 1968, vaid poolteist päeva pärast Varssavi Lepingut osaliste riikide invasiooni, korraldasid tšehhid tunniajalise protestistreigi, mis tõi kaasa peaaegu täieliku töö seiskamise. Sellised lühiajalised aktsioonid näitavad lihtsalt, millist potentsiaali omatakse. Nad mitte üksnes ei anna teada vastuseisust ja tahtest vastupanu osutada, vaid demonstreerivad ka mõningaid tõsisemaid ja tõhusamaid kaitsevahendeid, mille rakendamine seisab ees, kui rünnakut ei peatata.

Kaitsjad võivad esialgse teabe edastamise ja hoiatamise strateegias kasutada ka dramaatilisi sekkumise vorme. Siia võivad kuuluda massiline komandanditunni eiramine, avalike pidustuste pidamine kõigile (kaasa arvatud vaenuvägedele), kangekaelne "tavalise tegevuse" jätkamine ja ulatuslikud pingutused vägede ja väiksemate funktsionäride ustavuse õonestamiseks.

Sellised esialgsed aktsioonid aitavad ka rünnatud rahvale meelde tuletada kavatsust osutada tugevat ja kindlat vastupanu, rakendatava vastupanu laadi ja vajadust seada end valmis oma kohustuste täitmiseks kooskõlas varasemate ettevalmistuste ja praeguste vajadustega.

Ründajate reaktsioone neile teabe edastamise ja hoiatamise esialgsetele vormidele on raske ennustada. Need võivad ka sama situatsiooni puhul ulatuda erakordselt pehmetest väga metsikuteni.

"Vägivallatu välksõja" strateegia

Teise võimaliku esialgse strateegia puhul alustavad rahvas ja ühiskonna institutsioonid otsekohe vastupanu ja peaaegu täieliku koostõöst keeldumise ulatuslikku kampaaniat. Seda strateegiat kasutatakse kõige tõenäolisemalt siis, kui ründajaid peetakse suhteliselt nõrkadeks ja ebakindlateks või oma algse rünnakuotsuse suhtes eriarvamusel olevaiks ja kui kaitsev ühiskond peab ennast tugevaks ja oma kaitset hästi ettevalmistatuks ja võimsaks. Eesmärk on veenda ründajaid oma vägesid kiiresti tagasi kutsuma, sest teda ootab ulatuslik vastupanu. See võib võtta sellised vormid nagu üldstreik, majandustegevuse seiskamine, suurlinnade evakueerimine, kodudest mitte lahkumine, poliitilise süsteemi halvamine, "tavalise tegevuse" jätkamine, ründajate käskude ignoreerimine, tänavate täitmine meeleavaldajatega või nende jätmine täiesti ühjak, massilised püüded õonestada ründavaid vägesid, trotslik ajalehtede avaldamine ja uudiste edastamine raadios ning televisioonis rünnaku ja vastupanu kohta. On palju muidki võimalusi.

Sellise massilise vastupanu eesmärgiks võib olla ka teadvustada ründajate juhtkonnale - et tsiviilelanikest kaitsjad on suutelised pidama võitlust, mis võib võidu viljad teha ründajaile kättesaadamatuks, ja et kaitsjate pikaajalise tegevuse tagajärjed ning nende mõju ründaja vägede ning funktsionäride moraalile, lojaalsusele ja kuulekusele võivad nende usaldusväärsusele saatuslikuks saada.

Kui taolise strateegiaga ka kiiret võitu ei saavutata, annab efektiivselt läbi viidud vägivallatu välksõda ründajaile vähemalt selgelt teada rünnatud ühiskonna kavatsusest end kaitsta. See peaks tegelikkuses demonstreerima kasutatava kaitse iseloomu ja samuti hoiatama tulevaste raskuste

eest, kui ründajad ei tõmbu tagasi. Kui seda strateegiat sel eesmärgil kasutatakse, ei ole esialgse strateegia ja järgneva kaitsevõitluse vahel teravat erinevust.

Tsiviilelanikest kaitsjad ei tohiks arvata, et kumbki neist kahest esialgsest strateegiast toob konflikti sellel etapil kaasa võidu. Kiire edu saavutamiseks ei oleks vaja mitte ainult kaitsjatepoolset väga märkimisväärset esialgset vastupanu, vaid ka ründavate jõudude äärmiselt ebatavalist juhtkonda (või algsete juhtide asendamist ettevõtmisele vähem pühendunutega). Juhtkond peaks olema võimeline oma viga mõõnma või leidma mingi võimaluse auväärseks taganemiseks. Vaid sellised ebatüüpilised olud võiksid teha võimalikuks võitluse kiire lõpetamise.

Kui vägivallatu välksõja strateegiale ei järgne kiiret võitu, on kaitsjad ometigi saavutanud midagi olulist: oma jõudude mobiliseerimise ja nii oma vastupanu osutamise kavatsuse kui ka kaitsepoliitika erilise iseloomu teatavakstegemise. Need sarnanevad teabe edastamise ja hoiatamise strateegia tulemustega. Sel hetkel oleks aeg minna üle teistsugusele strateegiale, sellisele, mis sobib paremini eelseisvaks pikemaajaliseks võitluseks ja suudab paremini takistada ründajaid oma erieesmärgi saavutamast.

Ükskõik, mis algstaadiumis ka juhtub, peavad kaitsjad olema valmis kaitset jätkama, eeldades, et võitlus on kestev ja raske. Kas esialgne tegevus on olnud teabe edastamise ja hoiatamise kampaania, vägivallatu välksõda või mõlemad (nende kahe kombinatsioon või rakendatuna teineteise järel), lõpeb alperiood teatud punktis ära. Saabub aeg kestvamaks ja tõhusamaks kaitsevõitluseks.

Kaitsevõitluse käigus kasutatavad strateegiad

Sõjaliste vahenditega peetavas sõjas võivad kaitsjad samuti püüda saavutada kiiret ja selget võitu. Ometigi ei järgne selle nurjumisele tingimata võitlusmoraali langus või lüüasaamismeeleolud. Vaja on hoopis võtta võitluse järgnevatiks staadiumiteks kasutusele teistsugune strateegia. See kehtib samuti elanikele toetavas kaitsevõitluses. Algakampaaniat tuleb pidada vaid vägivallatu võitluse avafaasiks, mis nagu sõjaline kampaaniagi võib nõuda võidu saavutamiseks pikemaajalisi tugevaid pingutusi. Üleminek strateegiale, mis sobib paremini järgmiseks faasiks, ei anna seetõttu mingit põhjust võitlusmoraali languseks. Vastupidi, üleminek näitab, et kaitsjad on haaramas initsiatiivi, et kujundada võitlus selliseks, mis toob lõpuks kaasa võidu.

Kui omatakse eeliseid, mille annab eelnev planeerimine ja ettevalmistus, on võimalik välja töötada teatud üldised juhtnõuad, mis määravad kindlaks küsimused ja olud, mille puhul rahvas peaks protestima ja koostööst loobuma, hoolimata sellest, kas ükski kaitseorganisatsioon on andnud selleks erikorraldusi.

Siis võiks hädakorral sellist vastupanu alustada isegi juhul, kui juhtgrupid on kinni võetud või sideliinid tõhusalt blokeeritud. Selliste juhtnõuade olemasolu puhul ei oleks vaja anda välja mindeid eridirektiive. Ründajate meetmetest piisaks kaitsevõitluse vallapäästmiseks.

Küsimused ja olukorrad, mis üldjuhust näevad ette sellise üldise vastupanu alustamise, võivad ühiskonniti mingil määral erineda. Kuid tüüpilisel peakisid siia kuuluma sellised juhtumid nagu ründajate katsed asendada valitsus või haarata oma kontrolli alla ühiskonna poliitilised institutsioonid, püüded hävitada ühiskonna organisatsioonide ning institutsioonide autonoomia, katsed kontrollida haridust, religiooni ja poliitilisi ideid, püüded seada sisse tsensuur ja ahistada kõneavadust, ametliku ideoloogia propageerimine ja valmistamine ühiskonna mistahes sektori vastu ränkadeks repressioonideks ja tapmisteks.

Kui sellised punktid on varem kindlaks määratud ning rahvas on saanud eelneva väljaõppe elanikele toetava kaitse ulatusliku meetodika alal, saavad rahvas ja ühiskonna institutsioonid sellist üldist vastupanu alustada omal algatusel, olles kindlad, et see ei välju aruka strateegia raamidest. Programmeeritud üldine vastupanu annab võimaluse spontaanse vastupanu elujõu

ärakasutamiseks, vältides samal ajal teatud küsimustele keskendumisest või distsiplineerimatust, kahjutoovast käitumisest tulenevat võimalikku kahju.

Eelnevate üldise vastupanu juhtnõude olemasolu teeks ründajail ka raskeks kaitse juhtide nimel võltsjuhendite väljaandmise, milliste rakendamine aitaks kaitsest jagu saada ja ründajail oma eesmärged saavutada. Selliseid juhendeid, mis on ilmselt vastuolus ammu varem käsiraamatutes, brošüürides ja lendlehtedes kirja pandud normidega, oleks siis kerge ära tunda ja need kui provokatsioonid kõrvale heita.

Erinevalt üldisest vastupanust hõlmaks organiseeritud vastupanu selliseid kaitseaktioone, mis käivitatakse vastupanuorganisatsiooni erijuhistega, ja samuti neid aktsioone, mis nõuavad eelnevat planeerimist ja grupiviisilist ettevalmistust. Organiseeritud vastupanu saaks läbi viia nii kaua, kui vastutav kaitsejuhtkond saab tegutseda ja sidevahendid rahvaga side pidamiseks on kättesaadavad. Seda laadi vastupanul on see eelis, et selle aluseks on hoolikas strateegiline analüüs ja planeerimine ja seega on suurem tõenäosus, et vastav tegevus on edukas.

Pikemaajalise kaitse strateegiliste probleemidega silmitsi seistes on tsiviilelanikele kaitsejail võimalus rakendada üht kahest peamisest strateegiast - kas *täielikku koostõöst keeldumise* massilist kampaaniat, mis sarnaneb vägivallatu välksõjaga, või mõnd *valikulise vastupanu* vormi. Kaitsejad võivad ka neid mõlemaid peamisi strateegiaid kasutada erinevatel aegadel, nii et need vastaksid kaitse spetsiifilistele nõuetele.

Täielik koostõöst keeldumine

Seda strateegiat nimetatakse ka totaalseteks vastupanuks. Selle all on mõeldud ründajate režiimi ja poliitika suhtes kogu ühiskonna *igasugusest* koostõöst - poliitilisest, majanduslikust ja sotsiaalselt - keeldumist. See võib üldiselt sobida kaitsevõitluse teatud etappidel. Kuid totaalset vastupanu on praktikas erakordselt raske rakendada rohkem kui piiratud ajavahemikel. Pikemaajaliseks rakendamiseks nõuab see erakordselt tugevat, hästi ette valmistatud ja sõltumatult tegutseda suutvat ühiskonda. Igasugusest koostõöst keeldumise tagajärjed võivad olla ranged, sest suletakse omaenda ühiskonnas nii palju vajalikke tahke. Kulud on suured isegi siis, kui ründajad ei rakenda karme repressioone. Kaitsev rahvas peab olema suuteline üle elama kaitsevõitluse, mis võib kesta kuid või aastaid, nagu enamik sõdugi. Igakõlgsed ettevalmistused peavad aitama seda võimalikuks teha; siia kuulub ka toidu, vee ja kütuse varumine. Nende rangete nõuete tõttu ei kasutata täielikku koostõöst keeldumist teatud elanikele toetavas kaitsevõitluses üldse mitte.

Kui täielikku koostõöst keeldumise strateegiat kasutatakse algeriioodile järgneval olulise kaitse perioodil, rakendatakse seda tõenäoliselt ajutiselt teatud sihtide saavutamiseks. Kaitsejad peaksid hoolega välja valida need hetked kaitsetegevuses, kus seda strateegiat võiks tõhusalt kasutada. Seda strateegiat ei tohiks ilma vastava ettevalmistuseta kasutada pikema ajavahemiku vältel. Seda ei tohiks kasutada lihtsalt kui emotsionaalset vastust rünnakule endale või vastaste eriti jubedale aktsioonile. Sellistes olukordades võib seda strateegiat küll kasutada, aga valik peab olema arukas.

Täielikku koostõöst keeldumist on arvatavasti kõige parem kasutada teatud piiratud aegadel võitluse käigus, et saavutada valdavalt valikulist vastupanu kasutava üldstrateegia raamides teatud eesmärged. Esitame mõned näited selle selgitamiseks. Oletame, et kaitsejad on pikema ajavahemiku vältel osutanud valikulist vastupanu ründajate teatud poliitikal. Ründajad võivad näiteks olla püüdnud kehtestada efektiivset kontrolli kirikute üle. Valikulise vastupanu tulemusel on seda abinõu tunduvalt nõrgestatud või selle rakendamist tõkestatud, kuid ründajad püüavad ikka veel seda poliitikat peale suruda. Selle näite puhul on kirikute ja ühiskonna muude osade vastupanu osutunud ründajate jaoks liiga tugevaks ja nad on ajutiselt taandunud kirikute sõltumatuse

hävitamise katsetest. Siiski on nende eesmärk esimesel võimalusel rünnakut taas alustada. Siis võidakse rakendada täielikku koostööst keeldumise strateegiat, et sundida ründajaid sellest poliitikat täielikult loobuma. Püüdes sundida ründajaid oma nõrkuses avalikult tunnustama ja austama religioossete institutsioonide autonoomiat võidakse siis rakendada ühiskonna kõigi osade täielikkude keeldumist teha ükskõik millist tegemist ründajate, nende institutsioonide ja korraldustega.

Juhul kui meelevaldajate või rahva suhtes käitutakse väga jõhkralt, võib osutada kohaseks lühiajaline totaalne vastupanu, et näidata oma trotsi ja meelekindlust. Tavaliselt piisab selle piiratud eesmärgi puhul ühest päevast. Aktsiooni ei tohiks sellest palju pikemaks venitada, kui ei ole selge, et vastaste positsioon on väga nõrk - et nende väed on näiteks mässu äärel, või kui ei esine mõnda muud potentsiaalselt otsustavat tingimust. Totaalse vastupanu strateegia pikaajaline kasutamine peaks piirduma aegadeaga, mil ründajate võime säilitada kontrolli on oluliselt nõrgenenud ja mil kaitsjatel on väga tugevad positsioonid jätkamaks võimalikest ränkadest repressioonidest hoolimata täielikku koostööst keeldumist.

Seda strateegiat võib kasutada ka pika võitluse lõpu poole, kus on esmajoones kasutatud mitmesuguseid valikulise vastupanu kampaaniaid. Olemas peavad aga olema tingimused täielikuks koostööst keeldumiseks. Selles punktis on totaalne vastupanu eesmärk lüüa vastane nokauti, et hävitada või lagendada ta režiim, purustada ta jõud ettevõtmise jätkamiseks ja taastada ühiskonna vabadus ning sõltumatus.

Kui välja jätta need erandid, peab ühiskonna kaitse toetuma peamiselt valikulise vastupanu strateegiale.

Valikuline vastupanu

Selle strateegia puhul keskendub kaitsevõitlus teatud elulise tähtsusega sotsiaalsetele, majandsulikele ja poliitilistele küsimustele. Need küsimused valitakse välja seepärast, et nad mängivad võtmerolli kogu ühiskondliku ja poliitilise süsteemi hoidmisel ründajate kontrolli alla sattumast. Seda strateegiat võib nimetada ka vägivallatuks positsioonisõjaks või vastupanu osutamiseks võtmepunktides. Teatud rahvastikurühmad võtavad spetsiifilised küsimused võitluse erinevatel aegadel oma sihiks. Seda strateegiat võib järjestikuliselt suunata erinevatele küsimustele, et mitte lasta ründajail saavutada ühiskonna üle ulatuslikku kontrolli.

Valikulise vastupanu strateegia keskendab vastupanu sihilikult teatud eemärkide saavutamisele, mis kaitsevõitluse seisukohalt on eriti tähtsad. See strateegia aitab kaitsel keskenduda ja mitte hajutatuks muutuda. See on ka vähem kurnav. Enamikul juhtudel nihkub vastutus kaitse teostamise eest vastupanu punktide ning ülesannete muutudes ühelt rahvastiku osalt teisele.

Valikulise vastupanu märklaudade kindlaksmääramisel tuleb arvesse võtta kuut olulist küsimust:

Millised on ründajate peamised eesmärgid?

Mis takistab ründajaid saavutamast ja säilitamast kontrolli kaitsjate riigiparaadi või selle oluliste osade üle?

Mis takistab ründajaid ühiskonna institutsioonide sõltumatuse või kaitsevõime nõrgestamisel ja hävitamisel?

Mis koondab kaitsevõime ründajate süsteemi, režiimi või poliitika eriti haavatavatesse punktidesse, mis murdumise korral seaksid ohtu nende võime saavutada oma eesmärged ning jätkata oma ettevõtmist?

Mis aitab kaitsjail kasutada oma kõige tugevamaid omadusi, võimeid ja rahvastiku osi (ja vältida nõrgimate kasutamist) edendamaks kaitset?

Millised spetsiifilised küsimused iseloomustavad võitluse üldisi põhimõtteid ja eesmärke? Need küsimused peaksid looma kaitsjate seas õigustatud vastupanuvaimu ning näitama ründajate eesmärke ja meetmeid äärmiselt ebaõigustatuna ja hukkamõistu väärivatena.

Eriti oluline on keskendada valikuline vastupanu punktidesse, kus saab takistada ründajatel oma peaesmärkide saavutamist. See on tähtis, sest (nagu II peatükis nägime) kõigi valitsejate võim sõltub allikatest, mida saab suvaliselt piirata või millele saab juurdepääsu ära lõigata, kui kaitsjad keelduvad koostööst, abist ja sõnakuulmisest.

Kui rünnak oli näiteks riigipööre või juhtkonnapoolne võimuanastamine, peavad konstitutsioonilise valitsuse kaitsjad tegema usurpaatoritel võimatuks kontrolli tugevdamise riigiparaadi ja ühiskonna üle. Kaitsjad võiksid seda saavutada nõudes konstitutsiooni põhimõtete järgimist, keeldudes tunnustamast usurpaatorite võimu ja takistades neid riigiparaati ja laiemas mõttes ühiskonda kontrollimast. Koostööst võivad keelduda riigiametnikud, bürokraatiaaparaat, valitsusasutused, riigi- ja kohalikud valitsused, politseiametkonnad ja praktiliselt kõik ühiskondlikud institutsioonid ning samuti laiem üldsus. Nagu I peatükis nägime, kasutati selliseid meetodeid laialdaselt Kappi putši ajal. Kui neile meetodeile lisanduks eelised, mille annab ettevalmistus, võiks nende mõju olla oluliselt suurem. Tulemuseks oleks usurpaatorite legitiimsuse eitamine ja tõhusa kontrolli konsolideerimise takistamine.

Kui ründaksid võõrriigi valitsejad eesmärgiga kehtestada oma suva järgi uus valitsus, tuleks koostööd takistada kõigil tasandil. Isehakanud kollaboratsioonistid tuleks isoleerida ja kontrolli kehtestamist mitmesuguste ministeeriumide, haldusorganite, politseiüksuste, vanglasüsteemi ja sõjaväe üle takistada. Kaitsjad peavad keelduma tunnustamast ka igasuguse uue režiimi seaduslikkust, keelduma massiliselt kuuletumast ja koostööd tegemast ja olema järjekindlalt ustavad rünnatava süsteemi põhimõtetele ja tegevusmallidele.

Näiteks keelduks politsei patriootilisi vastupanu osutajaid üles otsimast ja arreteerimast. Ajakirjanikud ja toimetajad keelduksid tsensuurile allumast ja avaldaksid ajalehti keelde trotsides, nagu see toimus 1980. aastatel sõjaseisukorra ajal Poolas. Peidetud raadiosaatjatega antaks edasi vastupanu kajastavaid programme, nagu toimus 1968. aastal Tšehhoslovakkias. Vaimulikud jutlustaksid kohusest keelduda sissetungijaid abistamast, nagu tegid nii protestantlikud kui katooliklikud vaimulikud natside valitsemise ajal Hollandis.

Ignoreerides ja trotsides vaenlase ebaseaduslikke käskke, hoiaksid poliitikud, riigiametnikud ja kohtunikud normaalse riigiparaadi ja kohtud ründajate kontrolli alt väljas. Kohtute keeldumine koostööst muutuks veel üheks kaitserelvaks. Kohtunikud kuulutaksid, et kodumaiste usurpaatorite "ametnikel" ja võõrastel ründajatel puuduvad volitused. Nad jätkaksid tegutsemist invasioonielsetest seadustest ja konstitutsioonist lähtudes ja keelduksid sissetungijaid moraalselt või kohtulikult toetamast, seda ka siis, kui see tähendaks kohtute sulgemist. Riigiametnikud ja bürokraatiaaparaat võiksid mõnikord korraldada streike ja teinekord läbi viia nn. "töö jätkamist kokkuleplusele minemata". See tähendab, et nad täidaksid järjekindlalt seaduslikult kehtestatud poliitikat, programme ja kohustusi, pööramata tähelepanu ründajate poolt antud vastupidistele korraldustele või neid trotsides.

Kui sissetungijad ründaksid majanduslikel eesmärkidel, peavad kaitsjad koondama tähelepanu nende eesmärkide saavutamise takistamisele. Seda võib teostada selliste vahenditega nagu teadlaste, tehnikute, tööliste ja administratsiooni ja iga asjaga seotud institutsiooni keeldumine koostööst ja abist. Sellist keeldumist rakendatakse kõigil vajalikel etappidel, nagu toorme hankimine, uurimistöö, planeerimine, transport, tootmine, energia ja detailide tarnimine, kvaliteedikontroll, pakkimine ja kohaletoimetamine. Töölisel ja juhtivtöötajad saaksid näiteks takistada riigi eksploateerimist valikuliste streikide ja viivitamisega, nagu see toimus 1923. aastal Ruhris.

Kui ründajate eesmärk on ideoloogiline, siis on oluline tõkestada kaitsjate ühiskonna uskumuste mustamise ja kaitsvale rahvale ründajate poliitiliste tõdede õpetamise katsed. Seda võib saavutada hariduse, religiooni, massiteabevahendite, kirjastamise, noorsootöö ja valitsusega seotud inimeste ning institutsioonide keeldumisega mitmesugusest koostööst. Näiteks keelduksid õpetajad koolides propagandat tegemast (vt. Norra näide III peatükis). Koolide kontrollimise katsetele võiks vastata kooliprogrammide muutmisest või sissetungijate propaganda sisselülitamisest keeldumisega, selgitades samal ajal õpilastele konfliktikõltsimusi ja jätkates regulaarset haridustööd nii kaua, kui võimalik. Kui vaja, võib koolid vabatahtlikult sulgeda ja pidada tunde kodudes. Selline seadusväline haridussüsteem toimis näiteks natside poolt okupeeritud Poolas. Lisaks haridussüsteemi ja õppeprogrammide kontrollimisele vastupanu avaldamisele õhutasid õpetajad õpilasi mõtlema vabadusideede väärtuste ja vabaduse omamise ja kaitsmise tähtsuse üle.

Valikulist vastupanu võib olla vaja ühiskonna sõltumatute institutsioonide ehk II peatükis käsitletud võimukeskuste kaitsmiseks. Ründajail võib olla kavatsus kehtestada ühiskonna üle täielik kontroll, välja juurida võimalused osutada uuele korrale tõhusat vastupanu või korraldada kogu ühiskond ümber totalitaarse mudeli järgi. Seetõttu võivad ründajad püüda likvideerida kõigi olemasolevate sõltumatute institutsioonide autonoomiat, säilitada neid vaid mingis nõrgendatud, allaheitlikus vormis või neid täielikult hävitada. Alternatiivina võivad ründajad luua uusi tsentraalselt kontrollitavaid institutsioone, mis vastavad totalitaarsele mudelile ja suudavad oma liikmeid kontrollida. Fašistide poolt kontrollitav Norra õpetajate organisatsioon, mille vastupanuliikumine blokeeris, oli selline organ. Selle katse ja samalaadsete katsete nurjumine teiste erialade puhul hoidis Norras ära korporatiivse riigi loomise. Katsed kontrollida ühiskonna institutsioone on valikulise vastupanu sihtpunktid. Kaitse planeerimine ja ettevalmistamine peaksid aitama inimestel mõista sellise vastupanu tähtsust ja aitama muuta võitlust edukaks.

Valikuline vastupanu tuleks koondada ka ründajate režiimi eriti haavatavatesse punktidesse ja nende sõjaväe ning funktsionäride ustavuse õonestamisele.

Muidugi ei saa loota, et ründajad tervitaksid sellist jõulist kaitsetegevust, ehkki see on vägivallatu. Tuleb arvata, et nad kasutavad mistahes meetmeid, mida usuvad olevat tõhusad sellise vastupanu peatamiseks, neutraliseerimiseks või lõpetamiseks. Nagu me III peatükis ja käesolevas peatükis oleme arutlenud, peavad tsiviilelanikest kaitsjad olema valmis vastu pidama kõigile sellistele repressioonidele, olema järjekindlad kaitstes ja sellega käivitama poliitilise džudžitsu protsessi. Järjekindel vastupanu ja tugev vägivallatu distsipliin võivad teha ettevõtmise kulud ründajaile vastuvõetamatuks, takistada neil eesmärke saavutamast, sundida rünnakut peatama või isegi lagundada nende sõjaväe ja režiimi. Kui ründajate jõud väheneb ning kaitsjate oma kasvab, toovad mitmesugust laadi valikulise vastupanu kampaaniad kaitsjad võidule üha lähemale.

Ehkki mõni elanikele toetuv kaitsevõitlus võib olla suhteliselt lühike, on konflikt sageli pikaajaline. Sellisel juhul on võitlus tõenäoliselt raske. Ründajate surve võib olla erakordselt ränk, mis toob kaitsjatele kaasa tõsist riski ja palju ohvreid. Kõige halvemal juhul võivad paljud inimesed kaotada julguse ja võitlusmoraali, nagu see juhtus *Ruhrkampf*'i lõpukuudel. Inimesed võivad ka lihtsalt väsida ja vajada puhkust.

Mõnikord võib aidata nihe strateegias, eriti vastutuse üleandmine ühelt rahvastiku grupilt teisele, kes on tegutsemiseks rohkem suuteline. Abiks võib olla ka vastupanu koondamine väiksemale arvule või kitsamatele probleemidele.

Vastupanuväsimuse esinemisel ei ole tõenäoline, et oleks ulatuslikku soovi minna üle vägivaldsele võitlusele, kuna oleks ilmne, et sel puhul oleksid võiduvõimalused väiksed ja ohvrite arv kasvaks. Siiski on võimalik, et teatud väiksed grupid või üksikisikud võivad astuda meeleheitlikke samme nagu pommeid panemine või mõrvakatsed. Ehkki sellised katsed looksid nende toimepanijaile ja isegi teistele parema enesetunde, tooksid nad peaaegu kindlasti kaasa

repressioonide kasvu ja tekitaksid poliitilist kahju. Mis veelgi olulisem, selline vägivald õnestaks tõenäoliselt vägivallatu võitluse efektiivsust. Üleminek vägivallale nõuaks suuremat saladuslikkust ja seega vähendaks vastupanu osutajate arvu nendeni, kes saavad astuda väikestesse salagruppidesse. On oluline, et säilitataks vägivallatu distsipliin.

On äärmiselt tähtis, et ka kõige halvemates oludes võitlus jätkuks mingis vormis. Mõnikord, kõige rängemates tingimustes, võiks see osalt võtta "kultuurilise vastupanu" vormi. See tähendab, et inimesed peaksid kinni oma elulaadi olulistest elementidest, keelest, tavadest, usust, ühiskondlikest organisatsioonidest ja kommetest. Juhul kui suuremad organisatsioonid ja institutsioonid, mis olid vastupanu baasiks, on neutraliseeritud, kontrolli all või hävitatud, võiks vägivallatu aktsioone läbi viia üksinda või äärmiselt väikestes, enamasti lühiealistes gruppides tegutsevaid üksikisikuid. Seda on nimetatud "mikrovastupanuks". Kõigil sellistel väga rasketel aegadel on oluline säilitada inimeste vaim, nende soov taastada kontroll oma ühiskonna üle ja veendumus, olgu see praegu kui tahes kõikum, et lõpuks nad selle ikkagi saavutavad. On vaja tõsiselt strateegilisi ja üksikküsimuste lahendamisele suunatud uuringuid selle kohta, kuidas selliste äärmuslike olukordadega kõige paremini toime tulla.

Aja jooksul võivad muutunud olud, ootamatud sündmused, uued vastupanualgatused ja taastunud võitlusvaim tuua kaasa kasvava kaitsetegevuse ja suuremad võimalused võitluse läbiviimiseks. Just neil aegadel, mil võitlus on kõige raskem, võivad nähtamatult toimuda vägivallatu vastupanu osutajaid soosivad muudatused. Nende hulka kuuluvad kahtluste, lahkkelide ja vastuseisu tekkimine või suurenemine ründajate leeris.

Hoolimata sellest, kas erakordselt raske periood esineb või mitte, võib kaitsjate tugevuse kasvades vaja minna muudatusi strateegias. Näiteks selle asemel, et keskenduda esmajoones valikulise vastupanu piiratud kampaniate läbiviimisele, võib avaneda võimalusi üha laialdasema vastupanu osutamiseks. Soodsates oludes võib olla isegi võimalik liikuda täieliku koostööst keeldumise poole, et lüüa vastane nokauti. Teistel juhtudel on vaja erinevaid strateegiaid lõppmänguks. Igal juhul on aga vaja välja töötada erilised sammud, mille abil viia kaitsevõitlus eduka lõpuni.

Rahvusvaheline toetus elanikele toetuvale kaitsele

Elanikele toetava kaitsepoliitikaga riigid võivad osaleda mitmesugustes erinevates rahvusvahelistes kahe- ja mitmepoolsetes, regionaalsetes ning ülemaailmsetes üritustes. Need maad ei tarvitse olla isolatsioonistid vaid seetõttu, et neil puudub sõjaline võimsus, kui nad just ise seda ei soovi. Paljudel nende rahvusvahelistel ettevõtmistel oleks otseselt vähe pistmist rünnaku ärahoidmise või kaitsevajadustega. Mõned ettevõtmised võiksid olla kavandatud pakiliste probleemide leevendamiseks, konflikti põhjuseks olevate küsimuste lahendamiseks, põhjendamatu kahtluste ja väärarvamuste kõrvaldamiseks ja vastastikuse mõistmise ning sõpruse tugevdamiseks. Sellised ettevõtmised võiksid vähendada tulevaste rahvusvaheliste konfliktide arvu ja intensiivsust.

Osa rahvusvahelisest koostööst ja neile maadele osutatavast abist koondataks otseselt elanikele toetava kaitse ettevalmistamisele ja teostamisele. Käsitleva kaitsepoliitika olemus kaotab vajaduse saladuslikkuse järele, nagu seda tavaliselt sõjaliste kaitseküsimuste puhul kasutatakse. Nii saab võimalikuks laialdane teadmiste ning kogemuste vahetamine seda poliitikat juba rakendavate maade ja võimalusi alles uurivate maade vahel. Vastava koostöö korral võiksid need maad saada vastastikust kasu uurimistulemuste, poliitika analüüside, ettevalmistus- ja väljaõppeplaani ja potentsiaalseid ründajaid puudutava teabe jagamisest. Nad võiksid vahetada infot selle kohta, kuidas osutada teatud laadi rünnakule vastupanu, maksimeerida kaitse tõhusust,

jätkata repressioonidest hoolimata vastupanu ja rahuldada rünnaku tingimustes ühiskonna materiaalseid vajadusi.

Fundamentaaluuringuid ja planeerimist ettenägematuteks olukordadeks neis valdkondades ja ettevalmistamise ning väljaõppe alal võiksid esialgu viia läbi üksikud maad, erainstituutsioonid, mitmed riigid või koos töötavad lepingupartnerid, regionaalsed organisatsioonid või ÜRO agentuurid. Samad organid võiksid ka kas lepingu alusel või mingi kriisi korral anda mittesõjalist abi rünnakuohus olevatele elanikele toetuva kaitsepoliitikaga riikidele.

Sobivate abimeetmete hulka kuuluks 1) rünnatud riigile juurdepääsu võimaldamine trükkivõimalustele ja tele- ning raadiole vile, 2) toidu- ja arstiabi andmine, 3) kaitsevõitluse ja agressori tegevuse kohta välismaailmale uudiste edastamine, 4) ründaja vastu rahvusvaheliste majanduslike ja diplomaatiliste sanktsioonide õhutamine ja 5) ründaja sõjaväelastele, funktsionäridele ja rahvale rünnaku kohta teabe edastamine (millised on tüliliksimused, vastupanu ja repressioonide laad, uudised rahulolematusest ründajate tavapäraste toetajate hulgas ja teated abipalvete kohta rünnaku lõpetamiseks ning rahvusvahelise sõpruse ning koostöö taastamiseks).

Igasugune selline rahvusvaheline abi on erakordselt tähtis, kuid põhilist kaitsekoormat peab kandma rünnatud ühiskonna elanikkond ise. Võimet sõltumatult tegutseda, korraldlikku ettevalmistust ja tõelist tugevust ei asenda elanikele toetavas kaitses miski.

Edu või läbikukkumine

Raskusi, mida ründajatele valmistab hästi ette valmistatud, viimistletud elanikele toetuv kaitse, ei tohi alahinnata. Kaitsjate võime mobiliseerida oma vastupanuvõimet ja otseselt või kaudselt õõnestada ründajate võimuallikaid võib tuua kaasa olulisi muudatusi jõudude vahekorras. Kui tsiviilelanikest kaitsjail, hoolimata repressioonidest, on tõeline sisemine tugevus, strateegiline ja taktikaline tarkus, distsipliin ja püsivus ning võime suunata lõök vastaste nõrkuste pihta, peaks nad olema suutelised vastase kavatsusi nurjama ja lõpuks neid võitma.

Termineid *edu* ja *läbikukkumine* peab selle poliitika käsitlemisel kasutama väga täpses tähenduses. See on hädavajalik nii iga elanikele toetuva kaitse rakendamise tõhususe hindamiseks kui ka selle poliitika võrdlemiseks sõjalise kaitsega.

Edu mõõdetakse elanikele toetavas kaitses sellega, kas kaitsjad oma sihid tegelikult saavutasid või mitte, st. kas suudeti rünnak tõkestada ja taastada iseseisev võime elada oma põhimõtete kohaselt ja oma instituutsioone kasutades.

Läbikukkumine elanikele toetavas kaitses aga tähendab, et ründajad on oma eesmärgid saavutanud.

Nagu sõjalises võitluseski, nii ei ole edukas ka iga elanikele toetuva kaitse rakendamise kaitse. Seda laadi võitlus, nagu iga teinegi, saab olla edukas üksnes siis, kui tagatakse selle edukaks saavutamiseks vajalikud nõuded, mida käsitlesime III peatükis. Sõjalise lüüasaamise põhjustavad tõenäoliselt tohutud füüsilised purustused, elude kaotamine, võitlusmoraali langus ja võitluse eduka lõpuleviimise võimetuse tajumine. Niisugused tingimused võivad kaasneda ka elanikele toetuva kaitse läbikukkumisega, kuid see ei tarvitse nii olla.

Situatsioonid on muutuvad, võib esineda perioode, mil üks pool kogub või kaotab ajutiselt jõudu ja saavutab vaid mõned oma vahetuist eesmärkidest. Tsiviilelanikest kaitsjail võib olla tarvis taluda kannatuste- ja ohvriterohkeid aegu. Aga nii kaua, kui nad säilitavad oma tahte kaitsta, võivad nad ise jõudu koguda ning tugevdada oma instituutsioone ja viimistleda oma vägivallatu võitluse pidamise võimet. Kaitsjad võivad suurendada oma vaprust ja pidada vastu, hoolimata hirmutamise ja repressioonidest, ning rakendada uusi strateegiaid loomaks oma üritusele soodsamaid tingimusi.

Isegi ilmne lütasaamine ei pruugi olla jäädav. Ehkki kaitsjad ei ole mingil antud ajahetkel saavutanud oma eesmäärke, on võimalik, et nad suudavad seda hiljem. Sel määral, mil säilib vastupanuvaim ja ühiskonna sõltumatute organisatsioonide paindlikkus, võib rahvas ka hiljem oma kaitsevõitlust taasalustada. Vahepeal võib osutada vajalikuks puhata, taastada ühiskonna jõudu ning tema võimet rünnakute tagajärgedest toibuda, arendada välja uusi strateegiaid ja valida uusi, esialgu piiratud kuid saavutatavaid eesmäärke. Nende edukuse tulemusena võib taotleda suuremate eesmärkidega strateegia kasutuselevõtmist. Teiste sõnadega, elanikele toetuvas kaitses ei pruugi niikaua, kui rahvas ja ühiskond alles on, lõplikku lütasaamist olla. Heaks näiteks selle kohta on improviseeritud vägivallatu võitlus Tšehhoslovakkias. Varssavi Lepingu osaliste riikide 1968.-1969. aasta invasioonile ja pärastisele Dubčeki valitsuse kokkuvarisemisele järgnes ränk periood Husaki režiimi all. Vabadusvõitlejad, nagu näiteks Harta 77 liikmed, langesid ebasoosingu ja nad vangistati. Kuid 1989. aasta lõpul taaslustus rahva vägivallatu vabadusliikumine ja seekord sunniti Tšehhoslovakkias kommunistide režiim kokku varisema ning taastati poliitilised õigused.

On tõenäoline, et vägivallatu võitluse käigus tuleb ette pikki perioode, kus kaitsjad on saavutanud osalist edu, kuid on ka kannatanud teatud tagasilööke. Neil aegadel on väga oluline, et nad saaksid täielikult aru oma saavutustest ja tugevusest. Nagu mõnikord varem on vägivallatu võitluses juhtunud, on inimesed hästi võidelnud ja saavutanud olulist edu, kuid kuna nad ei olnud veel oma eesmäärke täielikult saavutanud, arvasid nad, et on lüüa saanud. Seetõttu kaotasid nad võitlusvaimu ja lasksid oma vastupanul närbuda või kokku variseda. Seetõttu andsid nad alla ja määrasid end ise kaotuse osaliseks. Seda tuleb elanikele toetavas võitluses vältida.

Võitluse käigus saavad tsiviilelanikest kaitsjad hinnata oma senist edukust, esitades endile järgmised küsimused:

Mil määral on tsiviilelanikest *kaitsjad* säilitanud, nõrgendanud või tugevdanud oma vastupanutahet?

Mil määral on erinevad isikud ja grupid *ründajate* poolel säilitanud, nõrgendanud või tugevdanud oma tahet rünnakut jätkata ja oma esialgseid eesmäärke saavutada?

Mil määral on kaitsva ühiskonna *sõltumatud institutsioonid* (võimukeskused) säilitanud, kaotanud või tugevdanud oma võimet võidelda ja takistada ründajaid kasutamast vajalikke võimuallikaid?

Mil määral on *kaitsjad* ja *ründajad* vastavalt näidanud üles head strateegilist otsustusvõimet või saamatust ja kas nende strateegilised otsused on halvenenud või paranenud?

Mil määral on tsiviilelanikest *kaitsjad* suurendanud oma võimet keelduda koostööst ja hakata vastu, tegutseda distsiplineeritult ja täita nõudeid, mis on vajalikud vägivallatu võitluse edukuse saavutamiseks?

Mil määral on *ründajate rahvasik, repressiivorganid ning haldusaparaat* kogunud kõrget võitlusmoraali, rünnaku toetamist ja selle aktiivset abistamist või, vastupidi, viletsat võitlusmoraali, rahulolematust, usalduse puudust või vastuseisu rünnakule?

Mil määral on vastavalt *kaitsjate* ja *ründajate rahvusvahelised sõbrad ja vajalikud majandus- ja poliitilised partnerid* jätkanud oma endisi suhteid, pakkunud toetust või mõistnud nende tegevuse hukka ning loobunud koostööst?

Mil määral on *kaitsjad* säilitanud oma suutelisuse autonoomiaks ja võime rahuldada oma majanduslikke vajadusi?

Mil määral on *ründajate repressiiv- ja manipuleerimisabinõud* suutnud või mitte suutnud kaitset peatada ja eesmäärke saavutada? Või on nad tegelikult suurendanud kaitsjate vastupanu, kutsunud esile vastuseisu ründajate endi leeris ja kutsunud esile rahvusvahelisi aktsioone?

Mil määral on *kaitsjad* jätkanud või isegi suurendanud oma vastupanu hoolimata repressioonidest ja metsikustest?

Mil määral on *ründajate esialgsed eesmärgid* (majanduslikud, poliitilised, ideoloogilised või muud) saavutatud?

Kumma poole käes on konfliktis initsiatiiv?

Kui vastused neile küsimustele näitavad, et *kaitsjad* on saavutanud mõningast edu, kuid kannatanud ka kaotusi, on aeg ette võtta korrektiivseid aktsioone oma eduvõimaluste suurendamiseks. Neil tuleb astuda järgmised sammud: suurendada oma isiklikku tugevust, säilitada ja suurendada ühiskonna tugevust, määrata kindlaks ja rakendada ründajate suhtes kõige kohasemaid ja tõhusamaid hoobasid, parandada oma strateegilist otsustusvõimet, koondada vastupanu ründaja nõrkadesse punktidesse ja tegutseda otsusekindlalt, vapralt ning vankumatult.

Kriteeriumid, mille alusel hinnatakse elanikele toetuva kaitsevõitluse lõpptulemusi, on avaramad, kui selle kindlaksmääramine, kas ründajad on füüsiliselt purustatud või on nad taandunud tugevama sõjalise jõu ees. Elanikele toetuva kaitsevõitluse edukuse määravad kindlaks vastused sellistele küsimustele nagu:

Kas *kaitsjad* on jätkuvalt keeldunud tunnustamast agressorite režiimi seaduslikkust ja säilitanud usu oma põhimõtetele ja õigusesse valida ise oma süsteem ja poliitika?

Kas *kaitsjad* on okupatsioonist ja usurpaatorite režiimist hoolimata säilitanud oma ühiskonna autonoomsuse ja rahuldanud selle vajadused?

Kas *ründajad* on oma (majanduslikud, poliitilised, ideoloogilised või muud) eesmärgid saavutanud või on neid takistatud ja millisel määral?

Kas *ründajad* on võitnud või kaotanud olulist rahvusvahelist toetust?

Kas *ründajate tahe rünnakut jätkata* on säilinud või muutunud?

Kas *kaitsjad* on tõestanud igasuguse asendusvalitsuse loomise ja tugevdamise?

Kas *ründaja sõjavägi* on tagasi tõmbunud või lagunened?

Kas on tõenäoline, et *ründajad* alustavad tulevikus samalaadseid ettevõtmisi?

Kas *agressori režiim* on säilinud või on see asendatud?

Mitte kõik elanikele teotavad kaitsevõitlused ei lõpe nende standardite alusel mõõdetuna selge võidu või lüüasaamisega. Pigem on mõningal ajal nii teatud edu kui ka läbikukkumist, nagu me näitasime III peatükis.

Kõigist kõige olulisem tegur elanikele toetavas võitluses edu saavutamiseks on, et rünnatud ühiskond suudaks säilitada oma enesejuhtimise ja autonoomia isegi vaenuliku sõjaväe poolt toetatud julmade valitsejaks pürgijate kohalolekul. See võime sõltub rahva ja ühiskondlike gruppide ning institutsioonide (II ja III peatükis käsitletud võimukeskuste) tugevusest ja sihikindlusest.

Ründajate eesmärkide blokeerimise võime võib esineda mitmel kujul. Siin on vaid mõned näited: blokeeritakse ründajate katsed uuele režiimile seaduslikkust saavutada ja rahvas jääb lojaalseks rünnakueelsele konstitutsioonilisele süsteemile, katse kehtestada uut valitsust kukub läbi, sest on võimatu lihtsalt rakendada endist bürokraatiaaparaati ja korravalveorganeid, valitsusorganid jätkavad seadusliku poliitika ja seaduste rakendamist ja keelduvad ründajate asenduspoliitika ja seaduste juurutamisest, ühiskond tervikuna isoleerib ja ignoreerib igasuguseid ründajate poolt loodud uusi bürokraatiaaparaate või organeid, hoolimata ründajate tsensuurist ja keeldudest jätkab tegutsemist faktiilselt vaba ajakirjandus, vastupanu toetavad raadio- ja telesaadet jätkuvad peidetud saatjate abil või kaasatundvate naaberriikide territooriumilt, katsed kontrollida usuorganisatsioone leiavad massilist vastuseisu usuorganite ja usklikte poolt, igasugused poliitilise opositsiooni keelustamise katsed võtab rahvas vastu järjest kasvava huvi ja aktiivsusega ning aktiivsete poliitiliste gruppide arvu suurenemisega, katsed asendada sõltumatud professionaalsed organisatsioonid ja ühingud toovad kaasa nende veelgi jõulisema püsimise ja seega tugevamateks vastupanuorganiteks muutumise, muud ühiskondlikud

organisatsioonid alates aiandusseltsidest ja spordiklubidest muutuvad poliitiliselt olulisteks suhtlemis- ja tegutsemiskeskusteks, mis on ustavad oma ühiskonna põhimõtetele, katsed rakendada majandus uute peremeeste teenistusse toovad kaasa vastupidiseid tagajärgi, sest streigid, boikotid, sihilik ebaefektiivsus ja tootmise aeglustamine vähendavad toodangu hulka ning halvendavad selle kvaliteeti, suurendades samaaegselt kulusid, mis on seotud katsetega panna majandus ründajaid teenima, nii et kulud on palju suuremad, kui võimalik tulu. Selliseid näiteid võiks veel ja veel tuua.

Lühidalt, tsiviilelanikest kaitsjad osutuvad suutelisteks blokeerima ühiskonna üle kontrolli kehtestamist, takistama töhüsa kollaboratsionalistliku või asendusvalitsue moodustamist, nurjama ründajate poliitilised, majanduslikud, ideoloogilised ja muud sihid, suurendades samal ajal ründajate majanduslikke ja poliitilisi kulusi üle igasuguse vastuvõetava taseme.

Mõnedes tingimustes, kuid mitte alati, võivad ründajad leida, et nende oma sõjavägi ning funktsionärid pettuvad üha enam ettevõtmises ja neile selles kuuluvus isiklikus rollis. Kokkuleplased, kes on ründajaid minevikus abistanud, võivad lüüa kahtlema, muutuda ebausaldusväärseks ja isegi ühineda vastupanuga, kui olukord muutub ja neist saab spetsiaalsete kokkuleplustaste õrituste märklaud. Isegi ründajate koduelanikkond võib hakata järkjärgult ettevõtmist hukka mõistma ja sellele vastu seisma. Rahvusvaheline üldsus võib rünnakut üha enam hukka mõista, minna sõnaliselt hukkamõistult üle tegudele, mille hulka võivad kuuluda majanduslikud, poliitilised ning diplomaatilised sanktsioonid.

Kui esineb mingi nende sündmuste kombinatsioon, on rünnak võidetud ja rünnatud ühiskonna iseseisvus ning valitud elulaad taastatud.

Märkusi

See peatükk toetub märkimisväärselt artiklile Gene Sharp, "Civilian-based Defence: A New Deterrence and Defence Policy". Artikkel oli algselt mõeldud UNESCO-le ja avaldati hiljem raamatus Yoshikazu Sakamoto (toim.), *Strategic Doctrines and Their Alternatives* (New York: Gordon and Breach, 1987), lk. 227-262. Nende strateegiliste põhimõtete käsitlese Lääne-Euroopa kontekstis leiate Gene Sharp, *Making Europe Unconquerable* (London: Taylor & Francis, 1985, ja Cambridge, Mass.: Ballinger, 1985; 2. Ameerika väljaanne George Kennani eessõnaga, Cambridge, Mass.: Ballinger, 1986).

Ennetava kaitse käsitlese leiate Sharp, *Making Europe Unconquerable* (2. Ameerika väljaanne), lk. 60-61.

Vägivalatus võitluses sabotaaži kasutamise kohta vt. Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action* (Boston: Porter Sargent, 1973), lk. 606-611.

Raadio tähtsuse kohta vastupanuliikumises vt. H. Gordon Skilling, *Czechoslovakia's Interrupted Revolution* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1976), lk. 777-778. Vt. ka Joseph Wechsberg, *The Voices* (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1969).

Protestistreikide kohta Tšehhoslovakkias vt. Skilling, *Czechoslovakia's Interrupted Revolution*, lk. 775.

Tsitaadid muutuste kohta natside poliitikas okupeeritud Nõukogude Liidu rahva suhtes pärinevad teosest Alexander Dallin, *German Rule in Russia, 1941-1945: A Study of Occupation Policies* (New York: St. Martin's Press, 1957, ja London: Mcmillan, 1957), lk. 218, 497 ja 550. Käsitletakse ka natside suhtumist ja kavatsusi Lääne-Euroopas.

Sissejuhatav essee juutide massimõrvade kohta on Gene Sharp, "The Lesson of Eichmann. A Review-Essay on Hannah Arendt's *Eichmann in Jerusalem*", rmt.-s: *Social Power and Political Freedom* (Boston: Porter Sargent, 1980). Genotsiidi käsitlevatest uurimustest vt. muuhulgas ka Gerald Reitlinger, *The Final Solution: The Attempt to Exterminate the Jews of*

Europe 1939-1945 (New York: A.S. Barnes, 1961); Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews* (Chicago: Quadrangle Books, ja London: W. H. Allen, 1961, ja ümbertõttatud variant, New York: Holmes and Meier, 1985); Nora Levin, *The Holocaust: The Destruction of European Jewry 1933-1945* (New York: Schocken Books, 1973); Helen Fein, *Accounting for Genocide* (New York: Free Press, ja London: Macmillan, 1979).

Termini "vägivallatu välksõda" (ingl. keeles *nonviolent Blitzkrieg*) võttis kasutusele Theodor Ebert.

"Üldise vastupanu" ja "organiseeritud vastupanu" eristamise käsitlemist ajendas Lars Porsholt. Vt. Lars Porsholt, "On the Conduct of Civilian Defence", rmt.-s T. K. Mahadeva, Adam Roberts, Gene Sharp (toim.), *Civilian Defence: An Introduction* (New Delhi: Gandhi Peace Foundation, ja Bombay: Bharatiya Vidya Bhavan, 1967), lk. 145-149.

Termini "mikrovastupanu" (*micro-resistance*) võttis kasutusele prof. Arne Næss. Vt. Arne Næss, "Non-military Defence and Foreign Policy", rmt.-s Adam Roberts, Jerome Frank, Arne Næss, Gene Sharp, *Civilian Defence* (London: Peace News, 1964), lk. 42.

V peatÜkk

Ümberrelvastumise suunas

Improviseeritud vägivaldlatu võitlus ja elanikele toetuv kaitse

ELANIKELE TOETUVAT KAITSET arendatakse kui üht poliitikat, mida tuleks uurida, kaaluda ja vastu võtta *enne* kaitsekriisi saabumist. Selle poliitika kasutamine nõuab rahva ettevalmistamist ja väljaõpetamist. Kuid kaitsekriisid kipuvad ette tulema riikides, kus ei ole veel seda poliitikat omaks võetud. Kui agressioonile allaandmine ja allumine ei ole vastuvõetavad ja sõjaline reageering on ilmselt asjatu või enesetaplik, jätkub väga tõenäoliselt *improviseeritud* vägivaldlatu vastupanu riigipõõretele ja invasioonile.

Eelneva ettevalmistuse puudumisest hoolimata on tulevased võitlused tõenäoliselt palju keerulisemad, kui seda olid I peatükis visandatud juhtumid. Selleks on kaks põhjust - üldteadmised vägivaldlatu tegevuse ja elanikele toetuva kaitse toime kohta levivad kiiresti ja üha suuremal arvul riikidel on juba otseseid kogemusi vägivaldlatu võitluse erinevatel eesmärkidel kasutamise vallas.

Improviseeritud vägivaldlatu kaitsevõitlus ei ole aga veel elanikele toetuv kaitse. Enamikul juhtudel on improviseeritud vägivaldlatu vastupanu oluliselt nõrgem, kui hästi ettevalmistatud elanikele toetuva kaitse poliitika, sest esimesel puuduvad eelised, mida annab ettevalmistus ja planeerimine. Ilma ettevalmistumiseta puuduks näiteks ründaja heidutamise efekt, mis võiks rünnaku juba ennetavalt ära hoida. Samuti puuduksid improviseeritud võitluse puhul oskused, väljaõpe, strateegiline osavus ja ressursid, mille võib saavutada aastatepikkuse planeerimise ja ettevalmistumisega.

Planeerimine ja ettevalmistumine teevad järelikult vägivaldlatu kaitsevõitluse oluliselt tõhusamaks (nagu see on ka sõjaliste jõupingutuste puhul). Ettevalmistumise tulemuste hulgas on tõenäoliselt ründaja heidutamise ja ümberveenmise efekti teke; strateegiline hindamine ja planeerimine; suhtumise ettevalmistamine (et hoida ära segadust, hirmu ja ebakindlust); ühiskonna institutsioonide, riigiametnike, politsei, allesjääva sõjaväe ja valitsusorganite väljaõpetamine koostööst keeldumise ja vastupanu teostamiseks rünnaku puhul; plaanide formuleerimine ettenägematute ohtudega võitlemiseks; seadmete, toidu, vee, energia- ja sidevahendite ning muude ressursside varude soetamine; elanikele toetuva kaitsestrateegia spetsialistide organisatsioonide loomine.

Koos planeerimise ja ettevalmistumisega aitaks üldiste publikatsioonide (ja muude teabevahendite nagu kassetide ja videote) ja eribrošüüride ning -käsiaraamatute (mis puudutavad transporti, sidevahendeid, koole, usuorganisatsioone, tööd, äri ja muud sarnast) levitamine jagada teadmisi selle kohta, kuidas viia läbi tõhusat elanikele toetuvat kaitset. See võimaldaks jätkata võitlust vägivaldlatu tegevuse ja kindlaksmääratud strateegiliste plaanide nõudeid järgides isegi siis, kui osa varasemast tuntuimast juhtkonnast on arreteeritud või tapetud.

Eelneva ettevalmistumise eelised annavad riikidele, kellel võiks ette tulla kaitsekriis, põhjust kaaluda elanikele toetuva kaitse vastuvõtmist kas valdavalt sõjalise poliitika täiendava komponendina või oma põhilise heidutus- ja kaitsepoliitikana.

Elanikele toetuva kaitse kasutamise motiivid

Enamikul juhtudel oleksid elanikele toetava kaitse rakendamise motiivid samad, mis on olnud neil inimestel, kes on pidanud sõdu ja kes nõud toetavad sõjalist kaitset. Inimesed võitlevad selleks, et kaitsta oma maad, sest nad armastavad seda, peavad kalliks selle iseseisvust ja tahavad säilitada oma elulaadi (ehkki nad võivad tahta ka oma ühiskonda parandada). Inimesed võitlevad tõenäoliselt seetõttu, et nad peavad seda oma moraalseks, patriootiliseks ja usuliseks kohuseks. Kuigi inimesed võivad tunda end kaunis õnnelikena iseeskis poliitika, sotsiaalpoliitika ja isegi kõige peamiste põhimõtete üle vaieldes, on tõenäoline, et nad ühinevad veendumuses, et mingit võõrvalitsust ega sisemiste diktaatoriks pürgijate klikki ei tohi lasta oma üle valitseda.

Kõik need on mõjusad motiivid elanikele toetuvast võitlusest osavõtuks. Nagu sõdadeski, lisanduvad neile sotsiaalsetele ja poliitilistele motiividele isiklikud, individuaalsed motiivid. Nende hulka võivad kuuluda soov oma tegudega olukorda mõjutada, omandada tähtsust, aidata kaitsta oma perekonda ning sõpru ja tõestada oma vaprust, algatusvõimet ning valmisolekut end teiste heaks ohverdada. Ka see väike osa rahvast, kes isiklikel, usulistel või eetilistel põhjustel ei ole toetanud vägivaldseid meetmeid või on nende kasutamist tauninud, saavad tõenäoliselt osaleda täielikult tsiviilelanikele toetavas võitluses. Lisaks saavad vägivaldset võitlust mitmesugustes aspektides osaleda kõik vanusegrupid ja mõlemast soost inimesed. Selline kaitsepoliitika vastab nende motiividele ja soovile osaleda, sest see võimaldab neil kõigil mängida olulist rolli.

Kuid kõigile inimestele on siiski peamiseks elanikele toetava kaitse toetamise ja selles osalemise põhjuseks selle kaitsepoliitika võimaluste ja tugevuse mõistmine agressiooni ja sisemise võimuharamise vastu võitlemisel. See mõistmine aitab rahvast kui tervikut inspireerida pidama kaitsevõitlust südikalt, sihikindlalt ja visalt.

Kas põhjalikud muudatused on hädavajalikud eeltingimused elanikele toetavas kaitstes?

Erinevad intellektuaalid on aegajalt väitnud, et massiline vägivaldset võitlust on võimatu tuues esile suure hulga mõjukana kõlavaid põhjusi. Põhjuste hulka kuuluvad geneetika, laste kasvatamise tavad, kultuur, ühiskondliku süsteemi moonutavad mõjud, haridussüsteemi tühj, perekonna struktuur ja sugupoolte rollid, tunnustatud usulised doktriinid või valitsev poliitiline süsteem.

Kõik need massilise vägivaldset võitlust ja seega elanikele toetava kaitsepoliitika võimatuse "põhjused" võib käesoleva arutelu seisukohalt kõrvale heita - massiline vägivaldset võitlust on olemas ja on seega võimalik. Mõned esitatud põhjustest on seotud ettepanekutega parandada inimühiskonda ja üksikuid elusid. Selliste ettepanekute väärtusi tuleks eraldi vaadelda ja mitte ajada neid segi vägivaldset võitlust ja elanikele toetava kaitsepoliitika nõuetega.

Mõned intellektuaalid aga väidavad ikka veel, et enne kui elanikele toetuv kaitsepoliitika saab reaalseks, tuleb põhjalikult muuta inimolendeid või maailma. Mõnikord, ehkki varasemast palju harvemini viidab mõni, kes ei ole elanikele toetavat kaitset hoolikalt uurinud: "Noh, see kõik on väga tore ja ideaalne maailm ja kui selline maailm tegelikkuseks saab, toetan ma ka sellist kaitseprogrammi."

Need sõbralikud kommentaarid mõtlevad sageli seda, et enne kui elanikele toetuv kaitse realistlikuks osutub, peab toimuma üks kolmest põhilisest muutusest: 1) "inimloomus" peab muutuma nii, et inimesed armastaksid üksteist rohkem ja oleksid koostöövalimad, 2) rahvusvaheline olukord on muutunud selliselt, et sõjalised süsteemid on kadunud või 3) ühiskondlik süsteem on teinud läbi olulise muudatuse, mis on toonud kaasa suurema sotsiaalse õigluste ja võrdsuse (kõrvaldades eeldatavasti sõdade "põhjused"). Kuigi nende muudatuste toimumine on ülimalt ihaldusväärne (kui tahes ebatõenäoline see ka ei oleks), ei ole neist ükski elanikele toetava kaitse rakendamise eeltingimus. Vastupidi, me teame, et vägivaldset võitlust on

"tegelikus elus" sajandeid, kui mitte aastatuhandeid toimunud. Me teame ka, et seda tehnikat on juba improviseeritud vaenulike rünnakute korral. Vaadagem aga siiski lähemalt kolme väidet, mille kohaselt enne elanikele toetuva kaitse reaalseks muutumist on vaja põhjalikke muudatusi inimestes või ühiskonnas.

On's "inimloomuse" muutumine vajalik?

Sotsioloogid, antropoloogid, psühholoogid, filosoofid ja teoloogid - nagu me kõik teisedki - on erineval arvamusel selle suhtes, mis "inimloomus" on ja millisena me seda näha eelistaksime. Kuid sellised haaravad (või tültud) arutelud ei puutu asjasse. Et rahvahulgad kasutaksid vägivallatut võitlust, ei ole vaja mingeid muudatusi inimolendite loomuses.

On fakt, et vastupidiselt tavalisele valearusaamale on vägivallatu võitlus kogu inimajaloo vältel väga laialdaselt esinenud ja seda on pidanud inimolendid, kes on vähemalt sama ebatäiuslikud, kui meie täna oleme. Vägivallatu vastupanu osutamise võime juured ei peitu tingimata altruismis, andestamises, usus armastusse, teise põse ettepööramiseks või isiklike kannatuste ihas, et hävitada kurja.

Vägivallatu võitluse juured on hoopiski inimeste kalduvuses - mida tõendavad ka paljud kodustatud loomad (sealhulgas mitte ainult muul, vaid ka meie lemmikud koer ja kass) - olla kangekaelne, teha püsivalt seda, mis on keelatud, ja keelduda tegemast seda, mida kästakse. Sellist kangekaelsust joont võib tänapäeval kergesti jälgida laste juures. (Võiksimme vaid meelde tuletada, et tegime palju selliseid tegusid, kui olime noored - ja vahest teeme ikka veel!) Onneks oleme me ka võimelised ühiseks tööks ja isegi altruismiks, kuid inimlik kangekaelsus on väga laialt levinud ning on sageli meie isiksuse väärtuslik omadus. See on vägivallatu vastupanu kõige peamine psühholoogiline alus. Vägivallatu võitlus on lihtsalt inimliku kangekaelsuse kollektiivne rakendamine ühiskondlikel, majanduslikel ja poliitilistel eesmärkidel.

Muudatus rahvusvahelises süsteemis?

Sõjaliselt kaitset elanikele teotuvale kaitsele üleminek ei nõua ka mingit eelnevat rahvusvahelise süsteemi ümberkorraldamist, sõjaohu kõrvaldamist ega selle poliitika üldist omaksvõtmist. On tõenäoline, et välisohut mitmete riikide julgeolekule jääb lähemas tulevikus püsima. Konfliktid loodusvarade, regionaalse poliitilise mõjuvõimu, ideoloogia, geograafilise asendi, sotsiaalmajanduslike arengumudelite ja muu sarnase pärast ei ole rahvusvahelisest elust kadumas. Selline reaalsus on üks põhjustest, mis sunnib arendama ja kaaluma elanikele toetuvat kaitsepoliitikat. Kõik ühiskonnad peaksid olema meie konfliktiderohkes maailmas suutelised rünnakuid ära hoidma ja neist jagu saama selliste vahendite abil, mis ise ei ähvarda rahvast aastatepikkuse poolsõjalise konfliktiga ega kiire, massilise hävitamisega.

Elanikele toetuv kaitse püüab selle reaalsusega toime tulla: tema eesmärk on *tugevdada* ühiskonna tegelikku rünnaku ärahooldamise ja kaitsmise võimet. Seetõttu ei ole mingit põhjust oodata selle poliitika vastuvõtmisega seni, kuni potentsiaalsed vaenlased on seda teinud, samuti nagu valitsused ei ole oodanud uute, võimsamate relvade tarvitusele võtmisega, kuni vaenlased on need endale hankinud. Oluline muudatus sõjaliselt relvastustest inimestele toetuva kaitse relvastusele toimub vaid siis, kui uusi, vägivallatuid relvi peetakse vähemasti sama võimsaiks kui vanu.

Muudatus ühiskondlikus süsteemis?

Nii elanikele toetava kaitse teatud pooldajad kui ka kriitikud on väitnud, et selle poliitika vastuvõtmine ja tõhus rakendamine nõuavad, et ühiskondlik süsteem oleks *eelnevalt* muutunud olulisemalt demokraatlikumaks, võrdsemaks ja detsentraliseeritumaks. Nad kinnitavad, seda tavaliselt mingist eetilisest või ideoloogilisest vaatevinklist (nagu sotsialistlikust, anarhistlikust või patsifistlikust) lähtudes, et vägivaltatute vahenditega saab kaitsta üksnes "õiglast ühiskonda" või "vägivallatut ühiskonda". Need kriitikud ei esita peaaegu mitte kunagi oma väidete kinnituseks ajaloolisi tõendeid.

Nagu I peatüki näited kinnitavad, on tegelikkuses improviseeritud vägivallatut võitlust keskmise eduga kasutatud "ebatäiuslike" ühiskondade kaitsmiseks sise- ja välisrõnnaku eest. Neis ühiskondades esines vahel sotsiaalselt ebaõiglust, klassivalitsust, etnilist või keelelist heterogeensust ja isegi äärmiselt teravaid sisekonflikte. Selliseks näiteks on 1920. aastate Saksamaa. Weimari Vabariik oli kaugel sotsiaalselt harmoonilisest ühiskonnast, ometigi kasutas ta improviseeritud koostööst keeldumist ja vägivallatut vastupanu ametlikult nii 1920. aastal Kappi putšsi kui 1923. aastal Prantsuse-Belgia invasiooni ning okupatsiooni vastu võitlemisel. Vägivallatu vastupanu korduv esinemine võitluses välisagressorite, sõjaväeliste klikkide ja sisediktatuuri vastu äärmiselt ebasoodsates oludes maailma eri paigus ja aegadel on tõend, et seda tüüpi kaitsesüsteemi sihilik rakendamine on tulevikus võimalik.

Ehkki ühiskondlik kooskõla, suurem sotsiaalne õiglus ja elujõuline demokraatia soodustaksid elanikele toetava kaitse poliitika kasutamist ja edu, ei ole need selle eeltingimused. Elanikele toetava kaitse vastuvõtmine ja kasutamine ei nõua ideaalseid ühiskondlikke tingimusi.

Mõned sotsiaalradikaalid mõõnavad, et elanikele toetuv kaitse on võimalik, kuid väidavad, et olemasoleva ühiskondliku korra kaitsmine ükskõik milliste vahenditega on ebasoovitav. Need inimesed ja grupid võivad olla nii rahulolematud olemasoleva ühiskonna suhtes, panna pahaks teatud ideaalide eiramist, ebaõiglust ja rõhumist selles ühiskonnas, et neid ärritab mõte, et nad peaksid kaitsma valitsust ning süsteemi, mida nad on varem hukka mõistnud. Nende eesmärk ei ole olnud mitte selle süsteemi säilitamine, vaid selle asendamine või muutmine, saavutamaks suuremaid poliitilisi vabadusi või tugevamat demokraatiat või õiglasemat ühiskondlikku ja majanduslikku süsteemi. Kuid isegi neil radikaalseil kriitikuil on küllaga põhjust elanikele toetava kaitse poliitika toetamiseks.

Kui ühiskonda ründavad need, kes tahavad peale sundida kodumaist või võõrast diktatuuri, on isegi kõige radikaalsematel ühiskondlike muudatuste pooldajatel võimalus ja kohustus asuda kaitsma rünnatud ebatäiuslikku ühiskonda. *Ühiskonna paremaks muutmise eeltingimus on takistada tema halvemaks muutmist.*

Pärast edukat elanikele toetuvat kaitset on muudatuste pooldajail võimalusi võita toetust oma ettepanekutele. Kogenud oma jõudu, on selle maa rahval paremad võimalused saavutada sisemisi ühiskondlikke muudatusi ilma vägivalda kasutamata. Radikaalsed grupid võivad ka võita suuremat usaldust, kui nad osalevad innukalt elanikele toetavas kaitses, mitte aga ei püüa olukorda ära kasutada vaid erakondliku kasu lõikamiseks, nagu teatud poliitilised grupid on minevikus teinud.

Kuigi improviseeritud vägivallatu võitluse abil on kaitsitud väga ebatäiuslike ühiskondi, ei tähenda see, et ühiskondlikud ja poliitilised olud on elanikele toetava võitluse tõhususe seisukohalt tähtsusetud. Kaitstava ühiskonna olemus ja elanikele toetava kaitse tõhusus on omavahel seotud. Seda kahel põhjusel. Esiteks mõjutab rahva taht ühiskonda kaitsta ja võimalike kokkuleplaste arvu väga tugevasti see, mil määral inimesed on olemasoleva ühiskondliku korraga rahul. Teiseks, võimu hajutamine ühiskonna institutsioonide (võimukeskuste) vahel suurendaks ühiskonna paindlikkust ja tema kaitsevõimet. Seega on pikaajalisel elanikele toetava kaitse ettevalmistamisel tähtis osa ühiskonnas demokraatia ja õigluse kvaliteedi parandamisel.

Teatud sõjandusspetsialistide (nagu Oxfordi hiljuti surnud sõjaajaloolane professor Norman Gibbs ja kadunud Hon. Alastair Buchan, kes asutasid Londonis Strateegiliste Uuringute Instituudi) arvates nõuaksid ettevalmistused elanikele toetuvaks kaitseks, et normaalses rahuaegses ühiskonnas astutaks teatud samme võimu detsentraliseerimiseks. Nad mõistsid, et sellistel meetmetel on muust sõltumatult väärtuslikke omadusi, kuid nad väitsid, et tuleb tunnustada selle kaitsepoliitika vastuvõtmise ühiskondlikke ja poliitilisi lisanõudeid.

Kui ühiskonnas ka ei astuta samme ebaõigluse kõrvaldamiseks ja võimu detsentraliseerimiseks, võib tõhus vägivallatu kaitse ikka olla võimalik. See võib toimuda, kui rünnatud rahvas kogeb patriotismipuhangut ja on veendunud, et ründajaist tuleb võitu saada, nii et edaspidi oleks võimalik tegelda siseprobleemidega. Kodanikukaitse võib tõepoolest aidata rahval saavutada vajalikku enesekindlust ja -usaldust, et pärast kaitse kriisi edendada ühiskonna demokraatiseerimist.

See ei tähenda aga, et *iga* poliitilist süsteemi saab vägivallatu võitlusega edukalt kaitsta. Kõige selgem negatiivne näide on äärmuslik diktatuur. See on režiim, mille jõhkros on tekitanud rahvas tugeva vihkamise ja mis on hävitanud või rangelt piiranud ühiskonna sõltumatuid institutsioone, mis võiksid kodanikukaitseks mobiliseerimisel ja selle läbiviimisel olla võimukeskusteks. On ebatõenäoline, et selliste režiimide puhul oleks rahva hulgas niisuguse kaitsevõitluse läbiviimise tahet või võimet.

Kuid isegi väga tugeva rõhumise all elav rahvas võib välisagressorite vastu pidada improviseeritud vägivallatut võitlust. Kui inimesed agressoreid piisavalt põlgaksid, võiksid nad end mobiliseerida oma enesemääramisõiguse kaitseks. Nii võiks invasioon autoritaarse süsteemiga ühiskonna vastu kutsuda esile entusiasmi ja tõhusa improviseeritud vägivallatu võitluse riigi, mitte valitsuse kaitseks. Võitluse käigus võidakse luua uusi sõltumatuid institutsioone, mis oleksid üheaegselt kaitse ja endise poliitilise süsteemi ümberkujundamise organid. Selline rahva mobiliseerimine võiks siis kaasa tuua suurema osalemise poliitilises elus, täiendavate autonoomsete institutsioonide loomise ja varasema süsteemi olulise muutmise või asendamise.

Teine võimalus on, et tugevasti tsentraliseeritud ühiskonna ametnikud liiguvad meelega detsentraliseerimise ja demokraatia poole (nagu näitab sündmuste käik Hispaanias Franco järglaste ajal). Kui selline reformirežiim on tõeliselt valmis sügavaks muutuseks, võiks ta isegi kaaluda elanikele toetava kaitse poliitika mõnede elementide juurutamist. Selline valitsus võiks siis tegutseda oma algatusel, vahest rahulolematu rahva õhutusel ja toetusel, lahendamaks konflikte, detsentraliseerimaks institutsioone, suurendamaks rahva poliitilist osalemist otsuste langetamisel ja arendamaks rahvas soovi ja võimet ühiskonda ja tema kasvavaid vabadusi kodanikuvõitluse abil kaitsta. See võiks olla eriti oluline valitseva partei vanameelsete, poliitilise politsei ja sõjaväelaste võimaliku riigipöördekatse blokeerimisel.

Kus ei ole selgelt vastupidi väidetud, eeldatakse raamatus, et käsitleme elanikele toetava kaitse kasutuselevõttu poliitilises süsteemis, millel on piisavalt põhjust pretendeerida sellele, et teda nimetatakse demokraatlikuks.

Poliitika vaagimine erahuvidest kõrgemal seisvast vaatevinklist

Kui elanikele toetava kaitse poliitika olemus esitada tema võimalikust kasulikkusest lähtudes - jättes kõrvale ideoloogilise pagasi - võiks selline poliitika demokraatlikus ühiskonnas kergesti saada laialdast toetust kõigis poliitilistes rühmitustes. Võimaldamaks elanikele toetava poliitika miinuste ja plusside erapooletut vaagimist, on ülioluline, et selline kaitseettepanek esitataks ja seda hinnataks "erakonnaväliselt". Seda poliitikat *ei tohi* siduda mingi poliitilise või ideoloogilise grupi või perspektiiviga. Üksikud riigid, poliitilised rühmitused jms. võiksid aga põhjendatult väita, et see poliitika on täiesti kooskõlas nende ideaalide ja ideoloogiaga ja isegi nende poolt

nõutav, nad ei tohiks aga väita, et see kuulub eranditult neile. Üldiselt oleks elanikele toetuvat kaitset kõige parem esitada viisil, mis teeb ta mõistlikuks ja meeldivaks väga mitmekesiste poliitiliste vaadetega gruppidele ja üksikisikutele, kellel on erinev suhtumine sõjalistes vahenditesse ja varasematesse sõdadesse.

On väga tähtis, et ükski rahu- või patsifistlik grupp ega radikaalne poliitiline organisatsioon ei määraks ennast elanikele toetuva kaitse põhitoeajaks. Uut poliitikat ei tohiks samuti esitada viisil, mis võiks võõrandada konservatiivsed jõud ja olemasolevate kaitseüsteemide või sõltumatute ühiskondlike gruppide ja institutsioonide liikmed, kellel tulevikus lasuks vastustus selle poliitika elluviimise eest.

Ühiskonna kõik sektorid peaksid mängima olulist osa mitte üksnes elanikele toetuva kaitse uurimisel ja hindamisel, vaid ka selle ettevalmistamisel ning selle ellurakendamisel. On hädavajalik, et selle poliitika vastuvõtmisel osaleksid ühiskonna paljud kihid. Elanikele toetuva kaitse poliitika aluseks peab olema laialdane rahvuslik konsensus, sest seda peavad ellu rakendama elanikkond ja ühiskonna insitutsioonid, mitte ainult erijõud. Sellist konsensust ja solidaarsust ei saa püstitada puhterakondlikule alusele. Ühiskonnas praegu rakendatava kaitsepoliitika kõigutamatud kriitikud peaksid ühinema selle tuliste pooldajatega, et avada uute, elanikele toetuvate kaitseettepanekute sõvauuringud ja -arutelu.

Erahuvideist kõrgemal seisev lähenemine ei kaotaks ega eiraks ühiskonnasiseseid olulisi poliitilisi erinevusi. Pigem oleks selle eesmärk haarata kaasa inimesi, kellel on erinevad vaated elanikele toetuva kaitse arendamise ja vastuvõtmise suhtes. Oletagem näiteks, et esmane ettepanek on lülitada ühiskonna olemasolevasse valdavalt sõjalisse kaitsepoliitikasse vaid väike elanikele toetuv komponent. Täielikult elanikele toetuvat kaitset pooldavad grupid peaksid toetama seda piiratud komponenti põhjendusega, et kui elanikele toetuva kaitse kohta saadakse rohkem teada, kasvab tõenäoliselt elanikkonna usk sellesse, ning seetõttu saab teatud hetkel sellele kaitseprogrammile täielik üleminek tõesti poliitiliseks võimalikkuseks. Teiselt poolt aga võiksid praegused olemasoleva sõjalise poliitika toetajad siiralt toetada väikese elanikele toetuva komponendi sissetoomist, sest see lisaks olemasolevale ametlikult sõjalisele seisukorrale veel täiendava heidustus- ning kaitsekihi. Mõned neist inimestest võiksid ka loota ja oodata, et sellise väikese elanikele toetuva komponendi vastuvõtmine teeks lõpu selle küsimuse arutamisele!

Edaspidine otsus, kas laiendada esialgset väikest elanikele toetuvat kaitsekomponenti või liikuda selle täieliku vastuvõtmise poole, võiks siis osaliselt põhineda plussidele ja miinustele, mis on selgeks saanud *olemasoleva* elanikele toetuva kaitsekomponendi tõttu ja tänu selle poolt pakutud võimaluste edasisele uurimisele. Siis võiks elanikele toetuva kaitsekomponendi laiendamine enamiku inimeste meelest olla arukam - see, mis kunagi oli mõeldamatu, muutub ilmseks ja realistlikuks valikuvõimaluseks.

Lõpliku otsuse selle poliitika tagasilükkamise, säilitamise või täieliku omaksvõtmise osas määrab see, mil määral elanikele toetuvat kaitset peetakse piisavaks rünnaku ärahoidmiseks ja sisemise võimu anastamise ning välisagressiooni vastu kaitsmiseks. *Kdesolevas raamatus käsitletava aluseks on eeldus, et ükski riik ei loobu alatiseks oma sõjalistest kaitsevõimalustest, seni kui tal ei ole põhjendatud usku elujõulisse, viimistletud elanikele toetuva kaitse poliitikasse.*

Enamikus olukordades võib uue kaitseprogrammi vastuvõtmine vaevalt osutada võimalikuks ilma ühiskonna olemasoleva kaitseüsteemi osaluseta. Esmased tõendid vägivallatu vastupanu komponentide lisamise kohta Rootsi, Austria, Sveitsi ja Jugoslaavia kaitsepoliitikasse näitavad, et kaitseministeeriumide osalemine elanikele toetuva kaitse vaagimisel ning selle väljaarendamisel on nii võimalik kui ka konstruktiivne. Sõjalised institutsioonid ja personal on tegelelud selle poliitika tõsise uurimisega ka Norras, Soomes ja mõnedes teistes riikides.

Sõjaväelaste kaasahaaramisel elanikele toetuva kaitse kaalumisse ja vastuvõtmisse võib olla erandeid: äsja iseseisvunud riigis võib sõjavägi puududa, riik võib vastavalt rahvusvahelisele lepingule olla alaliselt demilitariseeritud või tema geopoliitiline asukoht ja sõjaväeaparaadi

olukord võivad välistada tõhusa sõjalise võimsuse ülesehitamise. Teiseks erandiks võivad olla juhtumid, kus sõjavägi on toiminud esmajoones diktatuuri kehtestamise vahendina. Teatud revolutsioonilises situatsioonis võivad sellised sõjalised organisatsioonid olla täielikult purustatud või laiali saadetud. Praktiliselt kõigis teistes olukordades on aga vaja "erakonnavälist" lähenemist. Selline lähenemine peab ületama traditsioonilised erakondlikud ja poliitilised barjäärid. See peab kaasa haarama ühiskonna erinevaid parteid, traditsioonilised sõjalise kaitse institutsioonid ja valitsusvälised organisatsioonid, lühidalt - kõik ühiskonna riiklikud ning mitteriiklikud institutsioonid ja elanikkonna.

Ümberrelvastumise protsess

Sõjaliselt kaitset elanikele toetuvale kaitsele üleminekuprotsessi nimetatakse ümberrelvastumiseks (inglise keeles *transarmament* - tõlk.). See ei tähenda desarmeerimist, kui seda terminit mõistetakse kui kaitsevõime vähendamist või sellest loobumist. Ümberrelvastumise muutmine tähendab "relvade" tüübi muutmist sõjaväele ja sõjalistele relvadele tuginevalt selliseks, mis sõltub kogu rahvast ja kasutab psühholoogilisi, sotsiaalseid, majanduslikke ja poliitilisi relvi, mida tutvustasime III peatükis.

Me eeldame siin, et ümberrelvastumine toimub vastavalt demokraatlikult langetatud otsustele, kus valitsus mängib peaosa nii elanikele toetava kaitse valimisel kui ka selle ettevalmistamisel. See ei pruugi aga olla üldine mudel ning on ebatüüpiline, et valitsuse plaanid, mis on tehtud ilma ühiskonna toetuse ja osavõtuta, oleksid kindlal alusel ja tõhusalt rakendatavad.

Mõnedel juhtudel, eriti siis, kui valitsusel on vähe demokraatlike omadusi, võivad ühiskonna grupid ja institutsioonid teha ettevalmistusi elanikele toetuvaks kaitseks enne või samal ajal, kui valitsus vaagib seda poliitikat ning otsuse langetab. Võiks uurida mitteriiklike institutsioonide, sealhulgas töö- ja erialagruppide soovitusi, et määrata kindlaks, kas neid saaks liituda valitsuse poolt vastuvõetud üldplaani. Enamikul juhtudel on aga tüüpiline, et valitsuse algatused eelnevad mitteriiklike institutsioonide käsitlelusele ning annavad täpsemate plaanide väljatöötamiseks üldise raamistikku.

Loomulikult võivad ümberrelvastumise protsess, selle toimumise aeg, ulatus ning ajastamine olukorriti suuresti erineda. Need sõltuvad olulisel määral olemasolevaist poliitilistest oludest ja valitseva poliitika võimsusest. Olulisem on aga see, mil määral mõistetakse elanikele toetuvat kaitset ja hinnatakse selle võimet võimalikke ründajaid heidutada ning nende eest kaitsta.

Enamikul juhtudel ei saa elanikele toetuvat kaitset kui sõjalise kaitse täielikku asendajat kiiresti vastu võtta. Arvestades riigi kogu kaitsealuste ümberkorraldamise keerukust ja elanikele toetava kaitsepoliitika suhteliselt vähest katsetatust, on sõjalise kaitse kiire asendamine praktiliselt võimatu. Mõningad väited, nagu oleks järsk loobumine sõjalistest süsteemidest võimalik, on lähtunud valedest eeldustest. Nende hulka kuulub kujutlus, et sellist üleminekut võiks teostada massilise pöördumisega patsifismile või et muudatus järgneb "loomulikult" vägivallatu vastupanu kasutamisele muudel eesmärkidel või et sotsiaalne revolutsioon likvideerib vajaduse sõjaväeaparaadi järele. Ometi ei ole mingeid ajaloolisi tõendeid selle kohta, et üleminek vägivallatule võitlusele rajanevatele kaitsevahenditele oleks toimunud sellega, et üksikisikud oleksid võtnud massiliselt omaks vägivalla kautamisest loobumise põhimõtte. Üleminek elanikele toetuvale kaitsele ka võrast võimust või sisemisest diktatuurist vabanemiseks ei toimu vägivallatu vastupanu kasutamise loomuliku tagajärjena, nagu näitavad kogemused Indias, Iraanist ja mujalt. Nagu tõendavad kogemused Venemaal, Hiinas, Kuubas, Vietnami ja Nikaraguas, ei teki elanikele toetuv kaitsepoliitika ka lihtsalt revolutsiooni tagajärjel, mille sihiks on

kehtestada uus ühiskondlik kord, kus ei eksisteeri klassirõhumist ja -ekspluateerimist - sõjaliste süsteemide väidetavaid põhjusi.

Kiire ümberorienteerumine on enamikes olukordades ebasoovitav, sest kiire ülemineku elanikele toetuvale kaitsele ei saaks olla hästi planeeritud. See võiks saada saatuslikuks. Proovile paneku korral ei oleks ilma piisava, igakülgse ja asjatundliku ettevalmistuseta elanikele toetuv kaitse arvatavasti tõhusam, kui improviseeritud vägivaldalu vastupanu. Halvasti ettevalmistatud kaitsetegevus oleks eriti aldis nõrkustele ja lüüasaamisele. Halvasti ettevalmistatud, ebakompetentne ja ebatõhus vastupanu, mida teostatakse elanikele toetuva kaitse nime all, võiks kergesti diskrediteerida kogu seda poliitikat.

On tõenäoline, et elanikele toetuv kaitse võetakse vastu enam-vähem samadel alustel kui uuendused sõjalises poliitikas. Uusi ideid ja relvastussüsteeme tuleks vaadelda kui varasemate kaitsekujutluste, -plaanide ja -relvade täiustusi. Enamik sellest poliitikast huvitatud maid läheneb selle vastuvõtmisele järkjärgult, lülitades aeglaselt oma üldisesse valdavalt sõjalises kaitsepoliitikasse elanikele toetuva kaitse komponente ja katsetades neid. Need komponendid võivad olla mõeldud pakkumaks erikontingentidele kaitsevariante või andmaks täiendavaid kaitsevõimsusi selliste ülesannete lahendamiseks, kus puuduvad muud tagatised.

Sellise järkjärgulise ümberrelvastumise puhul algaks ettevalmistumine ja väljaõpe suhteliselt tagasihoidlikult, sealjuures kehtiks olemasolev sõjaline poliitika ikka veel. Siis võiks elanikele toetuvat komponenti etappide viisi laiendada. Esialgu sõjalisi võimsusi ei vähendataks ega likvideeritaks. Selleks on kaks põhjust. Esiteks ei sooviks rahvas vähendada sõjalisi ettevalmistusi enne, kui elujõuline elanikele toetuv variant on paigas. Teiseks, isegi kui tahetakse muutust, nõuab üleminek sõjaliselt poliitikaltsiivilpoliitikale märkimisväärselt aega, nagu oleme eespool märkinud. Ettevalmistusi, rahva väljaõpetamist ja muid ümberkorraldusi (mille hulka mõningatel juhtudel kuulub majanduse ümberstruktureerimine) tuleb arendada ja ellu viia.

Ümberrelvastumisel asetatakse rõhk esmajoones *tõhusa kaitsevõime suurendamisele* uue, elanikele toetuva poliitika arendamise, *mitte* aga sõjalise relvastuse vähendamise või sellest loobumise kaudu, mis *järgneks* põhjendatud usalduse tekkimisele uue, vägivaldalu heidutus- ja kaitsesteemi vastu. Sedavõrd kui usaldus uue poliitika võimsuse suhtes kasvab, hakatakse olemasolevat sõjalist relvastust tõenäoliselt pidama ikka vähem ja vähem vajalikuks, seda eriti ümberrelvastumise protsessi lõpupoole. Sel ajal võiks sõjatehnikat järkjärgult vähendada ja sellest loobuda kui ajast ning arust läinud relvadest, nagu on loobutud nooltest ja vibudest.

Kõigis riikides, mida otsekohe ei ähvarda rünnak, on aega põhjalikuks vaagimiseks ja otsuse langetamiseks, kas muuta kaitsepoliitikat või mitte. Käesoleva peatüki aluseks on eeldus, et on piisavalt aega elanikele toetuva kaitse võimaluste kaalumiseks ning tema võimsuse, dünaamika, nõuete ja strateegiliste põhimõtete uurimiseks.

Sammud, mis astutakse elanikele toetuva kaitse järkjärgulise vastuvõtmise teel on erineva sisu ja kestusega. Pole olemas mingit skeemi ja ajakava, mis oleks rakendatav kõigis maades ja olukordades. Igatüpe jaoks on vaja hoolikalt väljatöötatud ainuplaane. Üldiselt aga peaksid selle poliitika kaalumise ja vastuvõtmise protsessis olema järgmised elemendid:

- uurimistöö;
- rahvaharidus;
- poliitilised ja teostuvusuuringud;
- poliitika hindamine rahva, eraorganisatsioonide, ametlike institutsioonide, kaitseameti ja -ministeeriumi ning seadusandlike organite poolt;
- tagasihoidliku elanikele toetuva komponendi sissetoomine (vahest eriotstarbeiks);
- rahva ettevalmistamine ja väljaõpetamine;
- elanikele toetuvale kaitsele muude eesmärkide lisamise kaalumine;
- mõlema, nii elanikele toetuva kui ka sõjalise komponendi säilitamise või täielikult elanikele toetuvale kaitsele ülemineku soovitatavuse ja tõhususe kaalumine;

neist otsustest lähtuv seadusandlik ja haldustegevus;
elanikele teotava kaitse võimsuse tugevdamine;
kaitsepoliitika ühtlustamine.

Olulist tähelepanu tuleb pöörata sõjalise ja elanikele teotava kaitse eeliste ja puuduste, suutlikkuse ja suutmatuse võrdlevatele uuringutele, et tagada turvalisus praegu ja lähitulevikus. See kehtib nii algstaadiumi kohta, mil ühiskond alles võtab vastu otsuse alustada ettevalmistusi elanikele teotavaks kaitseks, kui ka hilisema staadiumi kohta, mil määratakse kindlaks, kas uus poliitika üksi on piisav. Elanikele teotava kaitse sobivuse hindamisel teatud maa turvalisuse tagamisel on olulise tähtsusega järgmised tegurid:

riigi välisolukorra ja -ohtude iseloom ja olud;
riigi siseolukorra ja võimu anastamise ohu iseloom ja olud;
valikuvõimalused, mida riik arvab endal rünnaku ärahoidmiseks ja kaitseks olemas olevat;
ja
elanikele teotava kaitse tõhususe hindamine ja mõistmine nende kaitsevajaduste rahuldamiseks.

Poliitika vaagimise ja ümberrelvastumise mudelid

Poliitika kaalumiseks ja osaliseks või täielikuks ümberrelvastumiseks ei ole võimalik luua mingit ühtainst mudelit, mida saaks rakendada kõigis riikides ja igasugustes olukordades. On aga võimalik luua mitmeid üldisi mudelid, mille kaudu elanikele teotav kaitse võiks saada mingi riigi kaitsepoliitika keskseks elemendiks või oluliseks komponendiks laiemas, valdavalt sõjalises poliitikas. On vähemalt neli üldist mudelit:

1. Elanikele teotava kaitse kui riigi kaitsepoliitika täielik, suhteliselt kiire vastuvõtmine väikeste riikide poolt, kellel ei ole mingi eriolukorra või -tingimuste tõttu tõhusat sõjalist alternatiivi ega liitlast.
2. Elanikele teotava komponendi lisamine ühe või mitme erieesmärgi teenimiseks valdavalt sõjalisele kaitsepoliitikale, kavatsuseta seda komponenti laiendada avaramate ülesannete täitmiseks üldise poliitika raames.
3. Elanikele teotava kaitse elementide etapiviisiline sisselülitamine ja järkjärguline laiendamine eesmärgiga lõpuks kaitse täielikult ümber korraldada.
4. Mitmete naaberriikide kokkulepitud, etapiviisiline mitmepoolne ümberrelvastumine, kusjuures elanikele teotava kaitse komponendid tuuakse sisse üheaegselt, sellele võib järgneda sõjalise relvastuse järkjärguline vähendamine.
Vaadeldgem neid võimalikke mudelid üksikasjalikumalt.

Elanikele teotava kaitse kiire ja täielik vastuvõtmine

Kiire ja täielik ümberrelvastumine sobib tõenäoliselt üksnes neile riikidele, kellel puuduvad märkimisväärsed sõjalised valikuvõimalused, või neile, kelle puhul sõjaliste võimaluste kasutamine tooks kaasa üksnes hävingut. Selle poliitika vastuvõtmine võiks olla võimalik nendes maades, kellel ei ole sõjaväge, nagu näiteks Kostariika või Island. Praegu sõltuvad sellised maad kas oma väga tugevaist politseijõududest ja välisabist (Kostariika) või välismaisesse sõjalisse liitu kuulumisest (Island). Mõlemil variandil on puudusi, kui eesmärgiks on seatud tõeline sõltumatus oma tegevuses.

Selle poliitika kiire vastuvõtmine võiks olla võimalik äsja iseseisvunud või tulevikus iseseisvuse saavutavates riikides (nagu Eesti, Läti, Leedu, Armeenia, Palestiina või Tiibet).

Arvatavasti tunnevad need riigid jätkuvalt ohtu oma sõjaliselt võimsama naabri (st. endise valitseja) poolt. Ent ometigi ei ole neil mingit võimalust luua ainult enesest sõltuvat ja piisavat sõjalist kaitsevõimet. Kui väikeriik liituks välismaise sõjalise jõuga, võiks varem valitsenud valitsus kergesti tunda, et teda ähvardatakse või isegi leida sellel baasil ajendi rünnakuks. Sellises olukorras olevates riikides võivad hoolikad teostuvusuuringud ja süvaanalüüs viia selleni, et elanikele toetavas kaitses nähakse realistlikumat ja täiuslikumat alternatiivi sõjalisele poliitikale. Enam ei osutuks vajalikuks valida, kas teha vägivaldseid kuid võimetuid žeste või alluda passiivselt agressioonile ja ebaseaduslikule võimuanastamisele.

Viisid, kuidas sellised äsja iseseisvunud riigid elanikele toetava kaitse omaks võtavad, võiksid olla paindlikumad kui pikemat aega eksisteerinud riiklike struktuuride puhul. Mõningail juhtudel võiks valitsusepoolne initsiatiiv elanikele toetava kaitse võimaluste uurimisel eelneda mitteriiklike institutsioonide tegevusele. Valitsuse tegevus võiks siis anda üldise raamistuse spetsiifilisemate plaanide väljatöötamiseks. Nii saaksid rahvas ja ühiskonna institutsioonid pakutavat kaitsepoliitikat hinnata ja oma rollid selles ette valmistada. Teistel juhtudel võib elanikele toetava kaitse poliitika vastuvõtmise algatus tulla rahvalt ja ühiskonna sõltumatutelt institutsioonidelt. See algatus ja isegi esimesed ettevalmistused - mille aluseks võivad olla iseseisvusvõitluses saadud kogemused - võiksid toimuda enne või kulgeda paralleelselt valitsusepoolse hinnangu andmise ja otsuse langetamisega. Sellistel juhtudel võiks sõltumatute institutsioonide ja erialagruppide soovitusel integreerida valitsuse poolt vastuvõetud poliitika üldrahalikku kompleksplaani.

Et elanikele toetuv kaitse on poliitika, mille puhul kaitsepotsiaali kavandatakse teatava ettevalmistumise ja väljaõppe alusel, milleks puuduvad ajaloolised kogemused - nagu see on ka enamiku moodsate sõjaliste uuenduste puhul - ei ole täpselt selle mudeli vastuvõtmiseks mingeid eeskujusid. Kuid olukord Saksamaal pärast I maailmasõda on sellega mõningal määral võrreldav. Saksamaal oli sõjavägi veel alles, kuid Versailles' lepingu kohaselt oli see liialt nõrk, et olla arvestatav rahvusvaheline tegur. Paljudel põhjustel Saksa armee isegi ei soovinud tegutseda Vabakorpuse eralduste vastu, mis plüüdis Kappi putši käigus 1920. aastal Weimari Vabariiki kukutada. 1923. aastal oli Saksa sõjavägi liiga nõrk isegi Ruhri tunginud Belgia ja Prantsuse vägede vastu saatmiseks. Mõlemil juhul algatasid valitsus ja poliitilised liidrid improviseeritud vägivallatu kaitsevõitluse, mis oli ainus realistlik valikuvõimalus.

Tulevikus peaks äsja iseseisvunud maadel olema mitmetel põhjustel võrreldes Saksamaa olukorraga 1920. aastatel olulisi eeliseid: ajaloolisi kogemusi on palju rohkem, vägivallatu võitluse ja elanikele toetava kaitse olemust mõistetakse palju paremini ja on aega ettevalmistuste tegemiseks ning rahva väljaõpetamiseks kaitsevõitluse pidamiseks.

Elanikele toetuvate komponentide lisamine erieesmärkidel

Üldine mudel, mille elanikele toetava kaitse teoreetikud tavaliselt esitavad, näeb ette täielikku ümberrelvastumist mõne aasta jooksul. Need teoreetikud on kaitse tõhususest lähtudes pigem täieliku ümberrelvastumise kui sõjalise ja elanikele toetava kaitse pideva kombineerimise poolt. On aga selge, et huvi elanikele toetava kaitse vastu ei piirdu nende väheste maadega, kellel on algselt plaanis kaitse täielik ümberkorraldamine. Palju suuremat huvi on tuntud valdavalt sõjalisele poliitikale elanikele toetuvate kaitsekomponentide liitmise vastu.

Kui valdavalt sõjalisele poliitikale lisatakse elanikele toetava kaitse komponent, ei ole ühiskonnal ega valitsusel kohustust säilitada see element jäädavalt esialgsel tasemel ja eesmärkidega. Seda komponenti võib edaspidi suurendada, vähendada või likvideerida sõltuvalt sellest, kuidas hiljem hinnatakse tema heidutus- ning kaitsevõimet. Riigid, kellel on sõjalisi alternatiive, mis pakuvad realistlikku võimalust sissetungijate väljatõrjumiseks ilma

vastuvõetamatuid ohvreid ning purustusi põhjustamata, jätkavad rünnaku puhul tõenäoliselt pikka aega sõjaliste vahendite kasutamist. Kuid mingil hetkel võivad nad oma valdavalt sõjalisele kaitsepoliitikale lisada elanikele toetava komponendi, nagu Rootsi, Sveits, Jugoslaavia ja Austria ongi juba teinud. Sellistel juhtudel võib esineda veel teisi mittesõjalisi või poolsõjalisi komponente.

Nii näiteks kirjutas Austria kaitseminister Otto Rösch 1982. aasta aprillis: "Riigikaitseplaani sõjaline osa peab tsiviiliskite vastupanu ja seega ühiskondliku kaitse vorme vajalikeks täiendusteks riiklikule sõjalisele kaitsele. Selles kontekstis integreeritakse need elemendid süstemaatiliselt Üldriikliku kaitse ideoloogilistesse, tsiviil- ja majanduslikesse valdkondadesse (*Umfassende Landesverteidigung*) ja neil on seal alaline koht." Austria Riiklik Kaitseplan (*Landesverteidigungsplan*), mis avaldati 1985. aastal, taaskinnitab, et "kodanike vastupanu on oluline täiendus riigi sõjalisele kaitsele." Selles öeldakse, et Austria territooriumi osade ajutise okupatsiooni puhul võiks organiseeritud tsiviilvastupanu, mis on täielikus kooskõlas rahvusvahelise sõjaseadusega olla tõhus Austria vastavas piirkonnas võitlevate sõjajõudude toetamisel.

Rootsi lisas elanikele toetava komponendi oma "totaalse kaitse" poliitikasse 1986. aastal üksmeelse hääletuse tulemusena parlamendis. Sellele eelnes peaaegu 20 aastat arutlusi ja uuringuid, milles osalesid nii parlament kui ka kaitseministeerium, samuti parteid, teadurid, usuorganid jt. Aastail 1981-1983 töötas kaitseministeeriumis kabineti otsusega asutatud komisjon, et valmistada ette plaan tsiviilvastupanu kui riigi kaitsepoliitika osa kasutamiseks. Komisjon soovitas, et totaalse kaitse ametkond laiendaks plaane, nii et need sisaldaksid mittesõjalise vastupanu osutamise piirkondades, mida sõja korral võidakse okupeerida. Soovitati luua ka alaline komisjon, mis algataks etapiviisilise planeerimise, alustades ühega kuuest kõrgemast regionaalsest juhtkonnast, mis juba koordineerivad teisi tsiviilkomponente totaalses kaitsepoliitikas. Soovitati ka fundamentaal- ja rakendusuringuid sõjalise ja mittesõjalise kaitse omavaheliste seoste valdkonnas. Mittesõjalise Vastupanu Komisjon asutati ametlikult 1. juunil 1987. Selle ülesanneteks oli: 1) luua tingimusi mittesõjaliseks vastupanuks, andes nõu võimudele ja üksikisikutele, 2) tegelda rahvusvahelise õiguse ja mittesõjalist vastupanu puudutavate psühholoogiliste ning muude tingimustega ja 3) edendada uurimistööd selles vallas. Komisjoni endine esimees Gunnar Gustafsson on kirjutanud, et rahuagssed ettevalmistused tsiviilvastupanuks loovad väärtusliku vaimse valmisoleku, mis peaks aitama panna potentsiaalset ründajat hoolikalt mõtlema ja vahest oma esialgseist plaanidest loobuma.

Need juhtumid ja samuti teised, mida käsitleme edaspidi, näitavad, et teatud maades on vägivallatu võitlus tunnustatud üldise riigikaitseplaani komponendina.

Elanikele toetava kaitse komponente võidakse kavandada teatud erieesmärkide puhuks või kasutamiseks teatud ettenägematutes olukordades, kuna sõjalised vahendid jääksid teiste olukordade jaoks. Sellised kombinatsioonid sõjalisest ja kodanikukaitsest kavandatakse alalistena, neid ei vaadelda kui samme üleminekul täielikule ümberrelvastumisele. Selline kombineeritud poliitika võiks tõenäoliselt muutuda vaid ühel tingimusel - kui ühiskonnas tekib kindlustunne, et elanikele toetuval kaitsele on palju suurem potentsiaal rünnaku ärahooldmiseks ja kaitseks, kui esialgu arvatud.

Et sõjategevusel ja vägivallatul võitlusel on väga erinev dünaamika ja nõuded edu saavutamiseks, on vaja kindlalt mõista, milline on elanikele toetava kaitse piiratud komponendi roll valdavalt sõjalises kaitsepoliitikas. Otsuse langetamisel elanikele toetava komponendi vastuvõtmise kasuks on selliste erieesmärkide kindlaksmääramisel ülitähtis osa. Eristatakse kolme eesmärki, milleks võiks kasutada elanikele toetavat kaitsekomponenti:

1. esimeseks kaitseliiniks olukordades, kus sõjaline vastupanu oleks ilmselt asjatu või enesetaplik,
2. reservkaitseliiniks, kus sõjalist kaitset on kasutatud ja kus see ei ole suutnud sissetungijaid tagasi tõrjuda,

3. põhikaitseks sisemise võimu anastamise nagu näiteks riigipöörde puhul.

Kui sõjaline vastuopanu on asjatu või enesetaplik. Mõned maad võivad osaliselt elanikele toetuva kaitse vastuvõtmise hindamisel lähtuda võimalike ründajate suhtelisest sõjalisest võimsusest. Kui see on võrdlemisi nõrk, võib julgesti osutada sõjalist vastupanu. Ründajate ülekaaluka sõjalise võimsuse puhul oleksid sõjalised kaitseplüüded ilmselt asjatud ja enesetaplikud. Siis võiks kasutada elanikele toetuvat kaitset esimese kaitseliinina.

Selline oli olukord kahe I peatükis kirjeldatud improviseeritud vägivaldliku vastupanu juhu puhul - Saksa *Ruhrkampf* Prantsuse-Belgia sissetungijate vastu 1923. aastal ja Tšehhoslovakkia vastupanu Varssavi Lepingu osaliste riikide invasioonile 1968. aastal. Suuremad teadmised, teostuvusuuringud ja aeg ettevalmistusteks ning välajõppeks peaksid oluliselt tõstma sellise kaitse tõhusust. Seetõttu võiks elanikele toetuva komponendi võtta üldisesse kaitsepoliitikasse osalt sellise eriolukorraga võitlemiseks.

Kui sõjaline vastupanu on ebaõnnestunud. Elanikele toetuvat komponenti võiks kasutada ka seal, kus riigi sõjavägi on püüdnud sissetungijaid tagasi tõrjuda, kuid on lüüa saanud. Nii oli see Norras Saksa okupatsiooni ajal 1940-1945. Oluliseks näiteks on siin ka hollandlaste vastupanu natsidele.

Norra Kabineti ülesandel 1967. aastal Norra Kaitseuuringute Instituudis läbiviidud uurimus soovitas ettevalmistatud vägivaldliku vastupanu kasutamist juhul, kui sõjaline kaitse ei ole õnnestunud. "Vägivaldlik kaitset võiks vastavalt käsitleda sügavuti toimiva kaitsena puhuks, kui territoriaalse terviklikkuse kaitsmine [sõjaline kaitse] kokku variseb." Aruandes märgiti: "Kui eeldada, et vägivaldlik kaitset võib ühel või teisel kujul lisada üldisele [valdavalt sõjalisele] kaitsele, on piisavalt põhjust eeldada, et see aitab tugevdada Norra vastupanujõudu ja ära hoida vaenlase rünnakut."

1989. aasta 1. märtsil oli Norra Atlandi Komitee sponsoriks konverentsile "Täiendavad kaitsevõimud". Sissejuhatava ettekande Norra totaalsesse kaitse kodanikukaitse sisseviimisega seotud küsimustes tegi Norra tollane kaitseminister Johan Jørgen Holst, kes oli üks 1967. aasta aruande kaasautoreid.

Selline komponent on mõnda aega olnud osa Sveitsi kaitsepoliitikast. Sveitsi üldise kaitse poliitikas nähakse ette, et kui sõjalise kaitsega ei suudeta ründajaid tagasi tõrjuda, kasutatakse riigi okupeeritud osades nii relvastatud vastupanu (partisani- ja poolsõjalist võitlust) kui ka passiivset vastupanu.

Vägivaldsest vastupanust aga ei võtaks suurem osa rahvast osa. Selle asemel õpetatakse kodanikke keelduma igasugusest kokkulepusest, tegutsedes seejuures rahvusvahelise õiguse raamides. Avaldamata vägivaldset vastupanu ja aitamata sellisele vägivaldiale kaasa, see osa rahvast "ei tee siiski väiksemaidki järeleandmisi okupeerivale võimule ja mõistab hukka igasuguse vastastikuse lähenemise". Nagu täheldatakse selle riigi igale perele 1969. aastal antud "Kodanikukaitse raamatus", on kokkulepusest keeldumine, okupatsioonipersonali ignoreerimine ja keeldumine koostööst rahva läbiimmutamisel ründajate ideoloogiaga olulised kohustused, mida tsiviilelanikkonnal tuleb sellistes olukordades täita.

Soome ei kuulu maade hulka, kes juba on oma üldisesse kaitsepoliitikasse vägivaldliku vastupanu komponendi võtnud. Ent 1971. aastal andis presidendi juhtimisel töötav Soome Psdhholoogilise Kaitse Planeerimise Komisjon välja esimese ametliku uurimuse elanikele toetuva kaitse kohta. Komisjon lükkas täieliku sõjalise kaitsevõime igasuguse uue poliitikaga asendamise tagasi. Kuid komisjon mõõnis riigi valdavalt sõjalisele kaitsepoliitikale vägivaldliku vastupanu komponendi lisamise kasulikkust.

:Ettekandes märgiti: "Kuid teatud kriisiolukordades võivad relvadeta vastupanu osutamise meetodid olla praktilised relvastatud vastupanu täienditena: nad tulevad kõne alla piirkonnas, mis

on sattunud sissetungija kontrolli alla. Näited, mida pakuvad erinevate maade kogemused, tõendavad, et koos relvastatud vastupanuga võivad need meetodid osutada sobivaiks, kui okupatsiooni ajal püütakse tagada lühiskonna institutsioonide tegevusvabadust ja lõpuks vabaneda okupatsioonist." Uurinud elanikele toetuva kaitse võimalikke kasutuslikke rakendusi, tegi 1971. aasta komisjon ettepaneku, et Soome peaks kõrvuti sõjaliste ettevalmistustega tegema plaane vägivallatute vastupanuks neis olukordades, kus see tundub mõistliku alternatiivina, ja et seda tööd tuleks alustada võimalikult kiiresti. Seda aga ei tehtud.

Endine Jugoslaavia Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik oli juba lülitanud mittesõjalise komponendi oma totaalse rahvusliku kaitse poliitikasse. Kindral Nikola Ljubicic kirjutab, et kuigi sõjaline jõud on ratsionaalses strateegilises süsteemis oluline: "Et saavutada võitu kogu rahva kaitsesõjas, tuleb harmooniliselt ja funktsionaalselt ühitada kõik vastupanu tüübid, kusjuures relvastatud võitlus jääb kaitse selgrooks." Jugoslaavia poliitika näeb selgelt ette vägivallatu vastupanu käsutamise riigi okupeeritud osades. "Loomulikult võivad tegevarmee ja territoriaalne kaitse leida end mõnikord olukorras, kus ollakse sunnitud ajutiselt edasisest vastupanust loobuma ja lüüa või teise linna või asula evakueerima. Kuid maha peab jääma sõjalis-poliitiline organisatsioon, mis on suuteline jätkama võitlust poliitilise, diversionistliku ja muud laadi tegevusega."

Nagu Adam Roberts on näidanud, kuuluvad Jugoslaavia muude vastupanuvormide hulka: 1) moraalne, poliitiline ja psühholoogiline vastupanu - kapitulatsioon ja okupatsiooni mittetunnustamine, omamaiste riigistruktuuride säilitamine, agitatsiooni ja propaganda läbiviimine jms., 2) majanduslik vastupanu - vastupanujõudude jaoks tootmine ja nende varustamine, vara kaitse, ründajale kasuliku töö tegemisest keeldumine jne., 3) vastupanu kultuuri ning hariduse vallas ja 4) passiivne vastupanu - lühiskondlikud boikotid, koostööst keeldumine ning üldine allumatus ja vaenulik suhtumine. Jugoslaavia kaitsesüsteem "kutsus üles poliitiliste, majanduslike ja lühiskondlike organisatsioonide täielikule kaasahaaramisele. Nad ei lööd kaasa mitte üksnes plaanide elluviimisel, vaid ka nende väljatöötamisel."

Kohutav sõjategevus, mis haaras Horvaatia ja Bosnia-Hertsegoviina alasid pärast seda, kui need kaks vabariiki kuulutasid end endisest Jugoslaavia föderatsioonist sõltumatuks (vastavalt 1991. ja 1992. aastal) annab kainen tunnistust sellele, milline piiratud tähtsus oli endises totaalse riigikaitse poliitikas mittesõjalisel vastupanul. Jõhkvalt tuli aga esile (II maailmasõja kogemustest lähtuv) partisanisõja taktikale kui peamisele kaitsekomponendile toetumine. Jugoslaavia tragöödia annab nii mõnegi õppetunni. Üks neist võiks olla tõdemus, et riigid, mille ajaloos on tõsisid etnilisi ja muid konflikte, peaksid olema ettevaatlikud oma rahvale partisanisõja kui riigikaitse taktika õpetamisel.

Kui riigi valdavalt sõjalisse kaitseesse on lülitatud elanikele toetuv komponent, võib üles kerkida teatud probleeme. Inimesed ja grupid, kellel lasub oluline vastutus kaitstes, peavad hindama, kuidas sõjaliste ja vägivallatute komponentide kombinatsioon toimib. Näiteks võivad vastupanu osutajad soovida ära kasutada kaitsevõitluse vägivallatut iseloomu ründaja sõjaväe moraali, usaldatavuse ja kuulekuse õhnestamiseks (nagu toimus 1968. aastal Tšehhoslovakkias). Kuid sellised pingutused muutuksid erakordselt raskeks või võimatuks, kui varem oleks sama sõjaväge sõjaliselt rünnatud, kui sõjaväelaste sõpru oleks tapetud või haavatud või kui nad oleksid hirmul omaenda elu pärast.

Vägivallase ja vägivallatu meetodi ühendamise probleemid on eriti teravad neis plaanides, kus tahetakse kasutada nii partisanisõda kui ka vägivallatut võitlust ühesama üldise kaitsestrateegia raames. See probleem sisaldub mitmes hiljutises "kaitsva kaitse" või "mitte-ründava kaitse" mudelis, nagu mainisime I peatükis. Kui vastupanu osutajad kasutavad samaaegselt samas geograafilises piirkonnas vägivallatut vastupanu ja partisanisõda, võivad üles kerkida erakordselt tõsisid raskused, mis ei too mitte üksnes kaasa väga palju ohvreid, vaid õhnestavad täielikult ka vägivallatu võitluse tõhususe. Neil põhjustel ei tohiks sõjalisele

kaitsepoliitikale elanikele toetava kaitse komponendi lisamisega kaasnedes partisanisõja või "kaitsva kaitse" teatud sõjaliste komponentide lisamist.

Segakaitse poliitika, mis sisaldab nii sõjalisi kui tsiviilkomponente, kujutab endast puhtsõjalise poliitikaga võrreldes selget edusammu. Kuid kogu poliitika arenedes on vaja pöörata pidevat tähelepanu esile kerkida võivatele vastuoludele ja nende tagajärgedele. Kui elanikele toetava kaitse poliitika uuringud ja selle arendamise kogemused ning praktika näitavad, et sellel poliitikal on suurem kaitsevõime, kui esialgu oli või arvati olevat, võib arvatavasti need probleemid lahendada pideva liikumisega täieliku ümberrelvastumise suunas. Vastasel korral tuleb olla eriti hoolikas, takistamaks seda, et sõjaline komponent õonestaks just neid tegureid, mis aitavad kaasa elanikele toetava komponendi edukusele. Üldiselt on probleemid vähem teravad, kui suudetakse sõjalisi ja elanikele toetava kaitseüsteemi operatsioone lahus hoida või neid teineteisest isoleerida.

Sisemise võimuanastamise vastu. Veel üks võimalik osalise ümberrelvastumise mudel on elanikele toetava kaitse komponendi lisamine spetsiaalselt riigipõõrete, võimuesindajatepoolse võimu anastamise või muude konstitutsioonivastaste riigiaparaadi üle kontrolli haaramise katsete ärahoidmiseks ja neist jagusaamiseks. Siseringid kujutavad endast olulist kaitseprobleemi. Viimastel aastakümnetel on paljud ühiskonnad olnud tunnistajaiks sellele, kuidas nende konstitutsiooniline demokraatlik valitsus - ja muud süsteemid - on kukutatud, nende poliitilised liidrid tapetud ja uus, diktaatorlik valitsus sõjalise jõuga ähvardades või sõjalist jõudu kasutades asemele pandud.

Mõnedes maades, nagu näiteks Tais on suurema demokraatia ja sotsiaalse õigluse saavutamise katseid aastakümneid korduvalt sõjaliste või poliitiliste põõrete abil katkestatud. Mõnedes Ladina-Ameerika maades, nagu Argentiinas, Peruus, Tšiilis, Guatemaalas ja Brasiilias on riigipõõrded viimastel aastakümnetel tekitanud tõsiseid probleeme. Aafrika maades, kus sõjalised struktuurid on ilmselgelt paremini organiseeritud ja võimsamad, kui suur osa tsiviilühiskonnast, on riigipõõrded iseseisvuse algusest saadik olnud peamine tegur kontinendi poliitiliste süsteemide kujundamisel. Ka Euroopas on viimastel aastakümnetel toimunud mitmeid riigipõõrdeid. Seega võiksid väga erinevad maad soovida kasvõi üksnes sisemise võimuanastamise tõkestamiseks kiiresti vastu võtta elanikele toetava kaitse, jättes seejuures välisriikidega võitlemiseks alles sõjalise kaitse.

Riigipõõrded on sageli suuresti või puhtalt sõjalised operatsioonid. Riigipõõre võib olla ka diktaatorliku partei või "luureorgani" katse haarata võimu, mõnikord viib riigipõõrde läbi või toetab seda tsiviil- ja sõjaliste gruppide ühendus.

Sellise võimuhaaramise kuulutamise ebaseaduslikuks või konstitutsioonivastaseks ei lahenda probleemi: selle toimepanijad vihistavad kehtivale konstitutsioonile ja juriidilistele keeldudele. Vähesed inimesed on selliste katsete tõkestamiseks valmis otsima abi kodusõjalt. Pealegi, kui sõjavägi ise teostab riigipõõret või toetab seda, on väga vähe šansse, et konstitutsiooni kaitsta soovivad tsiviilisikud saavutaksid sõjalise võidu. Välja arvatud juhud, mil putšiste on vaid kätputäis ning neil ei ole laialdast toetust ja sõjavägi on konstitutsioonilise valitsuse suhtes valdavalt lojaalne, ei ole sellel probleemil sõjalist lahendust nagu tal ei ole ka konstitutsioonilist lahendust.

Elanikele toetuv kaitse on ainus perspektiivne poliitika diktaatori kehtestamise takistamiseks, mis ei too kaasa kodusõja ohtu. Kaks I peatükis kirjeldatud juhtumit - Saksamaa aastal 1920 ja Prantsusmaa aastal 1961 - olid edukad. See annab alust arvata, et peamine vastus sisemise võimuanastamise tõkestamiseks võib peituda viimistletud ja väljaarendatud poliitikas, mis tugineb nende juhtude olulistele tunnusjoontele.

Elanikele toetava kaitse mudel selliste võimuanastamise katsete puhul oleks ligilähedane IV peatükis kirjeldatud operatsioonidele: ründajate seaduslikkuse tunnustamisest keeldumine, püüd

takistada neid loomast valitsust ja efektiivset administratsiooni, riigiametnike, politsei ja sõjaväe hoidmine ründajate kontrolli alla sattumast, tsiviilühiskonna organisatsioonide ja avalikkuse mobiliseerimine keelduma usurpaatorite valitsust aktsepteerimast, püüd õonestada usurpaatorite sõjaväge ning toetajaid ja katsed leida maksimaalset rahvusvahelist vägivallatut toetust konstitutsioonilise valitsuse taastamiseks.

Ühiskond, riigiaparaat ja kodanikkond võivad teha ettevalmistusi arendamiseks oma võimet nurjata selliseid rünnakuid koostööst keeldumise ja vastupanu abil. Maad, kus minevikus on olnud selliseid võimuanastamise kogemusi, peaksid sellele võimalusele eriti suurt tähelepanu osutama. See ei tähenda, nagu võiksid maad, kel sellised kogemused puuduvad, ükskõikseks jääda. Ameerika Ühendriikides paljastas 1987. aasta "Irangate'i" juurdlus väikese grupi olemasolu - kuhu kuulus ka Luure Keskagentuuri direktor - mis kavatses kehtestada sõltumatu võimsa "salavalitsuse" tegemaks seda, mida ta peab soovitatavaks ja vajalikuks, põõramata tähelepanu konstitutsioonilistele protseduuridele ja USA valitsusasutustele. See peaks olema tõsine hoiatus, et väga vähesed, kui üldse mõned valitsused on immuunsed sisemiste võimuhaaramiste ja õonestamiskatsete suhtes.

Enamikul juhtudel võivad režiimid ja ühiskonnad, kes tunnetavad end võimuanastamise ohus olevat, algatada selliseid juurdlusi, rahvaarutelusid, poliitika hindamist ja otsuste langetamist nagu nad kasutaksid siis, kui hindaksid elanikele toetuvat kaitset muuks otstarbeks vastuvõtmise seisukohalt. Vastav seadusandlus ja rahvaharidus peaksid igalhes looma moraalse ja juriidilise vastutustunde, et keelduda toetamast ja kuuletumast ükskõik millisele grupile, mis püüab konstitutsioonilist süsteemi likvideerida ja end uue valitsejana peale sundida.

Teatud poliitiliste tingimuste tarvis, kui valitsus ei kaalu kaitset sisemise võimuanastamise vastu ega tee selleks ettevalmistusi tavaliste kanalite kaudu, eksisteerib teistsugune mudel. Usurpatsioonivastast poliitikat võib rahvas arutada laia rahvaharidusprogrammi kaudu, kus kasutatakse näiteks ajalehti, ajakirju, käsiraamatuid, raadiot, televisiooni ja ühiskonna institutsioone (võimukeskusi). Sellised organisatsioonid ei piirduks haridus-, ühiskondlike, usu-, ametiühingu-, äri-, kultuuri- ja muude sarnaste ühiskonna elementidega. Siia peaksid kuuluma ka valitusametnikud, riigiteenistujad, politsei, sõdurid, parteide liikmed ja teised grupid. See võiks luua olukorra, kus elanikele toetuva kaitse iseloom on ühiskonnas laialdaselt tuntud ja põhikohustusi ning erilisi kaitseareeringuid mõistetakse hästi. Sellistes tingimustes peaks olema võimalik konstitutsioonivastast võimuhaaramist takistada.

Elanikele toetuva kaitse vastuvõtmine üksnes konstitutsioonilise valitsuse kaitsmiseks sisemise võimuanastamise eest võib mängida erakordselt olulist osa. See aspekt peaks pakkuma huvi enamikule valitsustele maailmas. Hoolimata viisist, kuidas paljud neist võimule said, kogevad nad sageli, et võimu säilitamiseks vajavad nad legitiimsust ja rahva tunnustust, et neid endid lõppkokkuvõttes riigipõrde abil ei kikutataks.

Valmistumine etapiivõimuliseks tšielikuks ümberrelvastumiseks

On rida maid, mille sõjaline võimsus on võrreldes potentsiaalsete ründajate omaga nii piiratud, et nad ei ole tõsiseks sõjaliseks kaitseks võimelised. Mõnedes maades võib sõjaväel olla suuresti sümboolne roll, teistes võib tema võimsus olla piisav üksnes repressiivseks tegevuseks terava sisekriisi puhul. Piiratud sõjalisel võimsusel võib olla mitmeid põhjusi, sealhulgas kodumaiste ressursside nappus, majanduslikud piirangud, väike rahvastik ja muu sarnane. Teistes maades, nagu näiteks Austrias muudavad rahvusvaheliste lepetega seatud piirangud otsuste tegemise keerukamaks.

Teiselt poolt aga näiteks Poola oleks suuteline ilal pidama suuremat sõjalist süsteemi, kui suudetaks lahendada majandusraskused, ometigi ei oleks see eales piisav Vene või NATO jõudude vastu. (Tõepoolest, põhiline, milleks 1980. aastatel Poola sõjaväge kasutati, olid

siserepressioonid.) Samasugune olukord võiks tekkida üha enam iseseisvates ja demokraatsetes Ida-Euroopa maades, nagu Tšehhi Vabariik Slovakkia ja Bulgaaria.

Sellised maad võiksid tõepoolest tõsiselt kaaluda pikaajalist täielikku ümberrelvastumist. Täieliku ümberrelvastumise eesmärgi võiks põhimõtteliselt omaks võtta või seda vähemalt laialdaselt tunnustada protsessi algfaasides, kuigi üleminek ise toimuks tõenäoliselt etappides, mis viiakse läbi pikema perioodi, nagu näiteks kümne või viieteistkümne aasta jooksul.

Tegelik ümberrelvastumine algaks neis maades kõige tõenäolisemalt elanikele toetuva komponendi piiratud lülitamisest eranditult või valdavalt sõjalisse poliitikasse. Siia kuuluks ettevalmistuse ja väljaõpetamise alustamine ja ühiskonna kõigi insitutsioonide kaitsevõime mobiiliseerimine. Alustades elanikele toetuvate piiratud komponentidega, saaksid ühiskond ja valitsus kogemusi, kuidas seda laadi kaitseks valmistuda, väljaõpet teostada ja seda läbi viia. Esialgseid komponente võiks siis järkjärgult laiendada ja uusi lisada, kui ettevalmistused ning kogemused näitavad selle poliitika piisavat elujõudu. Selle võimsuse ja usaldusväärsuse kasvades oleks võimalik järkjärgult vähendada sõltuvust sõjalistest komponentidest, kuni on läbi viidud täielik ümberrelvastumine.

Täielikul ümberrelvastumisel oleks selliste maade jaoks mitmeid eeliseid. Esiteks ei oleks nad naabritele sõjaliseks ähvarduseks. Teiseks suurendaks see heidutus- ja kaitsevõimet. Ja kolmandaks, olles mobiiliseerinud jõud sõjaliste vahenditega teostatava sisemise riigipöörde või juhtkonnapoolse võimuanastamise tõkestamiseks, likvideeriksid nad praktiliselt sellise rünnaku toimumise tõenäosuse. Teatud maade kaitsevajadused ja siseolukord on piisavalt tõsised ja vägivallatu kaitse- ning vabadusvõitluse areng piisavalt paljutõotav, nii et me ei tohiks üllatuda, kui selles suunas astutakse olulisi poliitilisi samme.

Mitmepoolne ümberrelvastumine

Elanikele toetuvat kaitset on alati soovitatud kui poliitikat, mida võiks vastu võtta ühepoolse otsuse alusel umbes samal moel, kui valitsused on muretsenud uut relvastust või on üle läinud täiesti uuele relvastustele. Et uut relvastust peeti sõjaväe võitlusvõimet *tugevdavaks*, ei olnud mingit vajadust naaberrežiimidega või vaenulike valitsustega läbirääkimisi pidada, et ka nemad võtaksid uued relvad omaks, see ei oleks andnud ka mingeid eeliseid. Niisugune olukord on valitsenud sõjalise relvastuse igasuguse muutmise korral, mida eales läbi on viidud. Teiselt poolt aga on olnud palju katseid *vähendada* lepingute või kokkulepete abil sõjaliste relvade hulka või muuta nende tüüpi. Lõppkokkuvõttes ei ole sellega erilist edu saavutatud.

Kui elanikele toetuv kaitse on tõesti võimas heidutus- ja kaitsepoliitika, siis ei ole ühelgi riigil mingit põhjust oodata osalise või täieliku ümberrelvastumisega kuni naabrid ja potentsiaalsed ründajad samuti selleks soovi avaldavad. Siiski on võimalik, et mingit laadi mitmepoolne, etapiviisiline, osaline või täielik ümberrelvastumine oleks teatud olukordades teostatav variant. Seda võimalust võiks rakendada ilma ametlike läbirääkimiste ning lepinguteta, kuigi teistel juhtudel mängiksid need meetmed kaitse ja sõjalise võimsuse muutmisel olulist osa.

Elanikele toetuvate komponentide mitmepoolne kasutuselevõtt ja nende progresseeruv laiendamine võiksid väga hästi toimuda teatud regioonides, nagu Põhjamaad, Kesk-Ameerika või Kesk-Euroopa. Alus sellele on juba viiest Põhjamaast neljas - Rootsis, Norras, Taanis ja Soomes - tõsiste teadus- ja poliitiliste uuringutega loodud. Vaid Islandil pole selles osas märkimisväärsust tehtud.

Kesk-Ameerika on piirkond, kus valitsused on elanikele toetuva kaitse vastu üles näidanud vähe tõsist huvi. See on ka piirkond, kus sõjavägi on toetanud või loonud sõjalisi ja poliitilisi diktatuure ja kus naabervalitsused on aegajalt ähvardanud agressiooniga või seda teostanud. Üks tee rahvusvahelise pinge ja sisediktatuuri tõenäosuse vähendamiseks on etapiviisiline elanikele toetuva kaitsekomponendi sisselülitamine, millele võib järgneda eri liiki sõjaliste relvade ja

sõjaväe vähendamine. Tsiiviilinstitutsioonide tugevdamine oleks oluline element uue kaitsepoliitika kasutuselevõtul selles regioonis.

Ümberrelvastumist rahvusvaheliste läbirääkimiste abil võiks korraldada Kesk-Euroopas, eriti arvestades suuri muutusi, mis on toimunud Ida-Euroopas ja laiaulatuslikku kaitse- ja julgeolekupoliitika ümberhindamist Lääne-Euroopa riikides. Elanikele toetuv kaitse võiks lisada puuduva tšlli, mis aitaks kaasa vähemalt relvastuse olulisele kärpimisele kui mitte täielikule demilitariseerimisele laias koridoris Põhja-Euroopast Lõuna-Euroopasse. Elanikele toetuvaid komponente võiks sisse tuua etapiviisiliselt vastavalt kokkulepitud ajakavale, millele järgneks sõjaliste relvade hulga vähendamine ja nende tšlli muutmine. Kui kaitsevõimet saab kooskõlastatud demilitariseerimisprotsessi ajal säilitada, oleksid mõned tõkked kokkulepitud relvastuse vähendamise ja desarmeerimise teelt kõrvaldatud.

Elanikele toetuv kaitse ja suurriigid

Elanikele toetava kaitse rakendatavusele praegustes ja potentsiaalsetes suurriikides on palju vähem tähelepanu pööratud, kui väikeste ja keskmiste riikide kaitseprobleemidele. Tänapäeval kuuluvad suurriikide hulka kõige endastmõistetavamalt Ameerika Ühendriigid ja Vene Föderatsioon. Selle staatuse aluseks ei ole esmajoones mitte see, et neil on tuumarelvad, pigem tuleneb see nende territooriumi, rahvastiku ja riigistruktuuride suuruselt. Sellest seisukohast vaadatuna kuuluvad suurriikide hulka ka Hiina ja India. Ühendatud Euroopa oleks samuti suurriik, ehkki kõigist teistest oluliselt erinev. Lisaks maa ja rahvastiku suurusel on olulisteks kriteeriumideks veel tsentraliseeritud kontrolli aste ja sõjaline võimsus.

Elanikele toetava kaitse rakendatavus suurriikides sõltub märkimisväärselt sellest, kuidas hinnatakse nende režiimide olemust ja eesmärke. Osa neist suurtest riikidest tuleb nii tõendite alusel kui loogiliselt võttes vaadelda esmajoones kui agressiivseid või rõhujaid riike, kes püüavad valitseda oma naabrite üle, säilitada jätki tsentraliseeritud kontrolli omaenda rahva üle või juhtida kaugete maade poliitikat, majandust ja sõjandust. Kui asi nii on, nähakse sellises suurriigis tõenäolist agressorit, kelle vastu tuleb kasutada elanikele toetuvat kaitset ja muid vägivallatu võitluse vorme.

Teiselt poolt aga sel määral, mil suurriigi agressiivses välistegevuses ja siserepressioonides nähakse kaitsereaktsiooni tema poolt tunnetatud välisohu vastu, võib elanikele toetuvast kaitsest saada positiivne panus nende ühiskondade arengule ja selle suurriigi rünnakuliste iseloomujoonte pehendamisele. Nagu väitis Iossif Stalin, tegi vajadus toime tulla võõrohtudega ideaalse tšlliste demokraatia võimatuks. Stalin kasutas riiklikku julgeolekut argumentina palvete vastu lubada Kommunistliku partei ridades vaba arutelu. Ta väitis ka, et riigi vabastamiseks bürokraatlikest elementidest on vaja kõikjal ümberringi täiesti ohutuid, rahulikke tingimusi, et "meil ei oleks vaja suuri sõjaväelisi kaadreid ..., mis jätavad oma jälje valitsusasutustele".

On olemas mitmeid viise, mil elanikele toetuv kaitse saab olla kasulik suurriikidele. Eeldatakse, et kuna need riigid toetuvad täielikult oma tohututele sõjalistele ressurssidele, ei ole nad praegusel ajal võimelised täielikku ümberrelvastumist läbi viima, ei kiire ülemineku ega pikemaajalise mudeli järgi. Seetõttu pakub see poliitika suurriikide seisukohalt praktilist huvi täiendava komponendina valdavalt sõjalises poliitikas, riigipõrde tõkestamise vahendina või varem neist sõltunud liitlastele sobiva poliitikana.

Käsitlegem nüüd lühidalt elanikele toetava kaitse potentsiaali kahes suurriigis - Ameerika Ühendriikides ja Vene Föderatsioonis. Nende olukorras on nii sarnasusi kui ka olulisi erinevusi.

Kui praegused Ühendriikidest sõltuvad liitlased - eriti Lääne-Euroopa maad ja Jaapan - suudavad selle uue poliitikaga enda peale võtta täieliku või vähemalt esmase vastutuse oma kaitse eest, vähendaks see oluliselt USA sõjalisi kulutusi, vahest poole võrra! Sel põhjusel võiksid Ühendriigid julgustada oma liitlasi elanikele toetuvat kaitset uurima ja võimalta abistama neid

uurimistulemuste, teostuvusuuringute ja muude teadmiste jagamisega selle poliitika kohta. Ümberrelvastumine Euroopas ja Jaapanis lihtsustaks ka oluliselt Ühendriikide julgeoleku-probleeme. Külma sõja lõppemine annab ainulaadse võimaluse elanikele toetuva kaitse kaalumiseks.

Kui vajadus neid sõltuvaid liitlasi kaitsta on kõrvaldatud, jääks Ameerika Ühendriikide julgeolekule teoreetiliselt kolm ohtu: tuumasõda, invasioon ja sisemine võimuanastamine. Ameerika Ühendriikide maismaa sõjalise invasiooni ja okupeerimisega on seotud nii palju tehnilisi ja logistilisi probleeme, et sellist ohtu praktiliselt ei ole. Isegi minimaalsed ettevalmistused elanikele toetuvaks kaitseks suurendaksid piisavalt välisokupatsiooniga seonduvaid probleeme, et seda ohtu täielikult kõrvaldada. Ettevalmistused elanikele toetuvaks kaitseks oleksid vajalikud, et ära hoida sisemist võimuhaaramist riigipöörde, valitusepoolse võimuanastamise või "salavalituse" kehtestamise abil ja osutada kaitset nende vastu, nagu eespool juba märkisime. Seega jääks alles vaid väga tõsine ja pidev probleem - võimalik rünnak tuuma- ja muude massihävitusrelvadega. Selle ohu vähendamiseks on juba astunud olulisi samme mitmepoolsete lepingute ja ühepoolse tegevuse ühitamisega. Selliste rünnakute ajendite vähenda-mine oleks samuti tähtis. Lühidalt, elanikele toetuv kaitse ei kõrvaldaks ega lahendaks kõiki Ühendriikide julgeolekuprobleeme, kuid sellel on potentsiaali nende tohutuks lihtsustamiseks ja mõne kõige tõsisemaga tõhusaks toimetulekuks.

Mis puutub võimalikku agressiooni Venemaa vastu, oleksid eduka sõjalise invasiooni ja okupatsiooniga seotud probleemid juba nii tohutud, et hästi ettevalmistatud elanikele toetuva kaitse poliitika võiks olla võimas ning tõhus heidutus- ja kaitsevahend selliste rünnakute vastu. See poliitika oleks kooskõlas edusammudega sisemises demokratsiseerimises, desentraliseerimises ja majandus- ning tööjõuressursside ümberkorraldamises, mille abil saab astuda olulisi, hädavajalikke samme rahva elujärje parandamisel.

Venemaa, nagu enamik riike, on vähe kaitstud sisemise võimuanastamise eest, seda eriti praeguse režiimi kõrge tsentraliseerituse tõttu. Seda laadi rünnaku võiks toime panna neostalinistid, kes on *glasnosti* ja *perestroika* vastu ning ihkavad taastada tugevat tsentraalset kontrolli, või ka sõjaväelised või poliitilised grupid, kes soovivad kehtestada mõnd teist laadi autoritaarset sõsteemi. Riigipöörde korral oleks elanikele toetuv kaitse demokratsiseerunud Venemaa jaoks ainus efektiivne heidutus- ja kaitsevahend. Sellise kaitsevõime võimsust näitas vanameelsete riigipöördekatse lüüasaamine 1991. aasta augustis Moskvas ja Nõukogude Liidu teistes piirkondades. Üksnes sõjalistele vahenditele lootmine riigipöördekatse tõkestamisel võib Vene Föderatsiooni rahva jaoks tuua kaasa rea ohtlikke tagajärgi: 1) kui riigipöõret toetab enamik kõrgeid ohvitseri, oleks ainus kaitsevahend neutraliseeritud; 2) kui riigipöõret toetab vaid osa sõjaväeohvitseri, tooks lojaalsete sõjaliste jõudude dislotseerimine kaasa sõjaväe avaliku ja verise lõhenemise, tekitades sellega olulist kahju riigi kaitsevõimele ja 3) kui sõjavägi on ainus, kes pakub kaitset riigipöõrde vastu ja tuleb oma missiooniga sellise kriisi puhul edukalt toime, siis on tõenäoline, et sõjavägi saab Venemaa poliitikas palju suurema rolli. Paistab et nii juhtus 1993. aasta oktoobris, mil sõjavägi sai tankitõkete ja eritõksuste rünnakute abil jagu Jeltsini vastastest saadikutest, kes olid hõivanud ja okupeerinud Vene parlamendi hoone.

Endise Nõukogude Liidu mittevene rahvaste kasvav sõltumine kaitstes üksnes iseendast, toimugu see siis täieliku ümberrelvastumise või, mis on tõenäolisem, elanikele toetuva kaitse komponendi kasutuselevõtu kaudu, võiks olla kasuks ka Venemaale. Nende riikide suurenenud kaitsevõime, millega kaasneb vägivallatu võitluse järjest kasvav kasutamine sisekonfliktides, aitaks vähendada survet Vene sõjaväele sekkumaks väljaspool Venemaa piire. See omakorda aitaks kergendada Vene sõjaliste kulutuste suurt koormat.

Teiste poliitiliselt või suuruselt suurte riikide, nagu Hiina, India ja ühendatud Euroopa olukord on väga erinev. Elanikele toetuva kaitse sobivus nende julgeoleku tagamiseks vajab hädasti uurimist.

Elanikele toetuvast kaitsepoliitika saadav potentsiaalne kasu

Lõppkokkuvõttes võib elanikele toetuv kaitse olla mitmeti kasulik, mis sõjalise kaitsepoliitika puhul ei ole võimalik. Käsitleme neid eeliseid allpool.

1. Elanikele toetuv kaitse suurendaks sõltumatust kaitse- ja julgeolekukõltsimustes, seda isegi väikestes ja keskmistes riikides, sest sõjalise tugevuse asemel saab otsustavaks teguriks lühiskonna tugevus. Seega ei oleks enam vaja sõltuda välisriikidest relvade ning varustuse osas, samuti poleks enam vaja liitunud sõjaliselt tugevamate riikidega. Seega kõrvaldataks sellise sõltuvusega kaasnevad rahalised ja poliitilised kulud.

Mis veelgi olulisem, enesekaitse, kui see on võimalik, on alati usaldusväärsem kui sõltumine liitlastest, kes kriisi korral vahest ei tulegi appi, nagu lubatud. Tuletagem meelde, kuidas liitlased jätsid Tšehhoslovakkia maha 1939. aastal ja 1968. aastal tungisid talle ise kallale! Elanikele toetuv kaitse pakub kõige täielikumast võimalikku sõltumatust rünnaku ärahoidmisel ja kaitses, vähendades samal ajal sõjaohtu.

2. Oma mittesõjalise loomu tõttu pakub elanikele toetuv kaitse rünnaku heidutamise ja kaitsevõimet, loomata sõjalisi ründesüsteeme, vähendades sellega rahvusvahelist muret ja ohte.

Suurt osa sõjalisest relvastusest, mis on hangitud või õigustatud rünnaku ärahoidmise või kaitse otstarbeks, saab kasutada ka teiste maade ründamiseks. See asjaolu on sageli kas õigustatult või õigustamatult silvendanud rahvusvahelisi pingeid, kiirendanud relvastuse võidujooksu ja suurendanud sõja puhkemise tõenäosust. Elanikele toetuv kaitse aga suudab pakkuda heidutust ja kaitset ilma teiste maade sõjalise ründamise võimet ärgitamata.

3. Kui elanikele toetuv kaitse laialdasemalt omaks võetakse, kui ta saab edukaks ja võimsa vahendina tunnustatuks, on tõenäoline, et väheneb rahvusvaheline sõjalise agressiooni oht. Potentsiaalseid ründajaid heidutatakse tõenäoliselt teiste maade vastasest agressioonist loobuma.

Väljavaade teha tegemist maadega, mis on teinud end poliitiliselt seeditauiks, võimeliseks takistama ründajaid oma eesmärke saavutamast ja suuteliseks külvama rahulolematust ründavate vägede seas, paneb agressorit tõenäoliselt järele mõtlema ja võib viia vähemalt mõnest agressioonikavast loobumisele. On tõenäoline, et see efekt suureneb sedavõrd, kuivõrd kasvab nende riikide arv, kes võtavad vastu elanikele toetuva kaitse, ja kuivõrd koguneb tõendeid tegelike elanikel toetuvate kaitsevõitluste kohta, mis tõendavad, et hästi ette valmistunud riike on raske või võimatu allutada.

4. Elanikele toetuv kaitse võib vähendada tuumarelvade levikut, pakkudes alternatiivset teed kaitsepoliitikas sõltumatuse saavutamiseks seal, kus tavarelvi peetakse ebapiisavaks või mittekasutatavaks.

Üks põhjus - kuigi mitte ainus - miks mõned maad on huvitatud tuumapotentsiaali suurendamisest, on see, et nad peavad oma tavarelvastust ebapiisavaks ja tahavad vältida sõltumist sõjaliste üliiriikide relvadest ja poliitika. Elanikele toetuv kaitse pakub rünnaku ärahoidmiseks ja kaitseks alternatiivset teed, mis viib tuumarelvadest mööda. Kui sellest aru saadakse, võib selle poliitika üha leviv rakendamine vähendada tuumarelvade levikut.

5. On tõenäoline, et elanikele toetuv kaitse vähendab sisemise võimuanastamise ja sõjaväelise survevalduse juhtumeid. Demokraatlike valitsuste toetajate jaoks on üheks suureks ironiaks olnud see, et paljudes maades ja suuresti erinevates tingimustes on sõjavägi, mis on loodud selle lühiskonna ja valitsuse *kaitsmiseks*, ise neid *ründama* pöördunud. Kümnetes maades on sõjavägi kukutanud konstitutsioonilise valitsuse ja kehtestanud sõjaväelise valitsuse. Või on sõjaväelisi "kaitsejõude" kasutatud diktatuuri püstitamiseks ja kodumaal suuremat vabadust ning sotsiaalset õiglust nõudvate liikumiste mahasurumiseks ja isegi veresaunade korraldamiseks (nagu britlaste veresaun Amritsaris 1919. aastal ja Tiananmeni väljaku veresaun Hiinas 1989. aastal).

Elanikele toetuva kaitse puhul ei saa seda juhtuda. Esiteks, erinevalt sõjalistest süsteemidest, ei loo elanikele toetuv kaitse vägivaldseid vahendeid, mis võimaldaks seadusliku

konstitutsioonilise valitsuse vastu riigipöörde teostamist. Teiseks, elanikele toetuva kaitse poliitika poolt nõutava koostööst keeldumise ja vastupanu ettevalmistamine loob tegelikult heidutamise- ja konstitutsioonilise kaitsevõime sisemise võimuanastamise vastu. Pealegi ei saa elanikele toetuva kaitse relvi nende vägivallatu olemuse tõttu üldiselt repressiivsetel eesmärkidel kasutada. Kui vägivallatut võitlust kasutatakse sisekonfliktis, võib see olla lõhestav, kuid tagajärjed on üldiselt kooskõlas sisemise rahu ja korraga ning sisemise vägivalla tagajärjed on välditud.

Nagu arutused I ja IV peatükis näitasid, on elanikele toetuva kaitse siht pakkuda kaitset nii selliste siseriiklike kui ka välisagressiooni eest. See on midagi sellist, mida sõjalised vahendid tavaliselt ilma kodusõja ohuta ei suuda teha, kui just putšistid ei kujuta endast väikest halva kuulsusega grupikest. Kahjuks aga aitavad sõjavägi, politsei ning bürokraatiaaparaat palju sagedamini riigipöõret toime panna või vähemalt lähevad sellega kaasa, olgu põhjuseks siis tõeline toetus, soov kodusõda vältida või teadmatus, mida muud teha võiks. Elanikele toetuv kaitse on võimas usurpatsioonivastane vahend, mis ei too kaasa laialdast sisevägivaldada.

6. Elanikele toetuva kaitse poliitika vastuvõtmine ja selleks valmistumine võivad vähemalt mõnedes tingimustes aidata kaasa konfliktigruppidepoolse sisevägivalla vähendamisele ja neid kaudselt julgustada oma nõudeid vägivallatu tegevusega väljendama.

Sisevägivald võib tuleneda sügavaist erinevustest ideoloogias ja ebaõigluse, rõhumise ning vaesuse all kannatavate inimeste frustratsioonist. Vägivald võib esineda mässude, mõrvade, terrorismi ja partisaanisõja kujul. Vägivalla tarvitajad võivad end õigustada tülilikümiste tõsidusele osutamise eest oma veendumusega, et vägivald on kõige võimsam võimalik tegevusvahend. Viimase väite tugevus põhineb faktil, et ühiskond on harjunud suuremate rahvusvaheliste ja sisekriiside puhul lootma sõjalise reageeringu efektiivsusele. Vägivalla positiivne hindamine ja tema õigustamine "headeks" eesmärkideks nagu riigikaitse võib avaldada ettenägematuid ja esialgu äratuntamatuid mõjusid sisekonfliktide kulgemisele. Sügavas konfliktis olevad inimesed võivad pidada vägivaldada õigustatuks, kuna muud vahendid paistavad olevat läbi kukkunud ja kuna nende ühiskond on tõsiste konfliktide lahendamisel vägivalla heaks kiitnud.

Ümberrelvastumise tulemusena ühiskond enam vägivaldada kui kõige võimsamat tegevusliiki heaks ei kiida. Tõhusamat vahendit nähakse selle asemel vägivallatute tegevuses. Õigustatus, mida vägivalla kasutamisele õilsatel eesmärkidel omistati, läheb üle vägivallatule võitlusele.

7. Elanikele toetuv kaitse suudab sõjalisest kaitsest tõenäolisemalt hoida tähelepanu keskmes pigem esialgseid eesmärke kui vaenlasele tekitatud kahju.

On traagiline, et militaarset sõja tulemuslikkuse mõõdupuuks on, kui palju purustusi suudetakse tekitada vaenlase kodumaalja kui palju surma külvata vaenlase sõdurite ja rahva hulgas. Konfliktit esialgsed põhjused langevad tavaliselt sõjapidamiseks vajalikuga võrreldes tagaplaanile. Sageli saavutatakse küll sõjaline võit, samal ajal aga unustatakse sügavamad eesmärgid.

Vägivallatute võitluses toimib hoopis teistsugune dünaamika. Vägivallatu protesti ja vastupanu aktid on tavaliselt kõige tõhusamad, kui nad ise on tülilikümiste esiletõojad. Tsensuurile võib näiteks kõige paremini vastuseisu avaldada trotsliku kõne- ja pressivabaduse harrastamisega, mitte aga tsensuuri kehtestanud valitsuse liikmete tapmisega.

8. Elanikele toetuv kaitse nagu ka vägivallatu võitlus laiemas tähenduses toob tavaliselt kaasa vähem ohvreid ja purustusi, kui sellega võrreldav sõjaline konflikt. Sellel on olulisi eeliseid.

Meil puuduvad küll üksikasjalikud statistilised uuringud, kuid kättesaadavad tõendid kinnitavad, et surmasaanute ning haavatute arv, rääkimata füüsilistest purustustest on tavaasõjas ja eriti partisaanisõjas palju suuremad, kui võrreldavas vägivallatute võitluses. Siin võetakse arvesse probleemide tõsidust, rahvastiku suurust ja muid tegureid.

9. Et elanikele toetuva kaitsega maad ajavad läbi ilma tava- ja tuumarünnakuks vajalike võimsusteta, on ka vähem tõenäoline, et neid massihävitusrelvadega ähvardatakse või rünnatakse. Vastupidiselt sellele, mida oodatakse, on praegustel tuumatõrjerelvadel - mis on mõeldud

rõnnaku ärahoidmiseks - selline efekt, et nad ajendavad teisi tuumariike selliseid riike sihikule võtma või erakordselt sügava kriisi korral neile ennetavat lööki andma, sest just need riigid oleksid potentsiaalsed ründajad.

10. Välisrõnnaku tõenäosust saab vähendada ka "positiivsema" välispoliitika väljatöötamise abil, mis tugevdab elanikele toetuvat kaitset sellega, et ta vähendab rahvusvahelist vaenu ja suurendab head tahet mittesõjalise poliitikaga riigi vastu.

Elanikele toetuv kaitsepoliitika soodustab selliseid muudatusi suurema tõenäosusega kui sõjaline poliitika. Üleminek teeks kättesaadavaks suurema hulga majanduslikke ressursse ka kodumaise tsiviilmajanduse ning rahvusvahelise abi andmise tarvis. Finants-, materiaalsed ja personaliressursid ei oleks enam seotud sõjaliste vajaduste rahuldamisega ja oleksid kergemini kättesaadavad oma ja teiste maade elanike vajaduste rahuldamiseks. Rohkem ressursse saaks vabastada ka selliste rahvusvaheliste probleemide lahendamiseks, mis just vägivaldse konfliktini ei küüni.

Kuigi abi tuleks osutada abi enda pärast, on elanikele toetuva kaitsepoliitikaga riikidel kasulik võita selliste vahendite kaudu üha enam rahvusvahelist head tahet, mis võib nii rõnnakut ära hoida kui ka tuua rahvusvahelist toetust agressiooni puhul. On tõenäoline, et ümberrelvastumisega kaasnev vastastikusele toetusele rajanev poliitika aitab kindlustada oma riiklikku julgeolekut ja parandada ka inimkonna elutingimusi ülemaailmselt.

11. Elanikele toetuv kaitsepoliitika vähendaks ka valitsusaparaadi suurust ja heidutus- ning kaitsekulutusi. Et sõjad ja sõjalised süsteemid on olnud peamised tegurid riigiparaadi tohtus kasvus, aitaks selline üleminek mittesõjalisele kaitsesüsteemile pidurdada valitsusaparaadi ning kaitseasutuste endi ning nende kulutuste suurendamist.

Kuigi elanikele toetuv kaitsepoliitika tähendaks olulisi majanduslikke kulutusi, oleks see märksa vähem kulukas kui sõjaline poliitika. Seda esmajoones seetõttu, et elanikele toetuva kaitse puhul ei ole vaja sõjavarustust. Lisaks viiakse kaitsesüsteemid suurtelt kutselistelt militaarsetelt süsteemidelt üle elanikkonnale ja ühiskonna sõltumatutele institutsioonidele. See ei välistaks näiteks professionaalsete elanikele toetuva kaitse uurimiskeskuste, strateegilise planeerimise rühmade ning ettevalmistamise ja väljaõppega tegelevate orgaanite olemasolu, kuid need oleksid palju väiksemad, kui sõjavägi tavaliselt on. Oluliseks osutuks ka see, et suurema osa elanikele toetuvast kaitseprogrammist teostaksid pigem ühiskonna sõltumatud organisatsioonid ning institutsioonid kui tohtud erikaadrid.

12. Elanikele toetuv kaitse kõrvaldaks sõjalistele süsteemidele omased tsentraliseerivad hoovad ja juurutaks nende asemel vägivaltatute sanktsioonidega seotud detsentraliseerivad mõjud. Nende hulgas oleks eriti oluline suurem sõltuvus iseendast. Sõltumatust tugevdavad tegurid aitaksid arendada vähem tsentralistlikku ja rohkem pluralistlikku ühiskondlikku ja poliitilist struktuuri, kus on suurem rahva osalus, edendades võimu ja vastutuse hajutamist läbi kogu ühiskonna. Kõik see oleks muidugi kooskõlas demokraatlike süsteemide ideaalidega. 1 3 . Elanikele toetuvast kaitsest johtuvaks eeliseks oleks ka kodanike stimuleerimine hindama oma ühiskonnas omaks võetud põhimõtteid ning hindama, kui võrd ühiskond neile standarditele vastab. Kuna see poliitika annab vastutuse kaitsmise eest rahva enda kätte, julgustaks see poliitika kodanikke eristama neid ühiskonna omadusi, mis vääriksid kaitset, ja kaaluma, kuidas ühiskonda saaks parandada.

13. Elanikele toetuvast kaitsest johtuvaks eeliseks oleks ka kodanike stimuleerimine hindama oma ühiskonnas omaks võetud põhimõtteid ning vaagima, kui võrd ühiskond neile standarditele vastab. Kuna käsitletav poliitika annab vastutuse kaitsmise eest rahva enda kätte, julgustaks see kodanikke eristama ka neid ühiskonna omadusi, mis vääriksid kaitset, ja kaaluma, kuidas ühiskonda saaks parandada.

14. Kuna uus poliitika annab tsiviiliskitule toetuva võitlusega arvestatava heidutus- ja kaitsevõime, tekib võimalus sõjategevuse järkjärguliseks asendamiseks vähem ohtliku

alternatiiviga. Kui nähakse, et see alternatiiv toimib adekvaatselt, võivad terved riigid loobuda sõjalistest vahenditest, sest neid ei vajata enam. Järkjärguline sõjalistest vahenditest sõltuvuse vähendamine muutub realistlikuks sedavõrd, kuivõrd nähakse, et see uus, elanikele toetuv poliitika on suuteline pakkuma tõelist heidutus- ja kaitsevõimet. Üksikud maad või maade grupid võivad astuda märkimisväärsed samme sõjategevusest loobumise suunas sellega, et nad arendavad välja sõja poliitilise ekvivalendi ning asendavad sellega järkjärguliselt senise poliitika.

Kodanikukaitse edasine vaagimine

Elanikele toetava kaitse poliitika potentsiaali on vaja uurida ja sise- või väliskaitseprobleeme omavate ühiskondade rahva hulgas ning ka kõigis institutsioonides laialdaselt arutada. Tegelikult on see probleem kõikide maade jaoks. Kui mõnedel juhtudel võib algatus tulla valitsuselt või koguni sõjaväelt, on siiski palju tõenäolisem, et arutelud algavad rahva hulgas, mitmesugustes sõltumatutes institutsioonides ja teaduslikes uurimisasutustes ning poliitika analüüsijate seas.

Selle võimaluse olemuse kohta teadmiste levitamiseks kogu ühiskonnas ning vastava poliitika laialdasema kaalumise õhutamiseks ametlikes ja valitsusvälistes ringkondades on võimalik astuda mitmesuguseid samme. Eesmärgiks peaks siin olema teadmiste avardamine, mõtlemise ergutamine ja selle poliitika praktilise potentsiaali jätkuva vaagimise julgustamine. Pingutusi *ei tuleks* suunata sellele, et muuta inimesi "usklikeks" või panna neid n.ö. usku vahetama.

Ouline esimene samm on üksikisikute ja väikeste õppegruppide eneseharimine laiendamaks elanikele toetava kaitse alaseid teadmisi ja aitamaks hinnata oma otsuseid selle poliitika edasise uurimise ja arendamise vajaduse kohta. Üksikisikud võivad soovida täiustada oma oskusi näiteks avalike kõnede pidamise või kirjutamise alal, et tõsta haridustöö efektiivsust, või jätkata õpinguid kõrgkoolis, et valmistuda sellealaseks uurimistööks ja poliitika analüüsimiseks.

Vägivallatu võitlus ja elanikele toetuv kaitse tuleks laiahaardelisemate kursuste raames üllitada meie haridussüsteemi ning samuti tuleks sisse tuua ja laiendada erikursusi neis ainetes. Nende eesmärk peaks olema teadmiste levitamine ja õpilaste iseseisva mõtlemise ergutamine, mitte teatud arvamusele jõudmine.

Hädasti on vaja rahalisi ressursse aitamaks kaasa teaduslikule uurimistööle, poliitikauringutele ja üldiselt vägivallatu võitluse ning eriti elanikele toetava kaitse olemuse ning võimaluste mõistmise levitamisele rahva seas. Kohalikud, osariigi, regionaalsed, riiklikud ja rahvusvahelised organisatsioonid võiksid luua erikomisjone elanikele toetava kaitse uurimiseks sihiga anda nõu selle kohta, kas see poliitika väärib emaorganisatsiooni edasist tähelepanu ja tööd.

Kui rahva seas tehtud eeltöödega on jõutud küllaltki kaugele, võiksid seadusandlikud komiteed, parlamendid, riigikogud jms. selle valikuvõimaluse kohta võtme punktides läbi viia era- ja riiklikke uurimusi ning samasuguseid uurimusi peaksid korraldama ka kaitseametid ja -ministeeriumid ning muud sõjaväelised organisatsioonid.

Praegu on ühelt poolt rahvusvahelise agressiooni ja sisemise võimuanastamise ja teiselt poolt neile sõjalise reageerimise oht suur. Nagu oleme käesolevas raamatus näidanud, on olemas olulisi tõendeid selle kohta, et elanikele toetava kaitse potentsiaal võib olla kõrge. Väidame siin, et elanikele toetuv kaitse võib edukalt rännakut ära hoida ja pakkuda kaitset, toomata sealjuures kaasa rahvusvahelise ja kodusõja ohtu ning kulusid.

Kuid see alternatiivne poliitika on alles tärkamissaadiumis ning tema probleeme ja potentsiaali on vaja sügavamalt tunda ja mõista. Seega tuleks teda põhjalikult uurida. Tuleks ette võtta teostuvusuuringuid üksikute maade ja ohtude kohta, sest vajadused, võimalused ja kaitseprobleemid on riigiti väga erinevad.

On tõenäoline, et elanikele toetava kaitse võimaluste kaalumine ja selle etapi viisiline vastuvõtmine kasvavad jätkuvalt, seda osalt seetõttu, et sõjalise alternatiivi praktilise kasuükkuse

piiratus paljude maade kaitses saab üha enam ilmseks. Elanikele toetuvale kaitsel pööratav tähelepanu suureneb ka vägivaldatu võitluse suuresti kasvava kasutamise tõttu kogu maailmas.

On saanud aeg käsitletud ettevõtmiste kiirendamiseks ja oluliseks laiendamiseks. Kõige halvemal juhul näitaksid need, et tegemist on umbteega, millele ei tasu rohkem tähelepanu ega ressursse raisata. Keskpäraseks tulemuseks oleks selle demonstreerimine, et elanikele toetuv kaitse võib sõjalise võimaluse asemel vähemalt anda olulise panuse rünnaku ärahoidmiseks ja kaitseks, ehkki ta praegu ei ole suuteline toime tulema teatud eriolukordadega. Kõige paremal juhul näitaksid uuringud, et elanikele toetuvale kaitsel on palju suurem potentsiaal, kui on seni arvatud ja et miinimum, milleks ta suuteline on, on mängida tähtsat osa tulevases kaitsepoliitikas. Lõppkokkuvõttes võib kõige tugevamaks ja ohutumaks kaitsepoliitikaks osutuda rahva tugevus - postmilitaarne kaitse.

Märkusi

Ümberrelvastamise käsitlust vt. veel Gene Sharp, *Making Europe Unconquerable* (London: Taylor & Francis, 1985 ja Cambridge, Mass.: Ballinger Publishers, 1985); 2. Ameerika väljaanne George Kennani eesõnaga, Cambridge, Mass.: Ballinger Publishers, 1986), III peatükk.

Austria kaitseministri Otto Röschi tsitaat pärineb kirjast, mille ta saatis Dr. Andreas Maislingerile 30. aprillil 1982. Ma tänan Dr. Maislingeri selle info eest.

Elanikele toetuva kaitse rolli kohta Austria kaitsepoliitikas vt. *Landesverteidigungsplan* (Rahvuslik Kaitseplaan) (Viin: Federal Chancellery, märts 1985), lk. 49 ja 55. Ma tänan Dr. Heinz Vetscherat Austria kaitsepoliitikat ja elanikele toetuva kaitse komponentide krahjumist puudutavate mahukate dokumentide eest.

Rootsi Mittesõjalise Vastupanu Komisjoni ülesanded on visandatud Rootsi valitsuse määrus "SFS 1987:199 Förfordning med instruktion för delegationen för icke-militärt motstånd," 23. aprill 1987. Tahaksin selle ja muu Rootsi mittesõjalist vastupanu puudutava info eest tänada Lennart Bergfeldti. Lisaks tänan Rootsi Kaitseministeeriumi ja tema sõjaväeatašeed Washingtonis, D.C., ulatusliku dokumentatsiooni eest.

Tsitaat Gunnar Gustafssonile on võetud tema sissejuhatusest Hakan Walli raamatule *Motstånd utan vald* (Stockholm: Sveriges Utbildningsradio AB, 1988), lk. 2 ja 3.

Norra vastupanu kohta natsidele võib saada täiendavat infot Gene Sharp *Tyranny Could Not Quell Them* (London: Peace News, 1958 ja hilisemad väljaanded). Hollandlaste vastupanu kohta sakslastele vt. Werner Warmbrunn, *The Dutch Under German Occupation 1940-1945* (Palo Alto, Ca.: Stanford University Press ja London: Oxford University Press, 1963)

Norra 1967. aasta uurimuse kohta vt. Johan Jørgen Holst, Eystein Fjærli, Harald Rønning, "Ikke Militært Forsvar og Norsk Sikkerhetspolitikk" (Kjeller, Norway: Forsvarets Forskningsinstitutt, 1967), lk. 44 ja 46.

Viited Sveitsi kodanikutugevuse kohta okupatsiooni korral pärinevad raamatust Albert Bachmann, Georges Grosjean, *Zivilverteidigung* (Miles-Verlag, Aarau: Eidg. Justiz- und Polizeidepartement im Auftrag des Bundesrates, 1969), lk. 273-300.

Info Soome kohta on võetud "Aseeton Vastarinta" (Helsinki: Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, 1971), mimeograaf, lk. 27-28. 1975. aastal anti välja teine Soome ettekanne, kus mõndi relvadeta vastupanu kasulikkust relvastatud vastupanu täiendusena. Vt. "Aseeton Vastarinta ja sen toteuttamisedellytykset Suomessa" (Helsinki: Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, 1975), mimeograaf, lk. 29. Olen tänulik Steven Huxleyale, kes uuris viidatud Soome dokumente ja need tõlkis.

Kindral Nikola Ljubicići tsitaat on võetud tema raamatust, *Total National Defence-Strategy of Peace* (Belgrade: Socialist Thought and Practice, 1977), lk. 151.

Viide vastupanu jätkamisele pärast relvastatud võitluse lakkamist Jugoslaavia osade

okupeerimise korral on kindralleitnant Milojica Pantelic, "Territorial Defence", rmt.-s Vukotic et al., *The Yugoslav Concept of General People's Defence* (Belgrade: Medunarodna Politika, 1970), lk. 280 ja seda on tsiteeritud raamatus Adam Roberts, *Nations in Arms*, 2. trükk (New York: St. Martin's Press, 1986), lk. 210.

Jugoslaavia mittesõjaliste vastupanuvormide ülevaade on võetud artiklist "Forms of Resistance in Nationwide Defence", *Svenarodna Odbrana* (Zagreb) (august-september 1972), nagu seda on tsiteeritud raamatus Roberts, *Nations in Arms*, lk. 210-211.

Vt. Roberts, *Nations in Arms*, lk. 179 poliitiliste, ühiskondlike ja majanduslike organisatsioonide osa kohta Jugoslaavia kaitse planeerimisel ja läbiviimisel.

"Irangate'i" juurdluse ja "salavalitsuse" paljastamise kohta vt. *Report on the Congressional Committees Investigating the Iran-Contra Affair*, lühendatud väljaanne (New York: Random House, 1988).

Stalini vaadete kohta sõjalise ähvarduse mõjust sisediktatuurile vt. Isaac Deutscher, *Stalin: A Political Biography* (London: Oxford University Press, 1959), lk. 226, 258, 263 ja 285.

Elanikele toetava kaitse potentsiaali NATO Euroopa-liikmete sõltumatuse suurendamisel ja Ühendriikide sõjalise rolli kahandamisel käsitleb raamat Sharp, *Making Europe Unconquerable*.

Täiendavat kirjandust elanikele toetuva kaitse kohta

- Brigaadikindral Edward B. Atkeson, "The Relevance of Civilian-based Defence to U.S. Security Interests," *Military Review*, Fort Leavenworth, Kansas, kd. 56, nr. 5 (mai 1976), lk. 24-32 ja nr. 6 (juuni 1976), lk. 45-55.
- Adam Roberts, "Civil Resistance to Military Coups," *Journal of Peace Research* (Oslo), kd. XII, nr. 1 (1975), lk. 19-36.
- , toim. *Civilian Resistance as a National Defence: Nonviolent Action Against Agression* (Harrisburg, Pa.: Stackpole Books, 1986); reprint *The Strategy of civilian Defence* (London: Faber & Faber, 1976). Brošüürkõites väljaanne uue eessõnaga, *Civilian Resistance as a National Defence: Nonviolent Action Against Aggression* (Harmondsworth, England ja Baltimore, Md.: Penguin Books, 1969). Ühtki ei ole enam võimalik kirjastajalt saada.
- Gene Sharp, "Making the Abolition of War a Realistic Goal", brošüür Ira D. ja Miriam G. Wallachi auhinnaessee (New York: World Policy Institute, 1980).
- , *Making Europe Unconquerable* (London: Taylor and Francis, 1985 ja Cambridge, Mass.: Ballinger, 1985; 2. Ameerika väljaanne George Kennani eessõna, Cambridge, Mass.: Ballinger, 1986).
- , *National Security Through Civilian-Based Defence* (omaha: Civilian-based Defence Association, endine Association for Transarmament Studies, 1985).
- , "'The Political Equivalent of War'-- civilian-base Defence", rmt.-s Gene Sharp, *Social Power and Political Freedom* (senاتور Mark O. Hatfieldi eessõna, Boston, Mass.: Porter Sargent, 1980)
- Valitud bibliograafia elanikele toetuvat kaitset käsitlevast kirjandusest mitmetes keeltes aastani 1985 leiate Sharp, *Making Europe Unconquerable*, lk. 165-171, 2. Ameerika väljaanne.

Huvi võib pakkuda ka

- Gene Sharp, *Gandhi as a Political Strategist, with Essays on Ethics and Politics*, Coretta Scott Kingi eessõna (Cambridge, Mass.: Porter Sargent, 1979).
- , *The Politics of Nonviolent Action*, Thomas C. Schellingi eessõna, 3 köidet (Cambridge, Mass.: Porter Sargent, 1973). Kolm pehmekaanelist köidet samalt kirjastajalt on: *Power and Struggle*, *The Methods of Nonviolent Action*, ja *The Dynamics of Nonviolent Action*.

Teavet teiste vägivallatut võitlust ja elanikele toetuvat kaitset käsitlevate raamatute kohta (sealhulgas mitmesuguste võõrkeelsete tõlgete kohta) ja samuti Albert Einsteini Instituudi kohta, mille president Gene Sharp on, võib saada aadressil: Publications, The Albert Einstein Institution, 1430 Massachusetts Avenue, Cambridge, Massachusetts 02138.

AUTORIST

Gene Sharp, D.Phil (Oxon.), on Albert Einsteini Instituudi president. Albert Einsteini Instituut on kasumit mittetaotlev organisatsioon, mis on pühendunud vägivaldatu võitluse teaduslikule ja poliitilisele uurimisele ning sellealaste teadmiste levitamisele. Gene Sharp oli varem Harvardi Ülikooli Rahvusvaheliste Probleemide Keskuse programmi "Vägivaldatus sanktsioonide kasutamine konfliktide korral ja kaitses" direktor ja on praegu Massachusettsi Ülikooli poliitoloogia auprofessor.

Tal on filosoofiadoktori kraad poliitikateooria alal Oxfordi Ülikoolist, sotsioloogiamagistri ja ühiskonnateaduste bakalaureuse kraad Ohio Osariigi Ülikoolist. Enne 1965. aastal Harvardisse tulekut elas G. Sharp kümme aastat Inglismaal ja Norras. Ta on rahvusvaheliselt tuntud lektor ning tema kirjutisi on tõlgitud enam kui kahekümnesse keelde.